

Juridikbokse

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

INSTITUTET
FÖR RÄTTSVETENSKAPLIG FORSKNING

[XXX]

IVAR AGGE

STRAFFRÄTTENS
ALLMÄNNA DEL

FÖRELÄSNINGAR

ANDRA HÄFTET

STOCKHOLM

P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

IVAR AGGE

—

STRAFFRÄTTENS ALLMÄNNA DEL

Andra häftet

JUR
Stoff
Beit

Ex 13

INSTITUTET
FÖR RÄTTSVETENSKAPLIG FORSKNING

[XXX]

IVAR AGGE

STRAFFRÄTTENS
ALLMÄNNA DEL

FÖRELÄSNINGAR

Andra häftet

© P.A. Norstedt & Söners Förlag 1959, 1967, 1968, 1970

Stockholm 1970. Kungl. Boktryckeriet P.A. Norstedt & Söner

FÖRORD

Härmed publiceras det andra häftet av mina föreläsningar över straffrättens allmänna del. Beträffande arbetets syfte och uppläggning hänvisas till förordet till det tidigare utgivna första häftet. Det är författarens förhoppning att kunna fullfölja den planerade framställningen, sedan arbetet med den nya Brottsbalken, som man vill hoppas, inom en snar framtid slutförts.

Det föreliggande andra häftet har liksom verkets första häfte tillkommit med understöd från Institutet för rättsvetenskaplig forskning. Medel till renskrivning av manuskriptet och vissa andra med arbetet förenade omkostnader ha anvisats av Statens råd för samhällsforskning. För dessa olika bidrag framför jag mitt vördsamma tack.

Jag vill också här uttala mitt uppriktiga tack till de personer som på skilda sätt varit mig behjälpliga vid tillkomsten av arbetet. Särskilt värdefullt har det varit för mig att professor Hans Thornstedt genomläst manuskriptet till det föreliggande häftet och gjort betydelsefulla påpekanden. Juris kandidaterna Hans Danelius och Lars Larsson ha biträtt med källkontroll och korrekturläsning. Amanuensen Jan-Olov Swahn har upprättat förteckningen över citerade rättsfall samt sakregistret, båda avseende de hittills publicerade två häften av arbetet.

Stockholm i mars 1961.

Ivar Agge

INNEHÅLL

Citerad litteratur	XI
Förkortningar	XV

KAPITEL III

DE STRAFFRÄTTSLIGA GRUNDBEGREPPEN

§ 6. Inledande översikt	155
<i>A. Frågeställningen</i>	155
Betydelsen av att ange straffrättens grundbegrepp s. 155. — Brott, straff och andra påföljder samt s. k. särskilda straffbarhetsbetingelser s. 156.	
<i>B. Förhållandet mellan begreppen brott och straff</i>	156
Materiella kännetecken på brott s. 156. — Formellt ju- ridiska kännetecken s. 157. — Straffet utgångspunkt för begreppsbildningen s. 159.	
<i>C. De s. k. särskilda straffbarhetsbetingelserna</i> ..	160
Allmänna och särskilda straffbarhetsbetingelser s. 160. — Straffbarhetsbetingelser och processförutsättningar s. 162. — Åtalseftergift s. 163. — Åtalspreskription s. 164. — Per- sonlig straffkapacitet s. 164. — Särskild åtalsprövning s. 167. — Jurisdiktionskompetens s. 168. — Positiva och nega- tiva straffbarhetsbetingelser s. 168.	
§ 7. Straff och andra brottspåföljder	170
<i>A. Undersökningens syfte och metod</i>	170
Det klassiska straffbegreppets upplösning s. 170. — Straff- terminologiens nödvändighet s. 172. — Den positiva rättens straffbegrepp s. 173.	
<i>B. Närmare om straffet och dess förhållande till övriga brottspåföljder</i>	175
Allmänna och särskilda straff s. 176. — Primära brottspå- följder (huvudstraff) s. 176. — Sekundära påföljder (bi- straff) s. 178. — Deliktuella skyddsåtgärder s. 181.	

	<i>C. Brottspåföljdernas förhållande till vissa närbesläktade samhällsreaktioner</i>	185
	Straffet anknyses till mänskligt handlande s. 185. — Politisktåtgärder s. 186. — Processuella och offentlighetsrättsliga tvångsmedel s. 187. — Non-deliktuella skyddsåtgärder s. 190. — Skadestånd s. 194.	
§ 8.	Brottet	197
	Inledande anmärkningar	197
	<i>A. Brottet som materiell företeelse</i>	197
	Brottskatalogens samhällsnormerande syfte s. 198. — Faktorer som påverka lagstiftarens värderingar s. 200. — Samhällsfarliga och ordningsstörande handlingssätt s. 203. — Rättstekniska och straffekonomiska överbäganden s. 204. — Brottet som angrepp på intresse s. 206. — Begreppen skyddsintresse, angreppsobjekt och handlingsobjekt s. 207. — Kritiska anmärkningar rörande intressebegreppet och dess användning i straffrätten s. 210. — Gärningstypens farlighet s. 216. — Gärningsmannatypens farlighet s. 217. — Den symptomatiska brottsuppfattningen s. 218.	
	<i>B. Brottet som normativ företeelse</i>	221
	Brottskatalogen fixerad i skriven lag s. 222. — Legalitetsprincipen i svensk rätt s. 223. — Erkännandet av laganalogi i doktrin och praxis s. 226. — Den lagtekniska utformningen av lagens brottsbeskrivningar s. 231. — Deskriptiva och värderande brottsselement s. 231. — S. k. öppna brottsbeskrivningar s. 232. — Domarens fria skön s. 232. — Normativa element i de s. k. slutna brottsbeskrivningarna s. 235. — Socialetiska och andra s. k. standarder s. 237. — Rekvisit med specifik juridisk innebörd s. 240.	
§ 9.	Brottsbegreppets uppbyggnad	244
	Inledande anmärkningar om behovet av ett s. k. tydningsschema	245
	<i>A. Brottets objektiva sida</i>	247
	Det brottsliga handlandet s. 247. — Den yttre situationen s. 248. — S. k. inre fakta s. 249. — Fristående objektiva gärningsmoment s. 250.	
	<i>B. Brottets subjektiva sida</i>	251
	Imputabilitet och imputation s. 251. — Dolus och culpa s. 252. — Blandade subjektiva rekvisit s. 253. — Begreppet skuld s. 253. — Avslutande anmärkningar s. 254.	

<i>C. Täckningsprincipen</i>	255
Principens innebörd s. 255. — Objektiva överskott s. 256. — Strikt ansvar s. 256. — Subjektiva överskott s. 258. — Fristående subjektiva moment s. 259. — Kvalificerande resp. privilegierande subjektiva moment s. 261. — Den rättsliga regleringen i viss utsträckning undantagen från täckningsprincipen s. 264.	

KAPITEL IV

BROTTETS OBJEKTIVA SIDA

§ 10. Den brottsliga handlingen	267
<i>A. Handlingsbegreppet</i>	267
Medveten handling s. 267. — Passivitet s. 268. — Ändamålsföreställningar s. 268. — Flera verksamhetsakter s. 269. — Handlingens subjekt s. 270.	
<i>B. Handling och effekt</i>	271
Ett yttre resultat (effekt) s. 271. — Effektdelikt s. 271. — Rena handlingsdelikt s. 272. — Närmare om skillnaden mellan de båda brottstyperna s. 274.	
<i>C. Skadebrott och farebrott</i>	276
Begreppet skada s. 277. — Begreppet fara s. 278. — Farans innehåll s. 279. — Farans grad s. 281. — Olika grader av farans konkretisering s. 283. — Konkreta och abstrakta farebrott s. 283. — Brott med presumerad fara s. 286. — Dubbla eller successiva effekter s. 288.	
§ 11. Kausalitetsspörsmålet	289
<i>A. Straffrättens orsaksbegrepp</i>	289
Kausalsammanhang som tankekategori s. 289. — Betingelse-teorien s. 290. — Alternativa och samverkande skadeorsaker s. 292. — Svensk rättspraxis s. 295.	
<i>B. Adekvanskravet</i>	296
Urvalet av juridiskt relevanta betingelser s. 297. — Adekvansbegreppet s. 298. — Skälen för uppställandet av adekvanskravet i straffrätten s. 301. — Svensk doktrin och praxis s. 304.	

§ 12. Underlåtenhetens straffbarhet	306
<i>A. Äkta och oäkta underlåtenhetsbrott</i>	306
Brott med positivt handlande och underlåtenhetsbrott s. 306. — Rena eller äkta underlåtenhetsbrott s. 307. — Oäkta underlåtenhetsbrott s. 307.	
<i>B. De oäkta underlåtenhetsbrottens konstruktion</i>	308
Hypotetiskt kausalsammanhang mellan underlåtenhet och brottseffekt s. 308. — Urvalet av ansvarsgrundande relationer eller situationer s. 310. — Hänsynen till legalitetsprincipen s. 311.	
<i>C. De särskilda ansvarsgrunderna</i>	313
Särskilda lagstadganden s. 314. — Myndighets befallning s. 315. — Avtalsförhållanden s. 315. — Offentlig tjänsteställning m. m. s. 317. — Riskfylld verksamhet s. 318. — Föregående positivt handlande s. 318. — Lagtolkningsprinciper s. 321.	
 Citerade svenska rättsfall	 XVII
Sakregister	XIX

CITERAD LITTERATUR

(Arbeten som återfinnas i litteraturförteckningen till första häftet ha ej upptagits här.)

- AGGE, I., Bidrag till läran om förfalskningsbrotten. 1941.
— Ett par spörsmål angående målsäganderätt vid konkursförbrytelser. JFFT 1937 s. 265 ff.
— Homosexuell otukt såsom juridiskt begrepp. Bil. till SOU 1941: 32.
— Mened såsom lagstiftningsproblem. NTfS 1942 s. 41 ff.
— Några anmärkningar om den enskilda åtalsrättens utveckling och ställning i viktigare nutida rättssystem. JFFT 1934 s. 137 ff.
— Straffprocessrätt. Anteckningar efter föreläsningar. (Stenc.) Förra delen. 2, omarb. uppl. 1938. Senare delen. 1936.
AGGE, I. m. fl., Enhetligt frihetsstraff. NKÅ 1949/50 s. 53 ff.
AHLANDER, B., Är juridiken en vetenskap? 1950.
ALLEN, C. K., Law in the making. 5th ed. 1951.
- BECKMAN, N., Studier över brottsligheten och dess bekämpande i Sverige. 1947. *Cit.* BECKMAN.
BENTZON, V., Skøn og regel. 1914.
BERGENDAL, R., Om avtalsbrott såsom förbrytelse emot tredjeman. Skrifter tillägnade Johan C. W. Thyren. 1926 s. 170 ff.
— Om vanemässighet och yrkesmässighet såsom brottsrekvisit och straffskärpningsgrunder. NTfS 1927 s. 223 ff.
BOLDING, P. O., Skiljeförfarande och rättegång. 1956. — (Institutet för rättsvetenskaplig forskning. 13.)
BRATHOLM, A., Pågripelse og varetektsfengsel. 1957.
- DANELIUS, H., Förverkandepåföljder och juridiska personer. Bil. 2 till SOU 1960: 28.
DILLÉN, N., Föreläsningar i straffprocessrätt enligt den nya rättegångsbalken. 1947.
- EK, C. H., Bidrag till läran om utomobligatoriskt skadeståndsansvar vid rättsenlig farlig verksamhet. 1943.
EKELÖF, P. O., Är juridiken en teknik eller en vetenskap? 1951. *Cit.* EKELÖF, Teknik.
— Åtalsföretgift. Samhället och brottslingen. Med förord av O. Kinberg. 1955 s. 217 ff.
ELWING, C. M., Tillräckliga skäl. Studier över förutsättningarna för allmänt åtal. 1960.

- FAHLBECK, E., Studier i förvaltningsrätt. I. 1938.
— Tryckfrihetsrätt. Ny översedd uppl. 1954.
- FEUERBACH, A., Lehrbuch des gemeinen in Deutschland gültigen
peinlichen Rechts. 1847.
- FRIEDMANN, W., Law in a changing society. 1959.
- GALLAS, W., Zum gegenwärtigen Stand der Lehre vom Ver-
brechen. 1955.
- GERMANN, O. A., Kommentar zum schweizerischen Strafgesetz-
buch. Bd I: 1. 1953.
— Methodische Grundfragen. 1946.
- GOLL, A., Forbrydelse og straf. Udvalgte skrifter. 1940 s. 13 ff.
- HAARLØV, T., Administrativ frihedsberøvelse. 1948.
— Administrative opdragelsessanktioner. 1952.
- HAGSTRÖMER, J., Om mordbrandsbrotten enligt svensk rätt. TFR
1897 s. 298 ff., s. 361 ff.
- HALL, J., Studies in jurisprudence and criminal theory. 1958.
- HART, H. L. A. & HONORÉ, A. M., Causation in the law. 1959.
- HELLNER, J., Några synpunkter på culpabegreppet inom skade-
stånds-rätten. SvJT 1953 s. 609 ff.
— Några anteckningar om juridik och filosofi. SvJT 1956 s. 1 ff.
- HULT, PH., Regel, standard och skön. Festskrift tillägnad N. Stjern-
berg. 1940 s. 128 ff.
- HURWITZ, S., Bidrag til læren om kollektive enheders poenale an-
svar. 1933.
- JESCHECK, H.-H., Methoden der Strafrechtswissenschaft. Studium
generale. 12. 1959 s. 107 ff.
- JÄGERSKIÖLD, S., Svensk tjänstemannarätt. 1. 1956.
- KARLGRÉN, HJ., Skadeståndsrätt. 2 uppl. 1958. — (Institutet för
rättsvetenskaplig forskning. 1.)
- KINBERG, O., Aktuella kriminalitetsproblem i psykologisk belys-
ning. 1930.
— Har ett på empirisk grund uppbyggt straffsystem användning
för ett tillräknelighetsbegrepp? SvJT 1929 s. 229 ff.
- KJERSCHOW, P., Om den strafferetlige bedømmelse af handlinger
foretagne i beruselse. Fjortonde nordiska juristmötets för-
handlingar. 1928 s. 194 ff.
- KNOPH, R., Rettslige standarder. 1948.
- LARENZ, K., Methodenlehre der Rechtswissenschaft. 1960.
- LEJMAN, F., Om rättshandlingar som innefatta delaktighet i kon-
kursbrott. Festskrift tillägnad N. Stjernberg. 1940 s. 191 ff.

- MAIHOFER, W., Der Handlungsbegriff im Verbrechenssystem. 1953.
- MANNHEIM, H., Criminal justice and social reconstruction. 1946.
- MEZGER, E., Moderne Wege der Strafrechtsdogmatik. 1950.
- NAGLER, J., Die Strafe. Eine juristisch-empirische Untersuchung. I. 1918.
- NELSON, A., Hæfte. En studie over anvendelsen af privilegeret frihedsstraf. 1954.
— Rätt och ära. 1950.
- OLIVECRONA, K., Om lagen och staten. 1940.
- OPPENHEIM, L., Die Objekte des Verbrechens. 1894.
- PALMGREN, B., Målsägandens åtalsrätt. 1939.
- PETRÉN, G., Om offentligrättslig användning av våld mot person. 1949.
- ROSS, A., Om ret og retfærdighed. 1953.
- ROXIN, C., Offene Tatbestände und Rechtspflichtmerkmale. 1959.
- SAUER, W., System des Strafrechts. Besonderer Teil. 1954. *Cit.*
SAUER, System.
- SAX, W., Das strafrechtliche »Analogieverbot«. 1953.
- SCHMIDHÄUSER, E., Gesinnungsmerkmale im Strafrecht. 1958.
- SEGERSTEDT, T., Kriminalsociologi. Kriminologi. Av I. Agge m. fl. 1955 s. 163 ff. — (Kriminologisk handbok utg. av K. Schlyter.)
- STERZEL, F., Bidrag till läran om bedrägeribrottet. 1919.
- STILLSCHWEIG, K., Om straffansvar vid brott i rus. NTfK 1954 s. 7 ff.
- STRAHL, I., Förberedande utredning angående lagstiftning på skadeståndsrättens område. SOU 1950: 16.
— Några reflexioner angående rättssäkerheten i den moderna kriminalrättsskipningen. Festskrift tillägnad H. Sundberg. 1959 s. 334 ff. *Cit.* STRAHL, Rättssäkerhet.
- SUNDBERG, H., Allmän förvaltningsrätt. 1955.
- SVENNEGÅRD, C., Medverkan till vanemässigt brott. SvJT 1955 s. 271 ff.
- THORNSTEDT, H., Förverkande på grund av brott. SOU 1960: 28.
— Om åtalsrätten vid vissa förmögenhetsbrott. SvJT 1944 s. 684 ff.
— The principle of legality and teleological construction of statutes in criminal law. Scand. studies in law. Vol. 4. 1960 s. 211 ff. *Cit.* THORNSTEDT, Construction.
— Översikt över straffrättens allmänna del. Omarb. uppl. (Stenc.) 1959. — (Stockholms högskolas juridiska förenings kompendier.)

- THYRÉN, J. C. W., Abhandlungen aus dem Strafrechte und der Rechtsphilosophie. I. Bemerkungen zu den kriminalistischen Kausalitätstheorien. 1894.
- Kommentar till strafflagen kap. 14. 2, översedda uppl. 1918.
 - Über subsequeute imputation de lege ferenda. 1922.
 - Om s. k. kuperade brottsrekvisit med särskilt avseende på försöket. Nordiska juriststämman 1926 s. 382 ff.
- USSING, H., Retstridighed. Strejflys over nordisk retslære. 1949.
- WELZEL, H., Aktuelle Strafrechtsprobleme im Rahmen der finalen Handlungslehre. 1953.
- Das deutsche Strafrecht. 6. Aufl. 1958.
 - Das neue Bild des Strafrechtssystems. 3. Aufl. 1957.
- WETTER, F., Principerna för privilegierat frihetsstraff. SvJT 1931 s. 354 ff.
- Straffansvar vid rus. 1929.
- WILLIAMS, G., Causation in homicide. CLR 1957 s. 429 ff., s. 510 ff.
- WOLF, E., Die Typen der Tatbestandsmässigkeit. 1931.
- ÅRSAGSPROBLEMET. Nordisk sommeruniversitet. 1951.
-

FÖRKORTNINGAR

(utöver de i första häftet begagnade).

- KL Konkurslag den 13 maj 1921
nya BvL Lag 29 april 1960 om samhällets vård av barn och ungdom (barnavårdslag)
ST Statsvetenskaplig tidskrift
-

KAPITEL III

DE STRAFFRÄTTSLIGA GRUND-
BEGREPPEN

§ 6. INLEDANDE ÖVERSIKT.

A. Frågeställningen.

Såsom tidigare angivits¹ har straffrättens regelsystem till objekt företeelserna brott såsom rättsfaktum samt straff och andra därmed besläktade sanktioner såsom de rättsföljder, vilka av lagen knyts till nämnda rättsfaktum. Som bekant utgöra de straffrättsliga sanktionerna ej de enda kontroller eller påtryckningsmedel, av vilka den statliga rättsordningen betjänar sig för att förhindra icke önskvärda handlingar och andra beteenden från individernas sida eller eljest påverka medborgarnas handlande i viss riktning. På motsvarande sätt utgöra kriminaliserade gärningar ej de enda beteenden som samhället ogillar och genom sanktioner söker förhindra eller motverka.

Även om det i regel ej vållar alltför stora praktiska svårigheter att för gällande rätts vidkommande klassificera en handling som brott och en rättslig sanktion som straff, torde det likväl i den systematiska klarhetens intresse vara av betydelse att man, åtminstone summariskt, söker bestämma det utmärkande för de juridiska kategorierna brott och straff till skillnad från andra mer eller mindre likartade fenomen, vilka systematiskt och begreppsmässigt falla utanför straffrättens område, låt vara att de likväl påkalla uppmärksamhet jämväl i straffrättsliga sammanhang.²

Det är emellertid ej endast av systematiska skäl som en närmare undersökning av de nämnda begreppen är motiverad. I en framställning av den positiva straffrättens allmänna del fyller en åtminstone summarisk undersökning av de rättsliga fenomen, kring vilka regelsystemet är uppbyggt, en viktig uppgift både ur teoretisk och praktiskt juridisk

¹ Jfr ovan s. 6 ff.

² Här om AGGE, Kriminologi, s. 43 ff. samt nedan § 7 under C.

synpunkt. Härigenom fördjupas nämligen förståelsen för de straffrättsliga lagreglernas rättsliga betydelse och sociala verkningssätt, samtidigt som den formella och sakliga klarheten befordras vid lösningen av de onekligen ganska invecklade rättsdogmatiska spörsmål som möta inom olika delar av straffrätten.

De grundbegrepp som i det följande skola närmare preciseras äro i enlighet med vad nyss sagts *begreppen brott, straff och övriga påföljder* för brott. Härtill kommer emellertid en tredje, tämligen heterogent sammansatt kategori, nämligen de särskilda s. k. *straffbarhetsbetingelser* som ofta äro underförstådda men städse måste föreligga uppfyllda för att ett brott in concreto skall föranleda den för detsamma statuerade brottspåföljden.

Den följande framställningen av de nämnda straffrättsliga grundbegreppen är visserligen av principiell natur men avser främst gällande svensk rätt,³ något som också torde framgå av de exempel som väljas för att belysa de olika momenten i analysen. I enlighet med planen för detta arbete lägges tyngdpunkten på läran om brottsbegreppet, medan de problem som hänföra sig till de straffrättsliga påföljdernas begrepp och arter och de särskilda straffbarhetsbetingelserna beröras endast i den mån som de direkt sammanhånga med undersökningen av brottsbegreppet.

B. Förhållandet mellan begreppen brott och straff.

Från praktisk synpunkt och för det allmänna betraktelsesättet framstår begreppet brott som den primära straffrättsliga företeelsen, medan straffet liksom varje annan brottspåföljd framstår såsom något sekundärt, en konsekvens av brottet som självfallet också i tiden följer efter den brottsliga handlingen. Söker man emellertid närmare bestämma begreppet brott, ställer sig förhållandet mellan de båda företeelserna annorlunda. Lämnar man åsido det kriterium på brottet, som består däri, att detsamma utgör en av rättsordningen kriminaliserad, d. v. s. straffbelagd handling, stöter

³ Jfr ovan s. 35.

man snart på avsevärda svårigheter att ange några förhandenvarande, för de brottsliga handlingssätten gemensamma, distinkta kännetecken av *kvalitativt social* natur. Då lagstiftaren valt att kriminalisera vissa gärningar och upptaga dem i lagens brottskatalog, medan andra lämnats utanför, har han väglets, stundom av rättsliga traditioner och outredda irrationella motiv, stundom av medvetna ofta aktuella politiska och sociala behov och syften vilka föranlett honom att tillgripa just straffet såsom medel att påverka medborgarnas handlingsmönster. Ofta har valet mellan straff och andra sociala kontroller kommit att bero på rent rättstekniska överväganden rörande den ena eller andra sanktionsformens företräde såsom medel för förverkligande av det uppställda ändamålet. En helt annan sak är att rättsvetenskapen varit benägen att efterrationalisera strafflagstiftarens verksamhet och i kriminaliseringen av vissa mänskliga beteenden velat finna ett uttryck för att dessa beteenden äga vissa primära, kvalitativa egenskaper som kunna läggas till grund för analysen av brottsbegreppet och indelningen av brotten efter skilda system. Dessa vetenskapliga strävanden äro av både teoretiskt och praktiskt intresse och kunna förvisso ej lämnas obeaktade,⁴ men de måste betecknas som förfelade i den mån doktrinen ansett det möjligt att på denna väg nå fram till ett enhetligt och rättssystematiskt användbart brottsbegrepp.

Om sålunda brottsbegreppet ej kan bestämmas med hjälp av de brottsliga handlingarnas kvalitativa egenskaper, återstår möjligheten att man kan påvisa vissa för de olika brottsbeskrivningarna utmärkande, *formellt juridiska kännetecken*, vilka städse återfinnas hos dem och skilja brotten från andra slag av rättsliga förteelser, vilka lagstiftaren betraktat såsom icke önskvärda och till vilka knutits sanktioner av det ena eller andra slaget.

Redan en blick på brottskatalogens mångskiftande typer av mänskligt beteende visar en högst avsevärd variation med hänseende till gärningsbeskrivningarnas teknik och brottsbegreppens grundläggande rekvisit. Visserligen har straffrättsvetenskapen sedan länge i straffrättens allmänna del

⁴ Se närmare nedan § 8 under A.

sökt ange de gemensamma dragen hos de skilda brottsbeskrivningarna och sålunda uppbyggt ett schema, efter vilket sedan i sin tur de särskilda brotten pläga analyseras.⁵ Men dessa gemensamma drag äro långt ifrån undantagslöst förekommande och givetvis ej uttryck för någon rättslogisk nödvändighet. De enskilda brottsbeskrivningarna äro rent positivrättsliga skapelser och som sådana ständigt underkastade förändringar under utvecklingens gång, både ifråga om sitt sakliga innehåll och beträffande de lagtekniska uttrycksmedlen. Ett exempel må belysa det sagda. Det har hos oss ansetts konstitutivt för begreppet brott att detta avser en i lagen bestämt angiven, till sina modaliteter fixerad mänsklig handling. Denna traditionella rättsteknik, som av flera skäl är att rekommendera, utesluter naturligtvis icke att lagstiftaren undantagsvis kan finna det kriminalpolitiskt lämpligt att straffbelägga mänskliga attityder av annat slag, såsom bettleri, prostitution och skilda former av parasitärt levnadssätt ävensom grövre former av alkoholism. Handlingsrekvisitet ersättes därvid med förefintligheten av en viss personlig attityd. Emellertid har man i så fall att göra med en typ av brott som är tämligen okänd i vår straffrätt.⁶

Omvänt kan man på andra rättsområden än straffrätten påvisa mänskliga handlingssätt, till vilka knutits någon form av rättslig sanktion och som rättstekniskt förete alla de element som traditionellt återfinnas hos brottet, utan att handlingen ifråga är att rubricera som ett brott. Som exempel

⁵ Jfr ovan s. 34 ff. samt nedan § 9.

⁶ På denna punkt intaga många strafflagar en annan hållning; se sålunda den danska strafflagen, §§ 197—199 samt § 230, ävensom översikten över främmande rätt i SOU 1939: 25 Bil. G. Om skälen mot en kriminalisering av lösdriveri och annan parasitism samt prostitution, se bl. a. SOU 1923: 2 s. 54 ff. En annan sak är att man lagtekniskt kan nå ett likartat resultat genom att kriminalisera handlingar, vilka vanligen äro *typiska yttringar* av en persistent asocial livsföring, t. ex. olika slag av förargelseväckande och sedlighetssårande beteende, bedrägligt beteende, äventyrligt spel, koppleri, yrkesmässig fosterfördrivning samt vissa former av alkoholbrottslighet; jfr NvL 15 §, BrB 14: 11—15, SOU 1949: 4 s. 141 ff. samt SkL 6: 2 jämte motiv. Om frågans teoretiska bakgrund, se AGGE, Reaktionssystemet, s. 205 ff. samt Arbetsfostran, s. 202 ff. — Det förtjänar påpekas att ett införlivande med brottskatalogen av vissa former av asocial livsföring ligger i linje med den utveckling på reaktionssystemets område, som leder till att straffrätten successivt förvandlas till en social vanarts- och vårdlagstiftning; jfr nedan § 7 under C samt STRAHL, Rättssäkerheten.

kan nämnas culpös skadegörelse, som ådrager den handlande ersättningsskyldighet.

Det sagda torde utvisa att det enda kriterium, som är användbart för att bestämma begreppet brott och att avgränsa denna företeelse från andra rättsliga fenomen, är att söka, icke i beskaffenheten av det *rättsfaktum*, som enligt lagen medför den ena eller andra sanktionen såsom *rättsföljd*, utan i beskaffenheten just av denna rättsföljd. Den principala brottspåföljden i gällande svensk straffrätt liksom i alla andra kriminalrättsliga system är straffet. I brottskatalogen är varje brottslig gärning belagd med visst straff, även om sådan påföljd av olika skäl ej alltid ådömes i det konkreta fallet utan ersättes av annan påföljd eller eftergives, resp. ej ådömes ensamt utan kompletteras med andra brottspåföljder. Den nu angivna relationen mellan brott och straff utgör den enda verkligt konstanta egenskapen hos fenomenet brott. Begreppet brott kan därför preliminärt bestämmas såsom *ett i positiv rätt till sin typ straffbelagt mänskligt beteende*.⁷

Ur principiell synpunkt torde man ej med fog kunna kritisera det här begagnade tillvägagångssättet att bestämma innebörden av ett rättsfaktum med utgångspunkt från den därtill knutna rättsföljden. Ett faktum av det ena eller andra slaget får ju nämligen *rättslig relevans* och blir att uppfatta som rättsfaktum först därigenom, att rättsordningen gör det samma till förutsättning för inträdet av en *viss rättsverkan*. Den angivna metodiken, som med fördel kan brukas på olika områden av rättsvetenskapen, har också sina givna fördelar ur saklig synpunkt. Straffrättens egenart — särskilt i förhållande till civilrätten — beror i hög grad på brottspåföljdernas repressiva karaktär och de rättspolitiska syften som de ha att fullfölja i samhället. Sålunda möter man ej sällan lagtolknings- och rättstillämpningsproblem rörande gränsen mellan brottsligt och icke brottsligt handlande, vilka problem ej kunna lösas uteslutande genom en analys av rättsfaktum, d. v. s. brottet sådant detta beskrivits i lagen;

⁷ Genom att använda termen »beteende» inbegripa vi i definitionen brottsvarianter, för vilka termen »handling» vid första påseende kan synas inadekvat, t. ex. underlåtenhetsbrotten, härom nedan s. 268 not 3.

i stället kommer det slutligen an på en relativt skönsmåsig eller pragmatisk bedömning av frågan, huruvida det är rimligt att straffrättsliga sanktioner tillgripas såsom rättsföljd för det aktuella handlingssättet.⁸

Även om sålunda en juridiskt-normativ bestämning av straffet såsom den grundläggande brottspåföljden utgör den riktigaste — kanske rent av den enda möjliga — utgångspunkten för den straffrättsliga begreppsbyggnaden, betyder detta ingalunda att straffrättsvetenskapen bör slå sig till ro med ett dylikt formaljuridiskt betraktelsesätt. Brotstypernas materiella innehåll och de sociala, historiska och ideologiska skäl, som kunna antagas ha bestämt kriminaliseringen av de skilda gärningstyperna och uppbyggnaden av det straffrättsliga regelsystemet i övrigt, äro, såsom ovan antyddes, förtjänta av den största uppmärksamhet icke minst för lagens rätta tolkning och tillämpning. Hithörande frågeställningar skola upptagas till diskussion i ett följande avsnitt av framställningen.⁹

C. De s. k. särskilda straffbarhetsbetingelserna.¹⁰

Enligt svensk rätt liksom varje lagstiftning av rättsstatlig typ utgör det en ovillkorlig förutsättning för ådömande av straff eller utkrävande av straffrättsligt ansvar över huvud taget att ett brott i det särskilda fallet finnes vara begånget, d. v. s. att ett i lag (eller undantagsvis i praxis) straffbelagt, bestämt angivet handlingssätt ligger en person till last.¹¹ Brottet utgör sålunda en grundläggande *allmän straffbarhetsbetingelse*.

⁸ Som exempel kunna nämnas den straffrättsliga kausalitetsbedömningen, problemet om underlåtenhetens straffbarhet samt frågan om skadebegreppets innebörd vid vissa förmögenhetsbrott; se nedan §§ 11 och 12 samt STRAHL, Skada och vinning, s. 27 ff., s. 52 ff. — Om pragmatiska faktorerens betydelse i rättstillämpningen i allmänhet, se Ross, Ret og retfærdighed, s. 168 ff.

⁹ Nedan § 8.

¹⁰ WETTER s. 16 f., TORP § 39, KRABBE s. 69 f., LISZT-SCHMIDT § 43, MEZGER, Studienbuch, s. 94 och s. 173, SAUER s. 70 ff., HIPPEL II s. 377 ff. samt WELZEL s. 52 f.

¹¹ Jfr ovan not 6.

Brottet är emellertid ej det enda rättsfaktum som förutsättes för att straff eller andra straffrättsliga påföljder lagligen skola kunna ådömas. En rad andra rättsfakta måste dessutom vara uppfyllda för att nämnda rättsföljder skola inträda. Dessa fakta äro av ganska olikartad beskaffenhet men kunna lämpligen sammanfattas under beteckningen *särskilda straffbarhetsbetingelser*.

Lättfattliga exempel på dylika särskilda betingelser i gällande rätt erbjuder kravet på angivelse från målsägandens sida vid vissa misshandelsbrott jämlikt 14: 45 eller villkoret att tillstånd till åtal lämnats av Konungen jämlikt 1: 1 st. 1 och 1: 2 st. 2 i vissa fall då brott begåtts utom riket. Som ytterligare ett praktiskt exempel av annan typ må nämnas den av lagen underförstådda straffbarhetsbetingelsen att den eljest straffbara gärningen icke ligger så långt tillbaka i tiden att rätten till åtal för densamma preskriberats jämlikt reglerna i 5: 14—19 eller andra speciella lagrum. Slutligen må nämnas en viktig straffbarhetsbetingelse av annat slag, vilken närmare skall beröras i det följande, nämligen att den brottslige äger personlig straffkapacitet, d. v. s. att han uppnått den i 5: 1 stadgade åldern och icke befunnit sig i sådant abnormtillstånd som avses i 5: 5.

Den gemensamma egenskapen för samtliga särskilda straffbarhetsbetingelser är att de icke utgöra beståndsdelar av de speciella brottsbeskrivningarna, sådana som dessa rättstekniskt äro uppbyggda enligt vad vi längre fram skola finna. En gärning kan sålunda mycket väl vara till *sin typ* straffbar, d. v. s. fylla samtliga objektiva och subjektiva brottsrekvisit för en viss brottsart, men ändå *in concreto* vara undantagen från straff, därför att en särskild straffbarhetsbetingelse saknas.¹² Så är uppenbarligen fallet exempelvis med den minderåriges eller sinnessjukes gärning likaväl som beträffande en straffbelagd handling, vilken ligger så långt tillbaka i tiden att åtalspreskription inträtt. Det förtnar särskilt understrykas att de ifrågavarande straffbar-

¹² Till undvikande av missförstånd bör här påpekas att den ytterligare förutsättning för en gärnings straffbarhet som består i frånvaron av någon av den positiva rätten erkänd särskild *straffrihetsgrund* bildar ett moment i brottets gärningsinnehåll och sålunda icke är att hänföra till den kategori av straffbarhetsvillkor som här behandlas.

hetsbetingelserna i motsats till de objektiva brottsrekvisiten ej kräva subjektiv täckning för att straffansvar skall kunna ådömas.¹³ I detta hänseende intager f. ö. den allmänna straffbarhetsbetingelsen att gärningstypen är i lag kriminaliserad i princip en motsvarande ställning.¹⁴

Granskar man närmare de olika straffbarhetsbetingelsernas innehåll, visar det sig att man har att göra med rättsfakta av ganska skiftande slag. I åtskilliga fall rör det sig om sådana omständigheter som lagen tillika gjort till *processförutsättningar* i teknisk mening,¹⁵ d. v. s. villkor för att domstol över huvud skall upptaga åtalet till saklig prövning och ej blott avvisa detsamma utan dylik behandling. Så är emellertid icke fallet med alla straffbarhetsbetingelser; domstolens konstaterande exempelvis av att straffanspråket är preskriberat eller att den tilltalade var underårig vid brottets begående leder sålunda till en frikännande dom och ej till ett avvisande av saken.¹⁶

Huru de olika straffbarhetsbetingelserna behandlas i processrättsligt hänseende är i förevarande sammanhang av underordnad betydelse, och ur straffrättslig synpunkt får ej skillnaden mellan de båda grupperna av rättsfakta överdrivas. Det visar sig vid närmare påseende att även de betingelser som samtidigt framträda som processförutsättningar nästan undantagslöst uppställts ej enbart av processuella skäl utan även på grund av materiella *kriminalpolitiska överväganden*¹⁷ av olika slag, på samma sätt som fallet är med

¹³ Den i texten för de objektiva brottsrekvisitens vidkommande angivna täckningsprincipen är emellertid ej undantagslös. Vissa till gärningsinnehållet hänförliga rättsfakta kunna nämligen utgöra s. k. *fristående objektiva gärningsmoment*, vilka icke behöva vara täckta av den handlandes uppsåt eller oaktsamhet; härom nedan § 9 under A. Den i texten uppställda satsen får därför icke vändas om på så sätt, att man definierar de särskilda straffbarhetsbetingelserna såsom sådana yttre förutsättningar för en gärnings straffbarhet, vilka ej behöva vara subjektivt täckta. En annan sak är att man kan hysa tvekan till vilken av nämnda båda kategorier en viss yttre omständighet är att hänföra, t. ex. konkurstillstånd såsom förutsättning för straffbart bokföringsbrott jämlikt 23: 5.

¹⁴ Jfr nedan § 9 under C.

¹⁵ Om detta begrepp, se EKELÖF, Rättegång, s. 195 ff. samt AGGE, Straffprocessrätt. II s. 61. Jfr ock ELWING, Tillräckliga skäl, s. 121 ff.

¹⁶ Jfr STRÖMBERG, Åtalspreskription, s. 73 ff., s. 80 f. samt ELWING a. a. s. 122 ff.

¹⁷ Vi begagna här termen kriminalpolitik i den vidare meningen, att därmed avses de syften eller program som ligga bakom den gällande rättens

straffbarhetsbetingelser av klart materiell typ, t. ex. den personliga straffkapaciteten.

Riktigheten av detta betraktelsesätt framgår ganska klart vid en genomgång av ett antal straffbarhetsbetingelser, vilka tillika framträda som processförutsättningar. Som ett första exempel kan väljas straffbarhetsbetingelsen *angivelse* från målsägandens sida som förutsättning för väckande av allmänt åtal vid vissa brottstyper,¹⁸ t. ex. mindre svår misshandel jämlikt 14: 45 st. 1 p. 1, rättsstridigt tvång enligt 15: 24 samt olika slags hemfridsbrott enligt 15: 29, vidare vid brottstyper sådana som olika fall av våldtäkt och frihetskränkande otukt jämlikt 15: 16 samt egendomsbrott mot nära anhörig enligt de likalydande åtalsreglerna i 20: 12, 21: 11 och 22: 10. I flera av de nämnda fallen göra sig väl s. k. *processekonomiska* synpunkter gällande (»*minima non curat prætor*») vid sidan av det kriminalpolitiska skälet att, när det gäller brott mot personliga intressen, hänsyn rimligen bör tagas till den kränktes önskan att erhålla upprättelse eller — omvänt — att undvika de med en rättssak förbundna obehagen eller att skona gärningsmannen, som kanske är en honom närstående person. Särskilt vid brott sådana som våldtäkt eller brott mot närskylda dominera dessa senare rättspolitiska synpunkter. Tankegångar av samma slag som de nu refererade ligga bakom sådana särskilda straffbarhetsbetingelser som *dom på återgång* av äktenskap såsom villkor för åtal och *dom* rörande olaga giftermål eller vissa slags frihetsbrott enligt 17: 2 resp. 15: 19.

I förevarande sammanhang böra även de skilda fallen av *åtalseftergift* observeras.¹⁹ Vad angår den generella regeln om åtalseftergift för bagatellförseelser enligt RB 20: 7 p. 1 torde den dominerande rättspolitiska grunden väl utgöras av processekonomiska synpunkter, men även materiella kri-

regler på samtliga områden av straffrätten, även ifråga om de skilda kriminaliseringarna och ej blott anordningen av brottspåföljderna; jfr ovan s. 13 ff.

¹⁸ Om de rättspolitiska skälen för målsägandens dispositionsrätt över åtalet, se PALMGREN, Målsägandens åtalsrätt, s. 182 ff., DILLÉN, Föreläsningar i straffprocessrätt, s. 87; jfr den komparativa översikten hos AGGE, Den enskilda åtalsrättens utveckling, s. 166 ff.

¹⁹ Jfr framställningen hos STRAHL, Påföljder, s. 51 ff. och ELWING a. a. s. 355 ff.

minalpolitiska hänsyn göra sig påminda. Detta framgår dels av arten av de lagbrott som eftergiften kan avse och dels av den erinran som lagrummet gör om de allmänna synpunkter, vilka motivera att åtalseftergift ej beviljas eller att redan meddelad eftergift återkallas.²⁰ Vad därefter beträffar de särskilda regler om åtalseftergift, som återfinnas i ÅeL, BvL, NvL och UfL, ligger det i öppen dag att det här rör sig om straffbarhetsbetingelser, vilka helt dikteras av den individualpreventivt betonade utformningen av det straffrättsliga påföljdssystemet.

Självfallet dominera de kriminalpolitiska skälen för uppställandet av de särskilda straffbarhetsvillkor, som ej tillika utgöra processförutsättningar. I vissa fall kunna dock även processekonomiska och andra processuella synpunkter spela en roll i sammanhanget. Detta förhållande faller särskilt i ögonen vid institutet *åtalspreskription*.²¹ De processuella svårigheter som göra sig gällande i fråga om utredning och bevisning rörande ett brott, som ligger mera avsevärt långt tillbaka i tiden, utgöra ett viktigt skäl för preskriptionsreglernas uppställande, även om dessa främst motiveras av kriminalpolitiska, såväl allmänpreventiva som individualpreventiva, hänsyn. I viss mån göra sig liknande synpunkter gällande vid uppställandet av reglerna om svensk domstols behörighet att bestraffa *utomlands begångna brott*, varom mera i det följande.

Särskild uppmärksamhet bör härefter ägnas den viktiga straffbarhetsbetingelse som består i kravet på vad vi kallat *personlig straffkapacitet* i det konkreta fallet. För utkrävande av straffrättsligt ansvar har lagen genom reglerna i 5: 1 och 5: 5 uppställt vissa minimikrav i avseende å brottslingens sinnesbeskaffenhet och mognadsgrad. Frånvaron av dessa betingelser kommer ett ådömande av ansvar att framstå

²⁰ Motsvarande gäller i stort sett regeln i RB 20: 7 p. 2 om åtalseftergift i vissa konkurrenssituationer. Betydligt mera svårbedömda äro de kriminalpolitiska hänsyn, som måste vägas mot varandra vid en tillämpning av det av SLB föreslagna tillägget till RB 20: 7 om en generell rätt för RÅ att meddela åtalseftergift även vid allvarligare brott, utan att eftergiftsgrunderna specificeras i lagtexten; se härom SOU 1948: 40 och 1953: 17 s. 127 ff. samt ovan s. 141 och där åberopad litteratur även som EKELÖF, Åtalseftergift.

²¹ Se närmare STRÖMBERG, a. a. s. 17 ff.

som både obilligt och ur kriminalpolitisk synpunkt tämligen förfelat. Man har här alltså att göra med en straffbarhetsbetingelse som sammanhänger med den roll, som lagstiftaren tilldelat straffet och de därmed besläktade judiciella (deliktueLLa) skyddsåtgärderna i viss motsättning till åtgärder av administrativ (non-deliktuell) karaktär mot lagöverträdare.²² Framför det äldre, med en viss rätt kritiserade uttrycket *tillräknelighet* eller *imputabilitet*, vilket för tanken till en av den positiva straffrättens regler oberoende indelning av människorna i kategorierna tillräkneliga resp. otillräkneliga med stöd av biologiska, psykologiska eller sociala kriterier, synes den här valda termen personlig straffkapacitet vara att föredraga som beteckning på nu ifrågavarande straffbarhetsbetingelse.²³ Härigenom betonas att det är den gällande rättens regler som avgöra, när en brottsling skall göras straffrättsligt ansvarig för sina handlingar eller vara fri från ansvar. Härav följer också att gränsen mellan de nyssnämnda personkategorierna kan förskjutas, om lagstiftaren finner detta påkallat ur behandlings- och vårdsynpunkt eller av andra kriminalpolitiska skäl. Med detta betraktelsesätt är det icke heller orimligt att tänka sig att ifrågavarande straffbarhetsbetingelse inskränkes till att avse *vissa arter av ansvarsåtgärder* men icke andra. Sålunda tillåter redan gällande lag användningen av den sekundära brottspåföljden förverkande enligt 2: 16 och 2: 17 st. 1, oberoende av att gärningsmannen faller under de i 5: 1 och 5: 5 avsedda personkategorierna.²⁴ Förslaget till SkL går än längre, i det att jämväl ådömande av böter samt användande av villkorlig dom eller skyddstillsyn i straffrättslig ordning göras möjliga ifråga om personer som — enligt gängse terminologi — uppfattas som otillräkneliga.²⁵ Ur viss synpunkt ligger denna tendens till en för varje påföljdstyp *nyanserad straffkapa-*

²² Om dessa begrepp, se nedan § 7 under B och C.

²³ Litteraturen om tillräknelighetsproblemet är överflödande; ur aktuell nordisk debatt skall här blott hänvisas till KINBERG, Aktuella kriminalitetsproblem, s. 32 ff. och i SvJT 1929 s. 299 ff., SCHLYTER i JFFT 1945 s. 221 f., STRAHL, Det straffrättsliga ansvaret, GULDBERG i SvJT 1946 s. 1 ff. samt ANDENÆS, Litt om straffeteoriene og tilregnelighetslæren. Jfr ovan s. 62 ff., s. 117 och s. 149 ävensom SkL s. 266 ff.

²⁴ THORNSTEDT, Förverkande, s. 34, s. 41, s. 70 f. samt BSA s. 64 och s. 74.

²⁵ Se SkL 10: 3—5.

citet i linje med de principer som framträda i den gällande rättens reaktionssystem, såvitt gäller de straffrättsliga skyddsåtgärderna, i det att särskilda personliga förutsättningar av prognostisk art i varierande utformning göras till *specifika betingelser* för användandet av de särskilda påföljderna vid sidan av den allmänna personliga straffkapaciteten.²⁶

Den uppfattning som här framlagts om den personliga straffkapacitetens natur innebär, att ifrågavarande betingelse för en gärnings straffbarhet varken ur systematisk eller principiell synpunkt bör sammanföras med kravet på *imputation*, d. v. s. förhandenvaron i det särskilda fallet hos gärningsmannen av det uppsåt eller den oaktsamhet som lagen uppställt såsom subjektivt rekvisit vid resp. brottstyp. Den förutsättning för en handlings straffbarhet har ju tydligtvis att göra med den brottsliga gärningen som sådan och icke med de psykiska egenskaperna i allmänhet hos den särskilde gärningsmannen.²⁷ Den personliga straffkapacitetens juridiska utformning och betydelse höra på ett naturligt sätt hemma i läran om det straffrättsliga påföljdssystemet, medan imputationens arter och grader äro en viktig beståndsdel av läran om brottsbegreppets uppbyggnad.²⁸

²⁶ Jfr nedan s. 183 f.

²⁷ En annan sak är att svårlösta problem ifråga om innebörden av begreppen uppsåt och oaktsamhet kunna uppstå i de fall då lagen utkräver straffansvar — fullt ut eller modifierat — trots att gärningsmannen vid brottets begående befunnit sig i ett påtagligt psykiskt abnormtillstånd. Detta är särskilt fallet med gärningar företagna i självförvälat rus; jfr 5:5 st. 2 och BrB 22:2. Se närmare om dessa spørsmål SRK III s. 308 ff. samt WETTER, Straffansvar vid rus, STILLSCHWEIG, Straffansvar vid brott i rus, och KJERSCHOW, Den strafferetlige bedömelse af handlinger foretagne i beruselse.

²⁸ I doktrinen ha imputabilitet och imputation tidigare ej hållits isär. Sålunda uppställer HAGSTRÖMER I s. 93, s. 151 ff. som en subjektiv förutsättning för att en gärning skall betecknas som ett brott, att densamma kan »skrifvas på viljans räkning», vilket enligt förf. betyder att hos den handlande förutsättes medvetande om handlingen, medvetande om lagen och frihet att bestämma handlingen i enlighet med lagen. Föreliggande samtliga dessa tre subjektiva betingelser är gärningsmannen »tillräckelig för den rättsstridiga handlingen». Den ena eller andra av dessa förutsättningar saknas tydligtvis i sådana fall då gärningsmannen — för att använda vår terminologi — ej besitter personlig straffkapacitet eller då han handlat under inflytande av villfarelse om de faktiska förhållandena, d. v. s. då det brister i imputationen.

Även nyare doktrin, trots att den håller olikheten mellan de båda subjektiva straffbarhetsbetingelserna fullt klar, sammanför dem ej sällan under den gemensamma rubriken »skuld» som hänföres till brot-

Den hittills verkställda genomgången av ett antal praktiskt viktiga straffbarhetsbetingelser har visat att, ehuru stundom processuella skäl spelat en viss roll för deras utformning, de likväl äga en övervägande materiell, straffrättslig innebörd. Tydligtvis är denna karakteristik alldeles särskilt berättigad, då det gäller sådana straffbarhetsbetingelser, som äga nära samband med speciella gärningstypers straffbarhet. Ett iögonenfallande exempel erbjuder den i vår nyare strafflagstiftning vid vissa brott begagnade tekniken att lagstiftaren låter en gärnings straffbarhet bero av en *särskild åtalsprövning*, varvid åklagaren har att bedöma huruvida åtal är påkallat ur »allmän synpunkt». Exempel på detta slags straffbarhetsbetingelse erbjuda vissa lindrigare egendomsbrott såsom oredligt förfarande enligt 21: 11, olovligt

tets subjektiva sida. Därmed drages kapacitetsrekvisitet på en omväg in i själva brottsbegreppet; det må lämnas öppet om detta är lyckligt ur den systematiska klarhetens synpunkt. Metoden försvaras av HURWITZ s. 14 ff. och begagnas ofta i både nordisk och kontinental doktrin; se t. ex. THYRÉN III, WETTER § 13, LISZT—SCHMIDT §§ 36 och 37 samt MEZGER §§ 33 och 35. För flertalet tyska kriminalister är detta en nödvändig konsekvens av deras s. k. normativa skulduppfattning enligt vilken »Schuld» innebär ej endast den juridiskt-tekniska beskrivningen av vissa psykiska relationer mellan gärningsmannen och hans handling utan också innefattar en social »Werturteil» som leder till ett ogillande av gärningsmannens personlighet: »Schuld ist Vorwerfbarkeit.» Den här förordade systematiken representeras av bl. a. KRABBE s. 130 f., ANDENÆS §§ 9, 20 och 28 samt THORNSTEDT, Rättsvillfarelse, s. 5 ff. Med hänsyn till utvecklingen i svensk rätt beträffande påföljdssystemet och registret av olika behandlingsformer bl. a. för unga och för abnorma lagöverträdare har kapacitetsproblemet alltmer fått sin hemort i läran om sanktionerna, och dess sammanhang med den subjektiva sidan av själva brottsbegreppet har alltmer försvagats; jfr SKL s. 273 ff., s. 308 f.

Slutligen är av intresse att jämföra de anförda synpunkterna med den systematiska frågans läge i fransk och engelsk jurisprudence. I traditionellt färgad fransk doktrin ställes vid sidan av »l'élément matériel du délit» »l'élément moral», som i regel anses utgöra samlingsrubriken för »la culpabilité ou la faute pénale», »la responsabilité» och »la non-justification»; se VOUIN-LÉAUTÉ s. 203 ff. Vissa modernare författare hålla emellertid »la responsabilité» helt utanför läran om brottets element; sålunda DE VABRES s. 74 ff., s. 147 ff. och BOUZAT s. 93 f., s. 175 ff. Den engelska rättstraditionen avser med uttrycket »mens rea» närmast vad som motsvarar de subjektiva brottsrekvisiten i avseende på den särskilda straffbelagda gärningen, »actus reus», för vilken åklagarparten har bevisbördan; emellertid anses abnormitet som går under rubriken »insanity», om den kan styrkas från den tilltalades sida, utesluta erforderlig »mens rea»; jfr WILLIAMS §§ 7, 9, 102 och 103. Beträffande unga personer (8—14 år) uppställes en presumtion om bristande »mens rea» i de flesta fall. Presumtionen kan emellertid kullkastas genom bevis om att den unge insåg att hans handling var »wrong», d. v. s. om han handlat med »mischievous discretion»; samme förf. § 208.

brukande enligt 22: 10 samt åverkan och tagande av olovlig väg jämlikt 24: 6. Genom en åtalsprövning i fall av denna typ avgöres i realiteten huruvida en handling skall anses straffvärd eller ej med hänsyn till sådana omständigheter vid brottet som ej ansetts möjliga att uttömmande specificera i straffbudets gärningsbeskrivning.²⁹

I nära samband med de materiella förutsättningarna för en handling straffbarhet stå också de särskilda straffbarhetsbetingelser, som ha avseende å omfattningen av *svensk straffrätts tillämplighet* i lokalt hänseende. De i 1: 1 och 2 angivna principiella anknytningsmomenten till svensk lag, nämligen platsen för brottets förövande, gärningsmannens nationalitet eller domicil samt det kränkta intressets inhemska karaktär, äro uttryck för rättspolitiska avvägningar, vilka äga åtskillig likhet med de synpunkter som motivera en viss gärningstyps kriminalisering över huvud taget.³⁰ Det sagda gäller ej minst de särskilda förutsättningar, som i samband med 1957 års utlänningslagstiftning uppställts i 1: 2 st. 2 för vissa utomlands begångna gärningars straffbarhet, nämligen att handlingen skall vara brottslig jämväl enligt gärningsortens lag samt vara av en viss svårhetsgrad, bedömd enligt svensk straffrätt.

Den nu lämnade redogörelsen för innebörden av en rad praktiskt betydelsefulla särskilda straffbarhetsbetingelser har ej avsett att uttömmande redovisa alla i gällande rätt förekommande varianter av dylika villkor för en handling straffbarhet utan blott att åskådliggöra ifrågavarande rättsfaktas systematiska ställning och relationer till de grundläggande straffrättsliga företeelserna brott och brottspåföljder.

Till sist skall med några ord beröras en lagteknisk olikhet

²⁹ Se härom LINDH i NTFK 1956 s. 17 ff. och ELWING, Tillräckliga skäl, s. 241 ff. ävensom STRAHL, Påföljder, s. 67 ff., BECKMAN i SvJT 1944 s. 308 f. och THORNSTEDT i SvJT 1944 s. 684 ff. Denna lagteknik har i riklig omfattning begagnats i BrB, något som föranlett allvarliga betänkligheter i yttranden över förslaget; se bl. a. TSA 1954 s. 52 ff.

³⁰ Det bör observeras att vissa straffbud för handlingar riktade mot statens och allmänhetens intressen kunna ha sådant innehåll, att i realiteten en begränsning göres av den svenska juridiktionskompetensen vid sidan av reglerna i 1 kap. SL; jfr AGGE, Huvuddrag, s. 73. Samma materiella resultat kan alltså nås antingen genom uppställandet av kompetensregeln såsom straffbarhetsbetingelse eller genom själva brottsbeskrivningarnas utformning.

som råder mellan skilda slags straffbarhetsbetingelser i det avseendet att dessa framträda än såsom *positivt* formulerade villkor för att en till sin typ kriminaliserad gärning skall vara straffbar i det särskilda fallet och än såsom *negativt* formulerade betingelser, vilka utesluta eller upphäva gärningens straffbarhet i det särskilda fallet. Som exempel på förstnämnda slag av straffbarhetsbetingelser kan nämnas åtalstillstånd av Konungen enligt 1: 1 st. 1, 1: 2 st. 2, 8: 13 och 9: 10 eller villkoret att gärningsmannen uppnått viss ålder jämlikt 5: 1 eller — för speciella fall — enligt 18: 2 a och 18: 10 st. 2 och 3. En klart negativ utformning möter oss vid den straffbarhetsbetingelse som framgår av stadgandena om åtalspreskription ävensom i den regel som uppställles i 10: 10 st. 3, enligt vilken vissa anhöriga till en brottslig person undantagas från ansvar för skyddande av brottsling. Ett ytterligare exempel på en negativt konstruerad straffbarhetsbetingelse utgör stadgandet i 3: 2, att straff för förberedelse till brott kan ådömas endast om gärningsmannen ej förskyllt straff för fullbordat brott eller försök. Någon större teoretisk eller praktisk vikt torde ej böra tillmätas den nu angivna distinktionen, desto mer som en viss betingelse ej sällan kan formuleras än på ett positivt och än på ett negativt sätt utan att reellt sett förändras till sin innebörd.³¹ Möjligen kan en klart negativ utformning av regeln stundom indicera en annan fördelning av bevisbördan rörande rättsfaktum än som vanligen antages gälla de positiva förutsättningarna för en handlings straffbarhet.³²

³¹ Jfr exempelvis 18: 2 a och 18: 10 st. 3.

³² Här om se AGGE, Straffprocessrätt. II s. 113 ff.

§ 7. STRAFF OCH ANDRA BROTTSPÅFÖLJDER.¹

I det föregående ha diskuterats de skäl som föranleda att framställningen rörande straffrättens grundbegrepp inledes med en summarisk undersökning av de skilda huvudtyperna av brottspåföljder. Därvid tilldrager sig uppenbarligen straffet huvudintresset med hänsyn till dess grundläggande betydelse för den straffrättsliga begreppsbyggnaden och hela kriminalrättssystemets uppbyggnad i gällande rätt. Den främsta uppgiften för den närmaste framställningen är därför att söka ange vad som är utmärkande för ifrågavarande sanktionsform och vad som skiljer densamma från andra rättsföljder som förete likheter med straffet.

A. Undersökningens syfte och metod.

I äldre framställningar byggde doktrinen vanligen på föreställningen om ett av de positiva strafflagarnas skiftande innehåll oberoende straffbegrepp.² Med utgångspunkt från det ändamål som straffet ansågs tjäna formade man *ett straffbegrepp*, vilket uppfattades såsom *givet i sig* och som antogs utgöra den gemensamma grundvalen för de positiva straffrättssystemens skilda straffarter. Särskilt för den s. k. klassiska straffrättsskolans män tedde sig detta betraktelsesätt tämligen självfallet. Straffet hade ju enligt denna riktning till ändamål att utgöra en rättvis vedergällning för brottet, och dess innehåll måste i konsekvens härmed utgöras av ett lidande eller en rättsförlust för den brottslige. Straffet utgjorde helt och fullt en repressiv sanktion. Måttet och arten av strafflidandet begränsades å ena sidan genom erkän-

¹ Ur den stora mängden av mera allmänna framställningar må hänvisas till HAGSTRÖMER I s. 4 ff., THYRÉN I s. 17 ff., STJERNBERG I s. 18 ff., WETTER s. 1 ff., STRAHL, Påföljder, s. 40 ff., AGGE, Reaktionsystemet, s. 7 ff. och Huvuddrag, s. 9 ff., EKELÖF s. 12 ff., HURWITZ s. 35 ff., 518 ff., LISZT—SCHMIDT § 56, MEZGER s. 481 ff., SAUER s. 248 ff., NAGLER, Die Strafe, s. 1 ff. samt DE VABRES s. 274 ff. Jfr även SkL s. 28 ff.

² Jfr till det följande STRÖMBERG, Åtalspreskription, s. 33 ff.

andet av vissa etiska och kulturella principer, som under utvecklingens gång gjorde sig allt starkare gällande, och å andra sidan av hänsyn till brottets relativa grovhet och den brottslige större eller mindre skuld.

Efter hand som de nyare kriminalpolitiska riktningarna ställde straffrättens preventiva uppgifter, särskilt de individualpreventiva, i förgrunden under ett mer eller mindre markerat avståndstagande från den klassiska skolans veder-gällningsprincip, bortfölla eller försvagades grundvalarna för det ovan angivna, enhetligt tänkta straffbegreppet av ideologisk typ. Visserligen kunde man hänvisa till att straffet alltjämt till sitt huvudsakliga innehåll faktiskt utgjorde ett lidande eller en rättsförlust, som avsiktligt tillfogades den brottslige. Straffet såsom en repressiv åtgärd finge emellertid ej uppfattas såsom ett självändamål utan utgjorde allenast ett medel för förverkligande av brottspreventerande syften. Detta uttrycktes stundom så, att straffets s. k. väsen måste hållas åtskilt från dess ändamål.³

Den fortsatta kriminalpolitiska utvecklingen har som bekant fört till att straffet och formerna för dess verkställande realiter mist alltmer av sin repressiva prägel och karakteriseras av resocialiserande och andra individualpreventiva målsättningar. I varje fall framträder denna tendens tydligt ifråga om de mera långvariga frihetsstraffen, medan korttidsstraffen och bötesstraffet jämte åtskilliga andra former av ekonomiska brottspåföljder alltjämt ha ett övervägande repressivt innehåll.

Som ytterligare ett steg i riktning mot det klassiska straffbegreppets upplösning kan man beteckna införandet i de flesta nutida påföljdssystem av särskilda straffrättsliga, *deliktuella, skyddsåtgärder*,⁴ vilka väl äro att uppfatta som reaktioner mot brottsliga gärningar men som skilja sig från straffet i både lagtekniskt och terminologiskt hänseende samt med hänsyn till sitt innehåll och den individualpreventiva syftning som nästan helt dominerar dem. Den dualism i påföljdssystemet, vilken blivit följderna av den nu antydda utvecklingen, möjliggör väl en viss konsolidering av straff-

³Jfr ovan s. 41 ff. och där åberopad litteratur.

⁴Om terminologien se nedan not 25 och not 26.

begreppet, i det att de praktiskt sett mest betydelsefulla påföljdstyperna vid sidan av de ordinära straffen rent rättstekniskt ställts utanför straffbegreppet. Jämsides med framväxten av skyddsåtgärdernas system har emellertid den ovan redan anmärkta tendensen i lagstiftning och straffverkställighet att skänka i varje fall de mera långvariga frihetsstraffen ett klart individualpreventivt innehåll av fostrande eller kurativ innebörd lett till en alltmer påtaglig utjämning av olikheterna mellan straff och skyddsåtgärder.

Det vore likväl förhastat att av det anförda draga den slutsatsen att begreppet straff numera skulle sakna mening och intresse ur teoretisk och praktisk synpunkt.⁵ I varje fall för gällande svensk rätts vidkommande spelar begreppet straff *terminologiskt* en huvudroll, och ur *rättstekniska* synpunkter har detsamma viktiga uppgifter att fylla. Sålunda begagnas begreppet straff av lagstiftaren som ett hjälpmedel för att åstadkomma en välbehövlig förkortning av själva regelsystemet. En mångfald stadganden uppställer sålunda en rad betingelser av vitt skilda slag för ådömande av straff eller frihet från sådan påföljd. Vanhgen implicera dessa lagstadganden förutsättningar för ådömande av en rad andra brottspåföljder som ej varje gång behöva närmare angivas. Andra regler, som angå verkningarna eller betydelsen av att en handling är belagd med straff eller av att ett straff ådömts eller verkställts, fylla också en dylik förkortande funktion. Ofta användas också i det juridiska språkbruket termer som utgöra sammansättningar med ordet straff, t. ex. »straffbarhet», »straffrihetsgrunder», »strafflöshet», »straffmätning», »straffföreläggande», för att ej nämna beteckningarna »straffrätt», »specialstraffrätt», »strafflagstiftning» o. s. v. Dessa termer kunna knappast undvaras, och deras ersättande med uttryck som innebära ett renlärigt utmönstrande av ordet »straff» bereder avsevärda svårigheter.

⁵ Till diskussionen rörande avskaffande av straffterminologien, se bl. a. ovan s. 144 ff. ävensom GULDBERG, Från straff till skydd, HURWITZ, Afskaffelse af straf, LE MAIRE, Kampen mod straffen, s. 11 ff., samt »Aktuell debatt om brott och straff» (1957), uttalanden i Lagrådets utlåtande den 20/12 1958 över förslaget till BrB, s. 8 ff., samt i TSA 1958 s. 45 ff.

Under sådana förhållanden synes det vara på sin plats att här söka bestämma begreppet straff. Även om det skulle visa sig vid en närmare undersökning av bestämmelserna om de särskilda straffarterna och de lagregler i övrigt, vilka röra sig med straffterminologien, att lagstiftaren måhända ej alltid är fullständigt konsekvent i sitt språkbruk, kan man dock med fog utgå från den huvudprincipen, att åt termen straff så långt möjligt ges en och samma innebörd, om ej särskilda skäl tvinga till antagandet att lagstiftaren för visst fall avsett något annat med ordet straff än som eljest är förhållandet.

Det torde framgå av det redan anförda att en framställning av straffbegreppet för gällande rätts del helt måste baseras på *positivrättslig grund* och taga avstånd från den äldre doktrinen metod att först fixera vad som är utmärkande för straffet »i sig» för att därefter lösa de olika spörsmål, vilka uppstå vid tolkning och tillämpning av gällande rätt, med hjälp av de slutsatser som man anser sig kunna dra av straffets begrepp, sådant man redan a priori föreställt sig fenomenet ifråga.⁶ I stället för en dylik deduktiv metod framstår en induktiv metod, enligt vilken uppfattningen om straffets natur grundas på de rättsregler som gällande lag uppställer rörande straffets betingelser och innebörd, såsom den vetenskapligt mest korrekta.

Ifråga om den valda framställningsmetoden må ytterligare anmärkas, att den är övervägande *deskriptiv*, då ju uppgiften huvudsakligen är av systematisk och begreppsteknisk natur. Sålunda har i stort sett undvikits att referera till straffets och de övriga reaktionsformernas syfte eller faktiska funktion vid försöken att karakterisera de olika åtgärdernas inbördes likheter och olikheter. Medan en markerat teleologisk metod synes vara mest fruktbringande vid en konstruktiv behandling av lagtolknings- och rättstillämpningsspörsmål,⁷ synes den leda till avsevärda svårigheter, när arbetsuppgiften avser själva den grundläggande juridiska terminolo-

⁶ Jfr STJERNBERG I s. 20 ff., AGGE, Reaktionssystemet, s. 181 ff. och Huvuddrag, s. 10 ff. samt STRÖMBERG a. st.

⁷ Jfr ovan s. 5 f. samt THORSTEDT, Förverkande, s. 22 ff. Det ifrågavarande metodproblemet har varit föremål för livlig debatt i kontinental doktrin; jfr nedan § 8 under B. och där omnämnd litteratur.

logien och begreppsbildningen, främst av det skälet att i nuvarande dynamiska skede av straffrättens utveckling en djupgående oenighet synes råda om de olika brottspåföljdernas sociala uppgifter och verkningssätt. Att uteslutande bygga på de knapphändiga uttalanden av äldre datum som ge uttryck för lagstiftarens uppfattning härom för mer än hundra år sedan kan väl knappast komma ifråga, då ju perspektiven förskjutit sig successivt under det omvälvande reformarbete som ägt rum i vårt land under det senaste halvseket. Självfallet bör begreppsbildningen ej heller göras beroende av de övervägande subjektiva antaganden och ideologier som uppbara den ena eller andra av nutidens kriminalpolitiska riktningar.

Undersökningen har alltså att taga fasta på de regler som positiv lag uppställer om de olika brottspåföljdernas förutsättningar och rättsliga innehåll, så att klarhet vinnes rörande straffets och de övriga deliktueella reaktionernas karakteristiska egenskaper ur juridisk synpunkt.

Man synes emellertid ej böra stanna härvid. Vid sidan av de straffrättsliga reaktionerna finnes en rad till socialrätten eller förvaltningsrätten i övrigt hänförliga s. k. *non-deliktueella åtgärder*,⁸ som innebära ingrepp i individens personliga frihet eller rådighet över sin egendom och som påkalla intresse i förevarande sammanhang med hänsyn till sin i nutiden ständigt ökande kriminalpolitiska betydelse. Ur systematisk synpunkt och till belysning av straffets och övriga brottspåföljders natur synes därför en kortfattad karakteristik av ifrågavarande reaktioner böra lämnas i det följande. Någon fullständig genomgång av de non-deliktueella tvångs-ingripandena kommer här ej ifråga. Det rör sig blott om ett urval av exempel på sådana reaktioner som på grund av sin likhet — eller olikhet — med brottspåföljderna tilldraga sig särskilt intresse och som i svensk rätt spela en praktiskt viktig roll i kriminalpolitiskt hänseende.

En analys efter nu uppdragna linjer av den positiva rättens straffbegrepp har ej endast teoretiskt och rättssystematiskt intresse. Praktiskt sett kan den få betydelse som ett viktigt *hjälpmedel för rättstillämpningen* i åtskilliga fall,

⁸ Jfr närmare nedan s. 190 ff., om terminologien not 25 och not 26.

där lagstiftaren lämnat ett ofullständigt eller tvetydigt svar på uppkommande spörsmål. Särskilt kan man peka på de icke ovanliga situationer, då doktrin och praxis ställas inför frågan om och i vad mån en i lagen statuerad ofullständigt reglerad brottspåföljd, som icke betecknats såsom straff och ej heller i alla avseenden äger de kännetecken som utmärka straffet, kan sägas ha en så nära släktskap med sistnämnda sanktionsform, att det med användning av sedvanliga lagtolkningsmetoder kan anses försvarligt att beträffande densamma analogivis tillämpa de rättsregler som ostridigt gälla för straff i egentlig mening. Som exempel på frågeställningar av denna art kan nämnas spörsmålet huruvida reglerna i SL om åtalspreskription äro tillämpliga på allehanda typer av förverkande och andra ekonomiska brottspåföljder som ej av lagen betecknas som bötesstraff.⁹ Ett annat exempel erbjuder frågan huruvida reglerna om straffmyndighet och s. k. tillräknelighet såsom förutsättning för ådömande av straff äga motsvarande tillämpning vid andra rättsföljder av brott än de egentliga straffen.¹⁰ Slutligen kan man peka på den ovisshet som kan uppstå beträffande tillämpningen av det i SP § 5 uttryckta förbudet mot retroaktiv tillämpning av nya eller skärpta straffbestämmelser, när frågan gäller brottspåföljder av annan art än straff.¹¹ Dessa och andra rättsfrågor behandlas lämpligen i andra sammanhang; här ha de endast omnämnts för att belysa den praktiska betydelsen av att straffets egenskaper såsom sanktionsform uppmärksammas.

B. Närmare om straffet och dess förhållande till övriga brottspåföljder.

Efter denna redogörelse för den följande undersökningens syfte och metod vända vi oss så till positiv rätt för att vinna klarhet rörande lagens straffbegrepp samt om dess upplägg-

⁹ Jfr ovan s. 27 f. ävensom STRÖMBERG, Konfiskation, s. 270 ff. och Åtalspreskription, s. 51 ff. samt THORNSTEDT, Förverkande, s. 117 ff. och där omnämnd litteratur och rättspraxis.

¹⁰ Jfr ovan s. 165 f. samt THORNSTEDT a. a. s. 41 och s. 70 f. med hänvisningar ävensom STRÖMBERG, Konfiskation, s. 256 ff.

¹¹ Här om AGGE, Huvuddrag, s. 101 f., s. 116 f.

ning i formellt hänseende av brottspåföljdernas systematik. De i och för sig aktuella frågeställningarna de lege ferenda lämnas här åsido; de ha i korthet berörts i den tidigare lämnade översikten över den svenska straffrättens utveckling och de slutliga lagförslagen. Hur den definitiva gestaltningen av påföljdssystemet i vår väntade nya strafflagstiftning kommer att te sig är på viktiga punkter ännu ovisst.

En positivrättslig undersökning av straffbegreppet har självfallet sin utgångspunkt i lagens egen terminologi. Som *allmänna straff* betecknas i 2: 1 straffarbete, fängelse och böter. Till samma kategori måste också hänföras ungdomsfängelse. Väl uttrycker sig lagen i 2: 2 tämligen neutralt, men med hänsyn till formuleringen av åtskilliga stadganden i UfL, t. ex. 1, 22 och 27 §§, samt lagens förhistoria råder ingen tvekan om lagstiftarens ståndpunkt.¹² Trots lagens terminologi står ungdomsfängelse rättstekniskt sett närmare skyddsåtgärderna än straffen såsom nedan skall påvisas. Som *särskilda straff* upptagas avsättning och suspension för dem som äro underkastade ämbetsansvar enligt 2: 15 samt disciplinstraff för krigsmän enligt 2: 15 a.

Det utmärkande för *de allmänna straffen* är bl. a. att de i de särskilda straffbudena inom eller utom SL:s område uttryckligen angivas såsom principal eller *primär* brottspåföljd för den i lagrummet kriminaliserade gärningen; därvid förekommer stundom en enda straffart såsom tillåten, t. ex. böter vid lindrigare förseelser, men ofta ställas två eller t. o. m. alla tre straffarterna som *alternativ* till domstolens förfogande. Med en tidigare bruklig term kan man säga att nämnda påföljder fungera som *huvudstraff*. I detta sammanhang bör påpekas att någon *kumulation* av två arter av allmänna huvudstraff för ett och samma brott hittills i princip varit främmande för svensk straffrätt. Genom det nya stadgandet av år 1959 i VdL 1 a § har emellertid öppnats möjlighet att i särskilda fall kombinera en villkorlig dom med böter.¹³ Lagstiftaren har genom denna anordning velat ge ökad effekt åt den villkorliga domen, särskilt ur allmänpreventiv synpunkt. Åtminstone i de fall då straff utsatts i den vill-

¹² Ovan s. 116 f.

¹³ Härom även s. 147 med not 16.

korliga domen kan man här tala om en kumulation av tvenne huvudstraff som påföljd för ett och samma brott.

Från anordningen med alternativa straffarter och kumulation av flera straffarter har man att skilja det förhållandet att en viss straffart kan vara *subsidiär* i förhållande till en annan.¹⁴ Det subsidiära straffet inträder, då något hinder möter att verkställa det straff som i första hand bestämts av domstolen som avgjort målet. Detta är som bekant förhållandet i svensk rätt, då enligt 2:4 fängelse användes i stället för ådömda böter, om tillgång till deras gäldande saknas. Om dylik förvandling av böter till fängelse beslutar domstol i särskild ordning enligt 1937 års lag om verkställighet av bötesstraff.¹⁵ Förvandlingsstraffet kan i likhet med vanligt fängelsestraff ådömas villkorligt jämlikt VdL 4 §.

De *särskilda straffen* för ämbetsmän fungera på motsvarande sätt som de allmänna straffen såsom *huvudstraff* vid de s. k. självständiga ämbetsbrotten, d. v. s. de gärningstyper som upptagas i 25: 1—4. Härvid bör emellertid observeras att vid alla mera allvarliga fall av ifrågavarande ämbetsbrott det särskilda straffet kan skärpas genom att *kumuleras* med ett allmänt frihetsstraff. Båda påföljderna framträda då som huvudstraff för ett och samma brott. I ringa fall däremot kan bötesstraff ensamt utgöra tillräcklig reaktion mot brottet och fungerar då som *alternativ* till ämbetsstraffet. I ännu en situation träder allmänt straff in som ensamt huvudstraff vid ämbetsbrott, nämligen enligt 25: 6, då ämbetsmannen ej längre innehar den tjänst, vari han förbrutit sig och ej heller erhållit annan befattning med likartade arbetsuppgifter.

Vad därefter angår *disciplinstraff* för krigsmän fungerar denna brottspåföljd i regel ensam som huvudstraff vid lindriga förseelser av krigsman i samband med tjänsten, an-

¹⁴ Vi bortse här från de särskilda regler som gälla förändring av straffart och straffmått i samband med tillämpningen av konkurrensreglerna i 4 kap. SL.

¹⁵ Jfr ovan s. 113 f. Det bör dock observeras, att förvandlingsstraffet ej endast fyller den i texten angivna subsidiära funktionen utan i viss mån innebär en reaktion även mot den bötfälldes efter bötesdomen ådagalagda förhållande, i det att »tredska eller uppenbar vårdslöshet» gjorts till ett rättsfaktum för förvandling över huvud av bagatellböter enligt 8 § i 1937 års lag samt för ovillkorligt fängelsestraff i andra fall jämlikt VdL 4 §.

tingen straffet ådömes av allmän domstol i militärt brottmål eller av befattningshavare vid krigsmakten i disciplinmål; under vissa förutsättningar kan emellertid alternativt användas bötesstraff. Efter 1959 års nyss berörda ändringar i VdL kan disciplinstraff emellertid även kombineras med en villkorlig dom, som meddelas i ett militärt brottmål, för att ge ökad skärpa i reaktionen mot brottet; som exempel kan nämnas att krigsmannen förövat tillgrepp ur ett militärt förråd. Båda de sålunda kumulerade brottspåföljderna äro då att anse som huvudstraff, på motsvarande sätt som då ett villkorligt bestämt straff kombineras med böter enligt den nya regeln i VdL.

De särskilda straffen för ämbetsmän ha i lagen funnit användning ej blott som huvudstraff utan jämlikt 25: 7 även som sekundära påföljder både för sådana av ämbetsmän begångna allmänna brott, vilka ha direkt samband med tjänsten, s. k. osjälvständiga ämbetsbrott (t. ex. förskingring av tjänstemedel), och sådana brott med vilka ett dylikt samband ej föreligger, s. k. ämbetsbrott i vidsträckt mening (t. ex. rattfylleri av en ämbetsman under en semesterresa). Med en äldre term kan man säga att ämbetsstraffet här fungerar som *bistraff*; huvudstraffet utgöres i båda fallen av ett allmänt straff — frihetsstraff eller böter.¹⁶ Bistraffet framstår ej som den primära påföljden för brottet utan närmast som en konsekvens av det för ämbetsmannen diskvalificerande förhållandet att han begått ett allmänt brott i samband med tjänsten eller eljest fälles till straff för brott av viss allvarligare beskaffenhet. Här skall ej närmare utredas det rättspolitiska syftet med nu ifrågavarande bistraff. Hur än därmed må förhålla sig, står det nämligen fast att lagen betecknar dem som straff och att de i flertalet hänseenden följa samma regler som gälla för ämbetsstraffen, när dessa fungera såsom huvudstraff.

Om man bortser från de särskilda ämbetsstraffens område, där man enligt det sagda möter en kombination av huvudstraff med sekundära påföljder, vilka kunna beteck-

¹⁶ Är brottet ett osjälvständigt ämbetsbrott, d. v. s. har den felande genom brottet åsidosatt sin tjänsteplikt, beaktas detta förhållande jämlikt 25: 5 vid bestämmandet av det allmänna straffet.

nas som bistraff, möter man också *vid sidan av de allmänna huvudstraffen* en lång rad *sekundära*¹⁷ brottspåföljder av skiftande innehåll, vilka med en av 2: 20 i detta lagrums ursprungliga lydelse inspirerad term i äldre doktrin ofta sammanfördes under uttrycket »särskilda påföljder».¹⁸ Det rör sig här om ingrepp mot den enskilde i främsta rummet av *ekonomisk* art, såsom förverkande av egendom, s. k. vederlagspåföljd och olika former av straffskatt, men påföljden kan också träffa intressen av mera *personlig* natur, t. ex. förbud mot viss yrkes- eller näringsverksamhet, förlust av körkort eller andra befogenheter samt, beträffande utländsk medborgare, förvisning ur riket. Vissa av dessa särskilda påföljder bestämmas av domstol, medan andra handhas av skilda administrativa myndigheter.¹⁹

Medan floran av dylika påföljder är särskilt rik inom specialstraffrätten, känner SL blott förverkande enligt 2: 16 och 17 st. 1 (bortsett från de ålderdomliga stadgandena 15: 1 och 4) ävensom den särskilda, skadeståndet närstående påföljd som behandlas i 6: 3. Vissa sekundära brottspåföljder, vilka ostridigt tillhöra den allmänna straffrättens område, regleras inom andra delar av lagstiftningen än SL, exempelvis förvisning ur riket av utlänning enligt 26 och 27 §§ i 1954 års utlänningslag. Det förekommer också att påföljder, som i första hand avse specialstraffrättsliga brott, jämväl kunna tillgripas vid vissa brott mot SL, t. ex. återkallande av legitimation jämlikt 3 § i 1960 års lag om behörighet att utöva läkarkonsten.

De nu berörda straffpåföljderna falla med lagens terminologi *utanför begreppet straff* i egentlig mening. De förete också till sin konstruktion många drag, vilka i viktiga hän-

¹⁷ Termen »sekundär brottspåföljd» får ej fattas i den meningen att en primär brottspåföljd alltid förutsättes ådömd i *det särskilda fallet*; detta är exempelvis ej förhållandet med förverkandepåföljd enligt 2: 16 och 17 st. 1. Meningen är blott att påföljden är knuten till en handling som *till sin typ* är belagd med ett straff såsom primär rättsföljd. Jfr nedan i texten.

¹⁸ Jfr beträffande terminologi och begreppsbildning före 1948 års lagändring i 2 kap. SL bl. a. STJERNBERG I s. 20 ff., STRAHL, Påföljder, s. 288 f. samt AGGE, Huvuddrag, s. 10 f.

¹⁹ Redogörelser för de olika arterna av sekundära påföljder i gällande lag lämnas av STRAHL, a. a. s. 315 ff. samt av STRÖMBERG, Åtalspreskription, s. 40 ff.

seenden skilja dem från straffen.²⁰ Sålunda framgår det för de allmänstraffrättsliga förverkandepåföljdernas del av reglerna i 2: 16 och 17 st. 1 att det visserligen är fråga om påföljder för brott,²¹ men den betydelsefulla skillnaden råder, att ej samtliga straffbarhetsbetingelser, bl. a. att lagbrytaren besitter personlig straffkapacitet eller att straffanspråket ej är preskriberat eller eljest förfallet, behöva vara uppfyllda för att förverkandepåföljden skall kunna ådömas; se 2: 18, 5: 13 och 19 a.²² Den olikheten i förhållande till straffet föreligger också att påföljden kan drabba annan än den som begått det brott som motiverar ingreppet.²³ Dessa avvikelser från grundläggande straffrättsliga principer måste betecknas som ganska anmärkningsvärda, då förverkandepåföljden i SL i viss utsträckning tjänar samma syfte som huvudstraffet för brottet.

För specialstraffrättens del äro de särskilda påföljdernas karaktär och för dem gällande principer tämligen outredda.²⁴ Lagreglerna i ämnet äro tillkomna vid vitt skilda tidpunkter och sakna ofta, särskilt i äldre författningar, systematiskt sammanhang med varandra och med de straffbestämmelser, till vilka de ansluta sig. Bestämmelserna äro icke sällan på praktiskt viktiga punkter ofullständiga; varken lagtexterna eller deras förarbeten — i den mån sådana finnas — lämna sålunda klara besked rörande påföljdernas ställning i olika hänseenden, t. ex. ifråga om det subjekt som drabbas av påföljden eller dennas beroende av att betingelserna för ådömande av huvudstraff för resp. lagöverträdelse föreligga i det särskilda fallet. Här uppkomma svårlösta frågor om tillämpning analogivis av reglerna i SL om förverkande eller

²⁰ Enligt gällande rätt betecknas den viktigaste sekundära brottspåföljden förverkande väl ej längre som ett straff (bistraf) men inbegripes dock under kategorien brottspåföljder. I motsats härtill utskiljer SkL utan någon egentlig motivering förverkande från brottspåföljdernas i övrigt ekumeniskt vida grupp och betecknar orättspåföljden ifråga (i motiven) med den föga lyckade termen »särskild rättsverkan».

²¹ Om konfiskation enligt 2: 17 st. 2, se nedan s. 187.

²² Jfr ovan s. 175.

²³ Jfr nedan s. 229 ff. med not 64 samt DANELIUS, Förverkandepåföljder och juridiska personer.

²⁴ Se närmare THORNSTEDT, Förverkande, s. 38 ff., s. 146 ff.; jfr FLU 1953: 34 s. 5 ff., den ovan i not 9 angivna litteraturen samt den föregående framställningen s. 27 f.

straff. Såsom tidigare framhållits måste problemen angripas med utgångspunkt från en analys av straffets och andra berörda brottspåföljders egenskaper över huvud taget.

Utanför lagens straffbegrepp falla också de sinsemellan ganska olikartade brottspåföljder som gå under beteckningen straffrättsliga eller *deliktuelle* (*judiciella*) *skyddsåtgärder*.²⁵ Om den kriminalpolitiska bakgrunden till dessa påföljders införande i den svenska lagstiftningen och den utveckling, som lett till en påtaglig utjämning av motsättningen mellan straff och skyddsåtgärder — främst genom en inre omvandling av frihetsstraffens innehåll — har utförligt talats i tidigare avsnitt av föreliggande arbete. Alldeles oavsett om de moderna strävandena att åstadkomma en definitiv terminologisk och rättspolitisk unifiering av straff och skyddsåtgärder äro helt välbetänkta, torde det på nuvarande stadium av vår strafflagsreform knappast vara möjligt att förutspå den fortsatta utvecklingen i detta hänseende. I förevarande framställning, som bygger på den gällande rättens grund, har man i varje fall att utgå från att det råder en bestämmd terminologisk och reell skillnad mellan de båda påföljdstyperna. Ur systematisk synpunkt är det därför nödvändigt att, låt vara helt kortfattat, angiva de kriterier som skilja skyddsåtgärder från straffen.

²⁵ Termerna *deliktuelle* och *non-deliktuelle* skyddsåtgärder synas mera adekvata än de av förf. i tidigare arbeten nyttjade uttrycken *postdeliktuelle* resp. *predeliktuelle* åtgärder. Det avgörande är ju icke den temporala ordningen mellan brott och reaktion utan frågan huruvida en kriminaliserad handling av lagen gjorts till rättsfaktum för påföljdens användande eller ej, något som också tidigare framhållits av förf.; se Sälunda Agge, Reaktionssystemet, s. 205 ff. och Huvuddrag, s. 19 ff. — De stundom begagnade beteckningarna *judiciella* resp. *administrativa* skyddsåtgärder bygga på en annan indelningsgrund, nämligen vilken myndighet som handhar de olika åtgärderna. Då i hittillsvarande svensk rätt de deliktuelle skyddsåtgärderna undantagslöst handhafs av domstolar samt åklagarmyndigheter (jfr nedan not 27), medan administrativa organ ägt beslutanderätten över de non-deliktuelle skyddsåtgärderna, sammanfalla de båda indelningarna praktiskt sett. Här må lämnas därhän, huruvida den nya lydelsen av indikationerna, bl. a. »brottslig gärning», för ingripande enligt 25 § b) i 1960 års barnavårdslag är första steget till en ny kompetensfördelning mellan judiciella och administrativa organ. Om de i SOU 1960:19 föreslagna socialdomstolarna skulle bli verklighet, uppstår ur rättssystematisk synpunkt ett i viss mån förändrat läge.

Termen skyddsåtgärder användes här, i överensstämmelse med numera vedertaget bruk, för att beteckna sådana ingripanden mot den brottslige som främst rikta sig mot hans person och innebära *frihetsberövande* eller påtagligt *frihetsin-skränkande* åtgärder. Utanför begreppet falla alltså brottspå-följder av enbart eller övervägande ekonomisk karaktär.²⁶ Vidare bör göras den ytterligare begränsningen, att termen skyddsåtgärder reserveras för sådana brottspåföljder som äro principala eller *primära* i samma mening som angivits såsom utmärkande för kategorien huvudstraff. Sekundära brottspåföljder av personlig natur, t. ex. förvisning ur riket eller förlust av ämbete eller offentlig förtroendebefattning såsom bistraff (25: 7 och 11 st. 2), höra sålunda ej hit, även om man ur viss synpunkt kan betrakta dylika påföljder som åtgärder till skydd för viktiga samhälleliga intressen.

Till gruppen skyddsåtgärder i nu angivna bemärkelse äro enligt gällande svensk rätt att hänföra i första hand åtgärder-na förvaring och internering i säkerhetsanstalt samt ungdomsfängelse. Trots att sistnämnda påföljd i lagen i terminologiskt hänseende i viss mån behandlas som en art av frihetsstraff (jfr UfL 1, 22 och 27 §§ samt det mera neutrala stad-gandet i 2: 2) och av lagstiftaren avsetts att erhålla en mera straffliknande prägel än det äldre institutet tvångsuppfost-ran av minderåriga förbrytare, utmärkes dess tekniska ut-formning av samma egenskaper som övriga skyddsåtgärder, på sätt framgår av det följande. Till samma påföljdsgrupp böra lämpligen också hänföras instituten villkorlig dom och villkorlig frigivning, åtminstone i den mån det här rör sig om positiva åtgärder med den brottslige av kontrollerande och kriminalvårdande natur och ej endast om olika former för bortfall av straffskyldighet, helt eller delvis. Slutligen kan med visst fog till gruppen deliktueella skyddsåtgärder

²⁶ Begreppet användes här alltså i en snävare bemärkelse än hos AGGE, Huvuddrag, s. 17 f. Om terminologien, se i övrigt STRAHL, Påföljder, s. 40 ff., HURWITZ s. 48 ff. samt ANDENÆS s. 8 ff., s. 325 ff. I utländsk lagstiftning och doktrin motsvaras de deliktueella skyddsåtgärderna (bortsett från serien av uppfostrande åtgärder i den speciella ungdomsstraff-rätten) av begreppen »Massregeln der Sicherung und Besserung», »Sichernde Massnahmen», »mesures de sûreté» e. d.; jfr t. ex. WELZEL s. 200 ff., MEZGER, Studienbuch, s. 289 ff. samt DE VABRES s. 398 ff. och VOVIN-LÉAUTÉ s. 536 f., s. 589 ff.

hänföras överlämnande från domstols sida av underåriga lagbrytare till barnavårdsmyndighet för anordnande av skyddsuppfostran enligt UndL 1 §.²⁷

Skyddsåtgärderna skilja sig såsom nämnts i viktiga rätts-tekniska hänseenden från straffen. Sålunda äro de i motsats till dessa såsom rättsföljder *ej direkt knutna till de särskilda brotten* genom de olika straffbuden i brottskatalogen. Grunden för deras användning är i stället att söka i de särskilda lagar om resp. skyddsåtgärder som existera vid sidan av SL. I viss mån äga de en *osjälvständig ställning* i förhållande till straffen. Det säges sålunda stundom i lagtexten att de »träda i stället för straff» (se FvL 1, 3 och 4 §§ samt UndL 1 §; jfr UfL 1 §). Stundom uttryckes detta så att åtgärderna ifråga »vikariera» för straff.²⁸ Förhållandet mellan straff och skyddsåtgärder är sålunda ej detsamma som råder mellan flera alternativa arter av huvudstraff på sätt angivits i det föregående. I andra fall uppträda skyddsåtgärderna i den formen att vissa kriminalvårdande och frihetsinskränkande föreskrifter givas i samband med att anstånd meddelas med ådömande eller verkställande av straff eller viss återstående del av straff (se t. ex. VdL 1, 4 och 8 §§, UfL 23 § samt VfL 8 §).

I konsekvens med denna skyddsåtgärdernas osjälvständiga ställning i förhållande till de i brottskatalogen bestämda straffen uppställer lagen för var särskild typ av skyddsåtgärd *speciella positiva indikationer*,²⁹ närmast hänförliga till brottslingens person, för att resp. åtgärd skall få användas i stället för straff. Det är alltså ej tillräckligt med att

²⁷ Däremot kan det synas tveksamt om det beslut om åtalseftergift som meddelas av åklagarmyndighet enligt 1944 års ÄcL bör räknas hit. Åklagarens beslut har visserligen innebörden av en varning, meddelad av judiciell myndighet, men de positiva kriminalvårdande åtgärder som ev. vidtagas ankomma på administrativa organ. Det förutsättes visserligen att lagöverträdarens skuld till brottet är utredd, men någon sakerförklaring med därtill knutna verkningar förekommer ej, i motsats till vad fallet är då domstol tillämpar 1952 års UndL. Denna olikhet markeras ännu tydligare i SkL 10:2, där åtalseftergiften ersättes av en rätt för åklagare att underlåta åtal mot underåriga som »misstänkas hava begått» brottslig gärning, utom i vissa fall, bl. a. då den misstänktes skuld ej synes klart framgå av omständigheterna; jfr närmare SkL s. 305 ff., s. 441 f.

²⁸ Jfr ovan s. 110 ff.

²⁹ Jfr ovan s. 165 f.

ett brott har begåtts och att de s. k. särskilda straffbarhetsbetingelserna äro uppfyllda. Å andra sidan uppställas också vissa *negativa förutsättningar*, t. ex. att det begångna brottet varken är alltför lindrigt eller alltför grovt, för att åtgärden skall anses utgöra en lämpligt avvägd reaktion mot det samma, eller också att straff ej är påkallat av hänsyn till den allmänna laglydnaden eller eljest ur allmän synpunkt (jfr sålunda UfL 1 § 1 st., FvL 1 § 3 p. samt VdL 2 § 1 st. och 1 § 3 st.). Dessa negativa villkor utgöra uppenbarligen en eftergift åt de principer, som traditionellt ligga till grund för de egentliga straffens konstruktion, särskilt den s. k. proportionalitetsprincipen, samt åt de generalpreventiva synpunkterna.

Karakteristiskt för skyddsåtgärderna till skillnad från straffen är slutligen också att *påföljdens mått* icke ställts i direkt beroende av det begångna brottets ringare eller svårare beskaffenhet — objektivt och subjektivt — utan bestämmas huvudsakligen, om också ej uteslutande, av den brottsliges personliga egenskaper och förhållanden och hans på dessa omständigheter grundade sociala prognos (se sålunda UfL 1 § 2 st., FvL 1 § 1 och 2 p. samt VdL 1 § 1 st.). Till dessa förhållanden kan däremot endast i begränsad omfattning hänsyn tagas vid bestämmandet av de ordinära straffen, låt vara att utvecklingen av lagstiftningen om villkorlig frigivning lett till ett närmande mellan straff och skyddsåtgärder på denna punkt.^{29a} Då emellertid den avkortning av frihetsstraff, som kan äga rum genom villkorlig frigivning, ej kommer ifråga vid de kortare frihetsstraffen — vilka utgöra huvudparten av alla ordinära frihetsstraff — och dessutom rör sig inom en tämligen snäv, i lagen fixerad ram, råder alltså en lagteknisk olikhet i förevarande hänseende mellan straff och skyddsåtgärder; de senare kunna därför sägas skilja sig från straffen därigenom att de utgöra *till tiden relativt obestämda* frihetsberövanden.

^{29a} Om nådeinstitutets verkningar i samma riktning, se NELSON, Brott och nåd, s. 109 ff.

C. Brottspåföljdernas förhållande till vissa närbesläktade samhällsreaktioner.

Sedan vi i det föregående lämnat en översikt över den positiva rättens terminologi och begreppsbildning ifråga om straffen och de straffrättsliga (deliktueella) skyddsåtgärderna, synes det vara av värde att ägna någon uppmärksamhet åt vissa med de straffrättsliga sanktionsformerna besläktade samhällsreaktioner, vilka i modern lagstiftning förekomma i en mångfald variationer och som uppvisa det gemensamma draget, att de i likhet med straffet och de deliktueella skyddsåtgärderna innebära ett av samhällsmyndighet³⁰ företaget intrång i eljest rättsligt skyddade individuella intressen, såsom förmögenhet eller personlig frihet, familjeställning eller social status.³¹ Genom en jämförelse mellan straffrättsliga och icke straffrättsliga reaktioner belyses ytterligare straffets och de övriga brottspåföljdernas egenart och därmed de straffrättsliga grundbegreppens innebörd. Av lätt insedda skäl måste den följande framställningen göras ytterligt summarisk och bygga på ett tämligen godtyckligt urval av rättsliga tvångsångripanden som ansetts lämpliga att jämföra med straffet och, på de punkter detta synes vara av särskilt intresse, med de deliktueella skyddsåtgärderna.³²

Som tidigare framhållits är det typiskt för straffet som reaktionsform att det som rättsföljd anknutits till företaget av en ur samhällets synpunkt *ej önskvärd mänsklig handling* (eller underlåtenhet), brottet, såsom rättsfaktum. Utgöres däremot rättsfaktum av andra omständigheter än ett dylikt mänskligt beteende, skiljer sig tvångsåtgärden klart från de straffrättsliga påföljderna. Det kan alltså ej betraktas som ett straff eller en straffliknande åtgärd när myndigheterna eljest med stöd av vederbörliga författningar göra ingrepp i den enskildes rättssfär för att *positivt tillgodo-*

³⁰ Utanför det här behandlade rättsområdet falla ingrepp från privata rättssubjekts sida, i den mån former av s. k. autonom rättskipning över huvud tolereras från rättsordningens sida; jfr AGGE, Huvuddrag, s. 12 f.

³¹ Jfr AGGE, a. a. s. 11 f. samt JÄGERSKIÖLD, Tjänstemannarätt. I s. 249 ff., II s. 317 ff.

³² En redovisning från speciella utgångspunkter av ett stort antal hithörande åtgärder återfinnes hos NELSON, Brott och nåd, s. 63 ff.; jfr ock STJERNBERG I s. 29 ff.

se viktiga samhällseliga intressen, t. ex. enligt förfogande- och rekvisitionslagstiftningen, eller för att hindra en viss farlig situation att utveckla sig vidare, t. ex. vid nedslaktningen av kreatur för att hindra spridningen av smittosam kreaturssjuka eller vid omhändertagande av personer enligt epidemilagen. Dessa ingripanden förutsätta intet handlings-sätt mot vilket man reagerar; de ha ej straffrättslig karaktär utan utgöra en utövning av myndigheternas s. k. *politi*, varmed ju plägar förstås olika praktiska åtgärder till främjande av ordning, säkerhet, sundhet o. s. v. i samhället.³³

Det handlingssätt till vilket gällande rätt knyter rättsföljder, vilka ostridigt utgöra straff i lagens mening, skall undantagslöst ha i tiden föregått straffets ådömande. Till detta *temporal*a förhållande kommer också ett *kausalt* samband, i det att straffet ålägges just på grund av handlingen. Nämda relation kommer f. ö. till uttryck i den moderna terminologien att det är fråga om en »påföljd för» brott. Vidare bör understrykas att det vid sidan av den brottsliga gärningens begående, rättstekniskt sett, icke uppställs några särskilda individualpreventiva eller andra s. k. indikationer för straffs användande,^{33a} något som vi däremot funnit vara utmärkande för de straffrättsliga skyddsåtgärderna.

I betraktande av de karakteristiska drag hos straffet som nu påpekats kan man ej beteckna det som en med straff likartad åtgärd, då samhället ingriper med direkt personellt tvång mot den enskilde, därför att det *befaras* att han i en närliggande *framtid* skall komma att begå brott eller uppträda ordningsstörande eller därför att han anses farlig för eget liv eller ej kan taga vård om sig själv eller eljest är i behov av ett omhändertagande från samhällets sida.³⁴ Som exempel på ingripanden av denna art må nämnas omhändertagande med stöd av SsjL 11 och 28 §§, 7 § i 1841 års förordning emot fylleri och dryckenskap, 12 § i 1948 års allmänna polisinstruktion samt 36 § i 1948 års militära rätte-

³³ Jfr ovan s. 23 ff. samt SUNDBERG, Allmän förvaltningsrätt, s. 18 ff.

^{33a} Vi bortse här från vissa av de särskilda straffarbetsbetingelserna, t. ex. personlig straffkapacitet.

³⁴ Åtgärden har sålunda en nästan renodlad *final* karaktär, och något kausalt samband bör ej anses föreligga mellan det rättsfaktum som gjorts till förutsättning för ingripandet och själva åtgärden; jfr ovan s. 45 f.

gångslag ävensom det ur vårdsynpunkter dikterade omhändertagandet av barn enligt nya BvL 30 och 31 §§ i sådana fall som avses i samma lag 25 a) och b) §. Närbesläktade med dessa åtgärder äro frihetsberövandena häktning och anhållande enligt RB 24: 1 och 5 i sådana fall då häktningsskålet utgöres av risken för fortsatt brottslighet från den misstänktes sida. Häktning och anhållande på övriga i lagen angivna grunder, nämligen flykt- och s. k. kollusionsfara, ha väsentligen annan motivering och äro närmast att hänföra till gruppen direkta tvångsmedel som omnämnas i det följande.

Vänder man sig därefter från de frihetsberövande eller frihetsinskränkande reaktionerna till ingrepp från det allmännas sida som träffar *egendom*, bör främst observeras sådana typer av förverkande av egendom, vilka syfta till att neutralisera den fara som kan uppkomma därav, att egendomen antingen äger i och för sig skadebringande egenskaper eller också därför att den på grund av sin särskilda beskaffenhet eller i sin nuvarande besittning kan komma till användning för brottsliga eller eljest illegala ändamål. En generell bestämmelse av denna typ återfinnes i 2: 17 st. 2.³⁵ Trots att det här ej förutsättes att något brott ännu har begåtts, har stadgandet fått sin placering i SL på grund av sitt nära samband med liknande fall av förverkande såsom brottspåföljd. Som exempel på specialstadganden med motsvarande innebörd må nämnas 20 § 2. i 1954 års förordning ang. tillverkning av brännvin.

I korthet skola därefter beröras de s. k. *direkta tvångsmedlen*, vilka i skiftande former förekomma inom straffprocessrätten och den offentliga rätten i övrigt.³⁶ På det förra av dessa båda områden står åtgärden väl i visst samband med ett begånget brott, men det är att märka att det vid användandet av de olika i 24—28 kap. RB upptagna personella och reella tvångsmedlen icke krävs att det ännu är i laga ordning fastställt att den misstänkte begått det brott som föranleder åtgärden; i vissa fall — t. ex. beslag enligt

³⁵ Jfr BSA s. 81 ff. (med anförda exempel jämväl från specialstraffrätten) samt THORNSTEDT, Förverkande, s. 29 f., s. 42 ff.

³⁶ Om tvångsmedlen i straffprocessen, se OLIVECRONA, Rättegången i brottmål, s. 163 ff.

RB 27:1 eller husrannsakan med stöd av RB 28:1 st. 2 — kan tvånget rent av riktas mot annan person än den för brott misstänkte. I den mån indikationerna för användningen av de straffprocessuella tvångsmedlen på någon punkt utgöras av ett icke önskvärt beteende från en persons sida, t. ex. att den för brott misstänkte undandrager sig att röja sin identitet eller lämnar osann uppgift därom och därför må häktas med stöd av RB 24:2, är detta alls icke det huvudsakliga skälet för häktningen, som naturligtvis ej får betraktas som en påföljd för den visade tredskan eller opålitligheten. Dessa rättsfakta utgöra allenast legala presumtioner för att den misstänkte skall komma att undandraga sig lagföringen för brottet. Den reella innebörden av indikationen ifråga är alltså ett befarat framtida beteende från en persons sida. Över huvud taget domineras samtliga straffprocessuella tvångsmedel, såväl de personella som de reella, av det rent praktiska syftet att brottmålsförfarandet och verkställigheten av en fällande dom skola kunna genomföras i vederbörlig ordning. Att de alla ha en helt annan karaktär än straff och övriga brottspåföljder är tydligt. Vad särskilt angår de frihetsberövande och frihetsinskränkande tvångsmedlen skilja de sig ju också från straffen och de deliktuella skyddsåtgärderna därutinnan, att ingripandets varaktighet ej står i någon relation till det brott som misstänkes begånget eller till det kriminalpolitiska behandlingsbehov som kan föreligga hos den misstänkte, om han befinnes skyldig till brottet.³⁷ De nyss anmärkta praktiska processuella synpunkterna jämte den tidigare behandlade risken för fortsatt brottslig verksamhet äro avgörande för frågan om åtgärdens fortbestånd eller upphörande.

Vad angår de direkta tvångsmedlen på övriga områden av den offentliga rätten,³⁸ skilja de sig på motsvarande sätt från de straffrättsliga påföljderna. I förevarande sammanhang synes det tillräckligt att hänvisa till några få, relativt

³⁷ Om tendenserna i praxis att besluta häktning av kriminalpolitiska skäl, se FISCHLER och SVENNEGÅRD i TSA 1958 s. 12 ff., resp. s. 371 f.; jfr också BRATHOLM, Pågripelse og varetektstfengsel, s. 142 ff., s. 320 ff. och i NTFK 1957 s. 141 ff. ävensom diskussionen i NKÅ 1957 s. 203 ff.

³⁸ Se ang. tvångsmedel inom den offentliga rätten, HERLITZ III s. 504 ff., SUNDBERG, Allmän förvaltningsrätt, s. 659 ff. samt G. PETRÉN, Offentligrättslig användning av våld mot person, s. 8 ff.

godtyckligt valda exempel; se sålunda reglerna om häktning, anhållande och likartade fall av tagande i förvar enligt LdL 2 § 4 mom. och 3 § 1 mom., 35 § i 1954 års utlänningslag, nya BvL 33 §, NvL 21 § 1 mom. samt 50 § 3 st. i 1956 års lag om socialhjälp. Att de inom förvaltningsrättens olika delar förekommande stadgandena om hämtning till viss förrättning e. d. ligga helt vid sidan av brottspåföljdernas område behöver ej närmare utvecklas.

Något annorlunda är läget ifråga om processrättens och den övriga offentliga rättens mångskiftande former av *indirekta tvångsmedel*. De förutsätta oftast, men ej alltid, att ett visst handlingssätt i form av tredska eller försummelse i något hänseende ligger vederbörande till last, men det står i regel fullt klart att tvångsingripandet ej i första hand avser att utgöra en reprimand mot medborgarens sätt att förhålla sig i det förflutna utan har till huvudsaklig uppgift att förmå honom att *fortsättningen* uppfylla en viss rättsplikt som åligger honom enligt lag eller myndighetsbeslut. Med hänsyn härtill ha exempelvis sådana frihetsberövanden som de i RB 36: 21 och KL 94 § stadgade ingen straffkaraktär.

Emellertid måste medgivas att det råder en viss likhet mellan den offentliga rättens tvångsmedel och straffet, i de fall denna sanktionsform användes för att förmå medborgarna att fullgöra vissa dem åliggande skyldigheter. Särskilt påfallande synes likheten vara när det rör sig om *offentlighetsrättsligt penningvite* (även kallat straffvite) som tvångsmedel, resp. böter såsom påföljd för underlåtenhetsförseelser.³⁹ Även om den rättspolitiska grunden för de båda sanktionsformerna i stort sett är densamma, råder en påtaglig teknisk olikhet mellan dem, i det att lagstiftaren, i det fall han väljer metoden att straffbelägga försummelsen, låter den sanktionerade rättsregeln tala direkt till envar, medan i det andra fallet domstol eller annan myndighet erhåller till uppgift att, då frågan om rättsregelns åsidosättande kan bli aktuell, närmare precisera den blivande samhällliga reak-

³⁹ Om offentlighetsrättsligt vite, se bl. a. EKELÖF s. 129 ff., HERLITZ III s. 55 ff., FAHLBECK, Förvaltningsrättsliga studier, I s. 7 ff., SUNDBERG, Allmän förvaltningsrätt, s. 677 ff. och STJERNBERG I s. 37 ff. ävensom uppsatser av H. STRÖMBERG i ST 1954 s. 247 ff. och FT 1955 s. 197 ff. samt G. PETRÉN i FT 1946 s. 238 ff.

tionen och erinra vederbörande om hans rättsliga skyldighet genom ett uttryckligt föreläggande för honom att vid vite fullgöra densamma.

Det bör emellertid tilläggas att vitesreglernas existens likaväl som straffhotet har generalpreventiva verkningar.⁴⁰ I samma mån som de generalpreventiva synpunkterna få prägla utformningen av vitesinstitutet, försvagas skälen att låta vitets utdömande förfalla, om rättsplikten uppfylles för sent, men innan vitet hunnit utdömas, en grundsats som stundom antagits gälla för vitet. Av det sagda framgår att någon djupare principiell olikhet med hänsyn till reaktionens syfte knappast kan anses föreligga mellan straff och likartade former av vite. Positiv svensk rätt behandlar också i flera avseenden straff och vite enligt samma regler. Sålunda exekveras och förvandlas böter och utdömda penningviten i normala fall enligt samma grundsatser; se 1 § 3 mom. i 1917 års bötesindrivningsförordning samt 21 § i 1937 års lag om verkställighet av bötesstraff. Trots dessa likheter måste man emellertid hävda den meningen att gällande svensk rätt tillmätt den ovan antydda tekniska olikheten vid genomförandet av vitessanktionen och av straffet så stor betydelse, att det offentliga vitet ej kan anses gå in under straffbegreppet, så som detta användes i lagspråk och doktrin.

De samhällsreaktioner som vi hittills jämfört med straff och övriga brottspåföljder ha visat sig klart skilja sig från dessa senare rättsliga företeelser därutinnan, att de icke såsom rättsföljder äro anknutna till något för samhället icke-önskvärt mänskligt handlande eller i varje fall icke stå i samma temporala eller kausala relationer till ett dylikt handlande som är typiskt för förhållandet mellan brott och straff. Det sagda har sin giltighet även för ovan angivna fall av frihetsberövande åtgärder mot farliga eller särskilt vårdbehövande individer, t. ex. sinnessjuka eller berusade personer samt vanvårdade eller på annat sätt försummade barn. Betydligt svårare att komma tillrätta med ur rättssystematisk synpunkt äro vissa andra fall av s. k. administrativa fri-

⁴⁰ Detta har framhållits av bl. a. AGGE, Huvuddrag, s. 24 f., EKELÖF s. 140 ff. och H. STRÖMBERG i ST 1954 s. 247 ff.

hetsberövanden,⁴¹ nämligen sådana, där de rättsfakta, som gjorts till indikationer för samhällsinsrippingen, utgöras av *redan manifesterade* mänskliga handlingssätt eller former av livsföring, vilka samhället för sin egen skull ej kan tolerera utan måste försöka motverka. Som gemensam beteckning för dessa mänskliga attityder kan användas uttrycket *social vanart*, och såsom exempel kunna nämnas sådana företeelser som allvarligare yttringar av ungdomlig missanpassning, prostitution, lösdriveri och annan parasitism på grund av arbetskygghet samt grövre former av alkoholmissbruk. Enligt gällande svensk lag reagerar samhället mot dylika former av social vanart bl. a. genom frihetsberövande eller frihetsinskränkande åtgärder med stöd av nya BvL 25 § b) samt 26, 29 och 36 §§, NvL 18, 21 mom. 1 och 37 §§ samt LdL 3 § 1 och 4 mom. ävensom 44, 49 och 51 §§ i 1956 års lag om socialhjälp. Det är främst dessa till socialrätten hörande insrippingen som avses med den tidigare begagnade termen *non-deliktueLLa (administrativa) skyddsåtgärder*.⁴²

Otvivelaktigt innebära tvångsåtgärder i dessa fall till viss grad — olika hög i olika fall — att samhället markerar att det ej kan tolerera handlingssätt och attityder av det slag som är ifråga. Sannolikt utöva de på motsvarande sätt som straffet en icke obetydlig preventiv effekt på det socialt labila klientel som kan drabbas av åtgärder, nämligen i den mån risken för allvarligare insripping, särskilt i form av ett verkligt frihetsberövande, bedömes såsom sannolik. Så långt äga ifrågavarande reaktionsformer betydande likheter med straffet. Ifråga om ådömande av tvångsarbete i anledning av lösdriveri och andra yttringar av arbetskygghet förstärkes detta intryck ytterligare av det förhållandet att tidslängden för frihetsberövandet bestämmes från början, varjämte reglerna om tvångsarbets verkställande i vissa av-

⁴¹ Ur den omfattande litteraturen, se bl. a. AGGE i FT 1938 s. 186 ff., ECK, Administrativa frihetsberövanden, samt HAARLÖV, Administrativ frihetsberövelse och Administrativa opdragelsesanktioner, s. 193 ff. Den livliga rättspolitiska diskussionen i ämnet har särskilt sysslat med frågan om rättssäkerhetsgarantierna och den administrativa processen i frågor rörande frihetsberövande, se sålunda bl. a. diskussionen i NKÄ 1954 s. 61 ff. och i Artonde nordiska juristmötets förhandlingar (1948), s. 21 ff. ävensom FLU 1952:17 (med yttrande av SLB), KPr 1960:10 s. 419 ff. (lagrådets utlåtande) samt SOU 1960:19.

⁴² Jfr ovan s. 174. Om terminologien, se ovan not 25.

senden överensstämma med vad som är stadgat om fängelsestraff. På ett annat område, nämligen ungdomsvården, har utvecklingen gradvis lett till en utjämning av motsättningen mellan straffrättsliga och socialrättsliga skyddsåtgärder, senast genom den ur både formella och sakliga synpunkter diskutabla nyheten att »brottslig gärning» införts i nya BvL 25 § b) såsom beteckning för en av de vanartsyttringar som indicera anordnande av samhällsvård från barnavårdsmyndigheternas sida.⁴³

Emellertid förefinnas grundläggande olikheter mellan ifrågavarande non-deliktuella skyddsåtgärder och straff.⁴⁴ I rättstekniskt hänseende framträder detta förhållande på flera sätt. Sålunda handhas de sociala vanartspåföljderna i gällande rätt såsom redan framhållits undantagslöst av *administrativa* myndigheter och ej av domstol. De kräva städse, även om vanarten manifesterat sig i form av brottsliga handlingar, för sin användning att det föreligger vissa personliga indikationer av prognostisk natur och ett särskilt behandlingsbehov av uppfostrande eller terapeutisk natur. Vidare äro de redan föreliggande vanartsyttringar som uppställts såsom förutsättning för ett tvångsingripande nästan genomgående mera vagt angivna än det rättsfaktum, brottslig handling, som strafflagstiftningen gjort till förutsättning för de egentliga brottspåföljderna. Icke minst karakteristiskt är att tidslängden för den begränsning i den individuella friheten som åtgärden innebär samt dennas innehåll i övrigt äro åtskilligt mera obestämda än när det gäller de egentliga brottspåföljderna. Denna obestämdhet framträder både i de givna lagreglerna och i de administrativa beslut, genom vilka åtgärderna konkretiseras. Till skillnad från vad som gäller brottspåföljderna, främst straffet men även de straffrättsliga

⁴³ Det torde visserligen vara lagstiftarens mening att det är den unges »bristande sociala anpassning» som utgör grunden för ingripandet och att den aktuella brottsligheten allenast har betydelse som symptom på detta förhållande, men de exempel som lämnas i motiven på lagöverträdelser som indicera resp. icke indicera detta sociala faktum äro föga klagörande; jfr KPr 1960:10 s. 250. Ytterst torde detta ha sin grund däri, att varje brottslig handling utgör en yttring av bristande social anpassning (»asociala yttringar») och just av detta skäl kriminaliserats av lagstiftaren, härom närmare nedan s. 218 ff.

⁴⁴ Till det följande STRAHL, Rättssäkerheten, särskilt s. 343; jfr ock AGGE, Reaktionssystemet, s. 205 ff.

skyddsåtgärderna, saknas det av proportionalitetsidéer motiverade sambandet mellan grovheten hos den aktuella asocialitetsyttringen och tidslängden för frihetsberövandet nästan helt vid de non-deliktueella skyddsåtgärder, som nu äro ifråga. Arten och varaktigheten av tvångsingripandet bestämmas helt av det behandlingsbehov som från prognostiska utgångspunkter antages föreligga.

De nu i korthet anmärkta olikheterna mellan brottspåföljder sådana som frihetsstraffen och de straffrättsliga skyddsåtgärderna, å ena sidan, samt de till socialrätten hörande non-deliktueella ingripandena av frihetsberövande och frihetsinskränkande typ, å andra sidan, ha också fört med sig en tydlig skillnad dem emellan i det synnerligen viktiga hänseendet, att för de nämnda socialrättsliga åtgärdernas vidkommande en adekvat motsvarighet saknas till den straffrättsliga *legalitetsprincipen*.⁴⁵ Huruvida detta förhållande, som ur flera synpunkter är betänkligt, kan avhjälpas genom olika föreslagna lagreformer, särskilt på det organisatoriska och förvaltningsprocessuella planet, skall här ej närmare diskuteras.

Men även bortsett från de rent juridiska olikheter som sålunda föreligga mellan de ovan behandlade båda huvudgrupperna av samhällsreaktioner, framgår det tämligen klart att de socialrättsliga tvångsåtgärdernas *allmänna karaktär och syften* äro av annat slag än den uppgift som måste anses främst motivera statens straffrätt, nämligen att normera medborgarnas handlande i viktiga hänseenden, och som kommit till uttryck i de egentliga brottspåföljdernas utformning enligt bl. a. proportionalitetsprincipen och deras oupplösliga samband med de kriminaliserade gärningstyperna. Behandling och vård i resocialiserande eller kurativt syfte dominera de kanske viktigaste typerna av non-deliktueella skyddsåtgärder, nämligen tvångsingripandena enligt BvL och NvL. Vad åter angår tvångsåtgärderna mot försumliga eller tredskande familjeförsörjare enligt 41 § i 1956 års lag om socialhjälp samt nya BvL 100 §, kunna de måhända lämpligast rubriceras som exekutiva tvångsmedel, men vederbörande kan

⁴⁵ Härom ovan s. 43 ff. och nedan s. 221 ff.; jfr ock THORNSTEDT, *Legalitet*, s. 326 f. samt AGGE, *Huvuddrag*, s. 46 och där omnämnd litteratur.

under vissa omständigheter också kvarhållas i arbetshem i arbetsfostrande syfte, även efter det han fullgjort honom åvilande betalningsskyldighet. Även tvångsarbete kan ur viss synpunkt uppfattas som ett tvångsmedel, avsett att effektuera medborgarens s. k. självförsörjningsplikt; åtgärden kan också bringas att upphöra i förtid, om den till tvångsarbete dömd kommit i ändrade ekonomiska förhållanden. På grund av lösdriveriets nära sammanhang med vissa former av vanemässig kriminalitet, särskilt i de fall som avses i LdL 1 § 2 st., fylla åtgärderna enligt samma lag också viktiga polisiära kontrollfunktioner.

Det bör här kraftigt understrykas att den omständigheten att de diskuterade socialrättsliga åtgärderna spela en mer eller mindre framträdande *brottsprevenande* roll icke i och för sig ger dem en straffrättslig karaktär. Samma betydelse ha ju de mest vitt skilda samhällliga föranstaltningar av allmän socialpolitisk natur, t. ex. statliga eller kommunala åtgärder på bostadspolitikens, skolundervisningens och den allmänna ungdoms- och familjevårdens områden. Den brottsprofylaktiska betydelsen av polisverksamheten i alla dess grenar torde också vara evident. En annan sak är att ett modernt straffrättsligt reaktionssystem i betydande utsträckning räknar med ifrågavarande åtgärder såsom betydelsefulla ingripanden i grannskapet av de verkliga brottspåföljderna. Som vi redan funnit i översikten över den svenska straffrättens utveckling ersätta de ifrågavarande åtgärderna i avsevärd utsträckning de egentliga brottspåföljderna och spela då ungefär samma praktiska roll som de straffrättsliga — deliktuelle — skyddsåtgärderna.^{45a}

Innan vi avsluta den nu lämnade översikten över olika typer av rättsliga reaktioner, som i det ena eller andra hänseendet förete likheter eller ha beröringspunkter med straff och andra brottspåföljder, bör *det utomobligatoriska skadeståndet* som sanktionsform åtminstone omnämnas.⁴⁶ Ehuru bötesstraff och skadestånd äga gemensamma historiska rötter, ha de utvecklats till tvenne från varandra helt fristående

^{45a} Jfr ovan s. 114 f.

⁴⁶ Till det följande bl. a. EKELÖF s. 55 ff., STRAHL, Påföljder, s. 318 ff., Skadeståndsrätten, s. 874 ff. och Förberedande utredning, s. 68 ff. samt AGGE, Huvuddrag, s. 21 ff.

ekonomiska påföljder. Böter tillfalla i princip det allmänna, medan skadestånd däremot utgår till det rättssubjekt som lidit skada genom annans handling, vare sig denna är straffbelagd eller ej. Vad särskilt angår skadestånd i anledning av brottslig gärning, kan ju denna reaktion ur viss synpunkt betecknas som en brottspåföljd. Skillnaden mellan skadestånd, å ena sidan, och bötesstraff och s. k. sekundära brottspåföljder med ekonomiskt innehåll, t. ex. förverkande- eller vederlagspåföljder, å andra sidan, torde främst vara att söka i skadeståndets *reparativa* uppgift, ett syfte som ej återfinnes hos de egentliga brottspåföljderna. Straffet är ur rättslig synpunkt ej utformat som något slags gottgörelse åt den genom brottet kränkte för den ekonomiska eller ideella skada han lidit. Om den skyldiges befordran till ett såsom rättvist uppfattat straff rent *faktiskt* skänker den kränkte och hans omgivning någon form av emotionell satisfaktion är en annan sak, vars psykologiska innebörd och rättspolitiska värde falla utom den juridiska begreppsutredningen. Detsamma gäller den känsla av tillfredsställelse och trygghet som erfares av en större allmänhet då förövaren av ett grövre brott, särskilt våldsbrott, lagföres och dömes till straff. Alla sådana *reparativa biverkningar* falla utanför straffet begreppsmässigt sett och avspeglar sig i nutiden icke i de straffrättsliga reglernas utformning.

Med det sagda har understrukits att straffet i dess typiska utformning saknar vissa egenskaper, som äro kännetecknande för skadeståndet. Omvänt har denna senare reaktionsform den likheten med straffet att den, förutom sin reparativa funktion, faktiskt utövar och avses utöva *preventiva* verkningar därigenom att skadeståndets betalande eller dess tvångsvisa uttagande drabbar den ersättningskyldige som ett kännbart ekonomiskt obehag. Här skall emellertid lämnas därhän huru stark denna preventiva effekt kan anses vara och hur långt och på vilket sätt denna uppgift hos skadeståndsreaktionen vid sidan av den reparativa påverkat eller de lege ferenda bör påverka institutets utformning. Tydligt är i varje fall att positiv rätt bestämt skiljer mellan straff och skadestånd och tillägger den senare påföljden i första hand reparativ karaktär. Detta gäller även det s. k.

ideella skadeståndet i 6: 2 och 3, trots att man djupare sett kan känna sig tveksam om den verkliga karaktären hos skadeståndssanktionen i dessa fall. Slutligen må erinras om att skadestånd på grund av brottslig gärning i ett mera nyanserat system av brottspåföljder än vårt nu gällande kan komma att spela en icke oviktig roll såsom en individualpreventivt verkande förstärkning till eller rent av ersättning för straff och andra brottspåföljder. Möjligheterna att utnyttja skadeståndssanktionen som kriminalpolitiskt institut och att därigenom omvänt förstärka dess reparativa effekt ha livligt uppmärksammats i den kriminalpolitiska debatten och vederbörligen beaktats i förslaget till SkL,⁴⁷ som härutinnan bygger vidare på den tanke, som redan i gällande rätt kommit till uttryck i VdL 8 § 2 st.

⁴⁷ Se SkL s. 60 ff., s. 128 ff. samt s. 155, s. 162.

§ 8. BROTTET.

I det föregående¹ sökte vi påvisa att den enda vetenskapligt hållbara bestämningen av begreppet brott till skillnad från andra former av mänskligt beteende, som ej kunna godtagas i ett ordnat samhälle, utgöres av det faktum, att ett handlingssätt *till sin typ är kriminaliserat*, d. v. s. belagt med straff. Med denna utgångspunkt framstod det som en nödvändig uppgift för en systematisk framställning av gällande straffrätt att söka närmare precisera straffets begrepp och ange dess förhållande till närbesläktade eller likartade sanktionsformer.

Det framhölls emellertid också att en framställning av läran om brottsbegreppet från dylika *formella* eller juridiskt *normativa* utgångspunkter ej vore tillräcklig för en djupare förståelse av de särskilda brottstyperna och för en sakligt tillfredsställande lösning av de lagtolkningsspörsmål som kunna möta på olika punkter, särskilt ifråga om de särskilda brotten. Doktrinen borde därför ej lämna å sido de försök som gjorts och kunna göras att karakterisera brottet såsom *materiell* eller *social* företeelse.

I det följande skola till en början dessa senare aspekter på brottet i korthet diskuteras; därefter upptagas till behandling vissa principiella rättstekniska frågor som sammanhånga med brottet såsom *normativ* företeelse.

A. Brottet som materiell företeelse.²

Då man griper sig an med uppgiften att söka vad som är utmärkande och gemensamt i materiellt, d. v. s. reellt socialt,

¹ Ovan s. 156 ff.

² THYRÉN II s. 27 ff., KINBERG, Aktuella kriminalitetsproblem, s. 7 ff., AGGE, Kriminologi, s. 42 ff., AUBERT, Om straffens sosiale funksjon, ANDENÆS s. 3 ff., GOLL, Forbrydelse og straf, s. 13 ff., HURWITZ s. 6 f., s. 23 f., M. E. MAYER s. 19 ff., H. MAYER, Strafrecht, s. 50 ff. och Strafrecht des deutschen Volkes, s. 60 ff., SAUER s. 25 ff., s. 52 ff., MAURACH s. 103 ff., s. 165 ff., LISZT, Aufsätze. Bd 2 s. 230 ff., MANNHEIM, Group problems, s. 259 ff. och Criminal justice, FRIEDMANN, Law in a changing society, s. 165 ff. samt HALL, Studies, s. 200 ff.

hänseende för de i positiv rätt kriminaliserade gärningstyperna, kan uppgiften vid första påseende synas hart när olöslig. Kan det verkligen vara möjligt att finna någon gemensam nämnare för så vitt skilda handlingssätt som högförräderi, mord, mened, sedlighetsbrott, inbrottsstöld, trolöshet mot huvudman, rattfylleri, vårdslös deklARATION och olovlig försäljning av alkoholfria drycker — för att nu taga några exempel på måfå ur gällande svensk rätt?³ Framstår ej det tidigare angivna formella kriteriet, att det i samtliga fall rör sig om rättsfakta för rättsföljden straff, såsom det enda gemensamma för dessa disparata mänskliga handlingssätt? Den följande framställningen torde utvisa att en mera positiv syn än den nu angivna kan vara fullt försvarlig, om man blott avstår från att söka efter en undantagslös och alltför djupgående likhet mellan de skilda kriminaliserade handlingstyperna, en likhet som skulle leda fram till en allmängiltig definition eller beskrivning av brottet såsom materiell företeelse. Däremot kan man peka på vissa ofta förekommande egenskaper hos de straffbelagda handlingarna, vilka otvivelaktigt kunna tjäna till viss ledning för tolkningen och tillämpningen av de särskilda brottsbeskrivningarna i åtskilliga avseenden. Den lämpligaste utgångspunkten för analysen av brottet ur materiell synvinkel utgör säkerligen den teleologiska frågeställningen: varför straffbeläggas vissa handlingssätt av lagstiftaren eller, med en annan formulering, vilken funktion är avsedd att fyllas av lagens straffhot, såsom det kommer till uttryck i de särskilda straffbudena?⁴ Även om svaret på denna fråga ej kan undgå att färgas av den samhällsideologi som uppbär rättsordningen i det stora hela och alltså ej kan betecknas som förutsättningslöst, synes det befogat att hävda den meningen att uppställandet av straffrättsens s. k. brottskatalog, däri inräknade de specialstraffrättsliga bestämmelserna, främst tjänar ett *samhällsnorme-*

³ Samma problemställning möter i den kriminologiska litteraturen, där särskilt äldre författare mer eller mindre oreflekterat utgingo från ett »naturligt» brottsbegrepp; härom bl. a. AGGE a. st. och där anförd litteratur samt HURWITZ, *Kriminologi*, s. 380 ff.

⁴ Angående den skiftande användningen av termen »funktion» i straffrätten samt svårigheterna att fastställa syftet (funktionen) hos ett givet straffbud, se bl. a. EKELÖF s. 12 ff., THORNSTEDT, *Legalitet*, s. 338 och *Construction*, s. 227 ff., AUBERT a. a. s. 2 ff. samt nedan under B.

rande syfte. Medborgarna kunna genom brottskatalogen skaffa sig kännedom om vilka de handlingssätt äro som ur social synpunkt uppfattats som så förkastliga och otillåtliga, att samhället i princip inskrider mot en lagöverträdelse med repressiva medel.⁵

Till undvikande av missförstånd bör den uppställda tesen om straffrättens samhällsnormerande uppgift kompletteras med ett par anmärkningar. Visserligen kan verkställandet av straffet in concreto och i än högre grad genomförandet av de brottspåföljder som, efter vad vi tidigare funnit, kunna träda i stället för eller komplettera det ordinära huvudstraffet fylla *andra uppgifter* än den här behandlade. Väl kunna också andra rättsföljder än straffrättens fylla samhällsnormerande uppgifter eller åtminstone faktiskt utöva normerande verkningar; särskilt torde detta gälla skadeståndstvånget och det exekutiva uppfyllelse tvånget. Det oaktat äger straffrättens pregnant kombination av brottsbeskrivningar och vid dem knutna straffsatser en särställning bland rättsordningens sanktionsformer i nu förevarande hänseende. På vilka vägar och under vilka förutsättningar och hur pass effektivt det abstrakta straffhotet *faktiskt påverkar* medborgarna till ett med lagens innehåll konformt beteende är ett annat spörsmål, som ej kan upptagas till diskussion i förevarande sammanhang.⁶ Med detta problem sammanhänger dessutom en annan grundläggande frågeställning, som väl närmast har hemortsrätt inom sociologien, nämligen spörsmålet om straffets och över huvud taget de rättsliga reaktionernas betydelse jämförd med verkningarna av annat socialt tryck och andra sociala kontroller som medverka till uppkomsten av mer eller mindre allmänt accepterade beteendemönster för samhällsmedlemmarna.⁷ Även om svaret på dessa spörsmål är av vital betydelse för kriminalpolitiken och även för uppfattningen av brottet såsom positivrättslig företeelse, måste man dock konstatera att vår em-

⁵ Jfr ovan s. 42 ff.

⁶ Här om bl. a. AGGE, Reaktionssystemet, s. 181 ff., KINBERG i SvJT 1953 s. 449 ff., EKELÖF s. 23 ff., ANDENÆS i NTfK 1950 s. 103 ff. samt AUBERT a. a. s. 109 ff.; jfr också ovan s. 39 ff., s. 50 ff.

⁷ Jfr här om AGGE, Reaktionssystemet, s. 128 ff., AUBERT a. a. s. 133 ff. samt SEGERSTEDT, Kriminalsociologi, s. 163 ff., 180 ff.

piriskt underbyggda kunskap i dessa hänseenden ännu knappast lämnat hypotesernas stadium; måhända äro också de vetenskapliga möjligheterna att vinna en mera omfattande och säker sådan kunskap tämligen begränsade.

Med utgångspunkt från straffrättens — och särskilt brottskatalogens — här antagna samhällsnormerande funktion kan man ange som ett för företeelsen brott utmärkande kännetecken att det genomgående rör sig om handlingssätt, vilka samhällsordningen *värderar såsom icke önskvärda* och därför söker *undertrycka* med hjälp av straffhotet. Osökt inställer sig här frågan varför lagstiftaren sålunda kriminaliserat endast vissa handlingssätt och icke andra sådana, som också bestämt ogillas av den allmänna opinionen. Ur vissa synpunkter är detta förhållande kanske ej så egendomligt. Strafflagstiftningen, inklusive specialstraffrätten, har ju ej tillkommit genom en enda omfattande legislativ händelse utan är resultatet av en vid ett flertal tillfällen företagen komplettering och revision av äldre lag. Helt naturligt avspegla sig skilda sociala epokers värderingar och aktuella behov i den brokiga mängden av strafflagsändringar och nytillkomna specialförfattningar. Ej ens vid tillkomsten av mera omfattande lagverk har hela rättsområdet samtidigt blivit föremål för en allsidig rationell prövning från de lagstiftande instansernas sida. Härtill kommer det kända förhållandet att det av tekniska skäl oundgängliga begreppet *lagstiftaren* i själva verket är en fiktion;⁸ i realiteten är det fråga om ett antal skilda individer i nyckelposition inom de instanser som utreda och förbereda ett lagärende eller på olika sätt medverka till det författningsmässiga beslut varigenom ett lagförslag slutligt antages. Bland alla dessa personer kunna ju skilda uppfattningar och värderingar råda, och den slutliga lagtexten är ej sällan att uppfatta som en kompromiss mellan olika meningar. Dessutom bör icke förglömmas att lagstiftningen och ej minst strafflagstiftningen ofta är frukten av rättspolitiska strävanden av mer eller mindre exklusivt programmatisk natur. Detta innebär att initiativet till en reform av gällande lagregler eller införandet av nya krimina-

⁸ Jfr OLIVECRONA, Lagen och staten, s. 30 ff. och där åberopade skrifter av HÄGERSTRÖM.

liseringar samt förslagets slutliga genomdrivande hos de beslutande statsmakterna ofta ligga i händerna på en relativt liten grupp reformintresserade personer eller rent av en s. k. pressure group och att den beslutande majoriteten inom den demokratiskt tänkta folkrepresentationen långt ifrån alltid avspeglar uppfattningssättet hos majoriteten av de enskilda medborgarna. Ifråga om införandet av nya eller skärpta kriminaliseringar äro rättspolitiska företeelser av detta slag knappast påvisbara hos oss, medan talande exempel kunna hämtas från andra länder, t. ex. genomförandet av den beryktade förbudslagstiftningen i USA och på andra håll. Däremot kunna tendenser av antytt slag påvisas hos oss i samband med den alltjämt pågående omstöpnigen av det straffrättsliga reaktionssystemet.

Också andra omständigheter än de nu antydda kunna förmodas medverka till att ett visst handlingssätt återfinnes i strafflagstiftningens brottskatalog. Sålunda kan det väl tänkas att allmänhetens eller politiskt inflytelserika kretsars negativa inställning till vissa gärningstyper är så nära sammanvuxen med starkt känsloladdade *moraliska föreställningar*, att frågan om det är rättspolitiskt nödvändigt eller ens lämpligt att använda straff såsom reaktion mot nämnda handlingssätt knappast blir föremål för en förutsättningslös prövning. I detta sammanhang får man också räkna med att de sakliga skäl som av lagstiftaren åberopas i ett lagärende till stöd för kriminaliseringen medvetet eller omedvetet dölja de verkliga, d. v. s. emotionellt betingade orsakerna till hans ståndpunkt. Särskilt när det gäller upphävandet av straffbud, som ha traditionen för sig, medverkar här också en viss, i och för sig ingalunda alltid skadlig, *tendens till konservatism* både hos den allmänna opinionen och inom de lagstiftande instanserna. Bundenheten vid det historiskt givna och osäkerheten om de sociala konsekvenserna av att en nedärvd kriminalisering upphäves hindra stundom avskaffandet av straffbud, som för ett mera förutsättningslöst betraktelsesätt te sig mogna att avföras ur brottskatalogen såsom meningslösa eller inhumana. Vår lagstiftningshistoria under tidigare decennier erbjuder exempel på en viss eftersläpning av nu berörda orsaker, när fråga uppkommit

om utmönstrande av föråldrade straffbestämmelser på religionslagstiftningens, arbetsrättens, familjerättens och sedlighetsbrottens områden.

Omvänt kunna mer eller mindre *tillfälliga opinioner* avspegla sig i en alltför stor iver hos lagstiftaren att »fylla luckor» i det kriminaliserade området eller att skärpa förefintliga straffbud på ett sätt som i efterhand visat sig mindre lyckat ur kriminalpolitisk eller juridiskt teknisk synvinkel. Så kunna t. ex. finanskriser eller uppseendeväckande oredlighetsbrott, som drabba en större personkrets, eller avslöjandet av korrupktion inom förvaltningen eller en kraftig ansvällning av ett visst brottslighetsfenomen leda till lagändringar inom centrala delar av brottskatalogen, vilka ändringar kunna skapa betydande olägenheter i tillämpningen eller oklarhet i regelsystemet eller rent av på ett betänkligt sätt urholka den straffrättsliga legalitetsprincipen.

Om man emellertid bortser från nu antydda mera speciella rättspolitiska och socialpsykologiska faktorer, vilka kunna antagas påverka strafflagstiftningen, och utgår från att brottskatalogens innehåll i stort sett ger uttryck för gängse socialetiska tänkesätt och värderingar, kan det vara av visst värde för karakteriseringen av brottet som materiell företeelse att med utgångspunkt från innehållet i positiv rätt något närmare undersöka, vilka de mera *allmänna och ledande synpunkter* äro, som kunna tänkas ha varit bestämmande för de lagstiftande samhällsorganen vid urvalet av gärningstyper, vilkas kriminaliserande framstått som nödvändigt eller lämpligt. Det bör därvid understrykas att man endast i begränsad omfattning kan finna någon uttrycklig redovisning i lagförarbeten eller eljest beträffande lagstiftarens argument; möjligen kan detta i särskilda fall förekomma vid mera omdebatterade lagreformer. Man får istället — om uttrycket tillåtes — efterrationalisera lagstiftarens verksamhet med ledning av lagens faktiska innehåll, under jämförelse av dess olika brottstyper inbördes och under beaktande av den värdeskala som fått sitt uttryck i straffsatsernas relativa stränghet vid olika gärningstyper.

I ett stort antal fall framstår en kriminalisering som självklar och ur preventiv synpunkt fallt motiverad, därför att

det rör sig om gärningar som kränka eller sätta i fara allmänna eller enskilda intressen av fundamental betydelse för den bestående politiska, sociala eller ekonomiska ordningen i samhället eller eljest äro essentiella för individernas säkerhet till person och egendom. Främst rör det sig här om gärningstyper som traditionellt intaga *en central plats* i alla civiliserade staters strafflagar.⁹ Skulle rättsordningen tolerera eller resignera inför dylika handlingssätt skulle enligt erfarenhetens vittnesbörd efter hand samfundsordningen upplösas eller i varje fall obotlig skada tillfogas de ideella och materiella värden som äro resultatet av en lång kulturutveckling.¹⁰ Mot detta resonemang kan ej med framgång invändas att även under normala förhållanden också tämligen grova brott förövas i en viss utsträckning, utan att samhällsordningen därigenom skakas på ett mera allvarligt sätt. Naturligtvis är det sällan som begåendet av ett enstaka brott kan betecknas som en verkligt samhällsfarlig handling, men samhället har all anledning att ingripa med energi i varje särskilt fall, dels med hänsyn till den s. k. *exempelfara* som varje lagbrott skapar, särskilt om det ej snabbt beivras, och dels därför att förekomsten med en viss frekvens av grövre kränkningar, speciellt beträffande medborgares av lagen garanterade intressen, skapar en utbredd känsla av rättslöshet och *otrygghet*, något som måste betecknas som en allvarlig social skadeverkan. Det utmärkande

⁹ Det rör sig här i stort sett om gärningstyper som med ett naturrättsligt betraktelsesätt uppfattats såsom *mala in se*, d. v. s. rättskränkningar som i alla rättsordningar ansetts förkastliga och straffvärda, i motsats till *mala prohibita*, d. v. s. handlingssätt som äro störande eller skadliga för den mänskliga sammanlevnaden och vilkas innehåll växla med samhällets fortskridande ekonomiska och tekniska förändringar. Jfr AGGE, Huvuddrag, s. 125 f. och Kriminologi, s. 44 f., ANDENÆS s. 5 f., THORNSTEDT, Företagaransvar, s. 31 ff. med ingående litteraturhänvisningar, HURWITZ s. 21 ff., HAGSTRÖMER I s. 60 f., H. MAYER, Strafrecht, s. 70 ff., WILLIAMS s. 459 samt VOUIN-LÉAUTÉ s. 149 ff. Indelningen i de berörda huvudgrupperna avspeglar sig ännu i moderna strafflagars indelningar av de straffbara handlingarna i två eller tre grupper av förbrytelser och förseelser men har även betydelse för vissa rättspolitiska resonemang inom den straffrättsliga villfarelseläran; jfr härom särskilt THORNSTEDT, Rättsvillfarelse, s. 39 ff., 90 ff., s. 142 ff. passim samt HURWITZ s. 374 ff.

¹⁰ Jfr ANDENÆS s. 72 f. samt i NTfK 1950 s. 107 ff. och SvJT s. 167 f., AGGE, Reaktionssystemet, s. 88 f., LUNDSTEDT, Principinledning, s. 21 ff. samt KINBERG, Aktuella kriminalitetsproblem, s. 104 ff. och mot honom BRÜCK i SvJT 1933 s. 512 ff.

ur materiell synpunkt för de brottstyper som nu äro ifråga kan sålunda sägas vara att de utgöra *samhällsfarliga* eller *socialskadliga* handlingssätt.

Strafflagstiftaren har emellertid ej kunnat stanna här utan funnit sig föranlåten att i vidsträckt omfattning straffbelägga också handlingar, vilka väl ej kunna betecknas som samhällsfarliga i nu angivna mening men vilkas företagande skapar hinder för att det dagliga livet skall löpa något så när friktionsfritt i nutidens komplicerade samhälle. Straffhotet har i dessa fall uppfattats som ett outhärligt medel att *dirigera medborgarnas beteende* i den riktning som anses befrämja samhällets bästa. Oftast är det fråga om att kriminalisera vissa förbjudna handlingssätt, men i viss utsträckning användes också straffhotet som ett medel att framtvinga viss aktivitet från individernas sida; det straffbara förhållandet får då formen av s. k. underlåtenhetsbrott.¹¹ De ofta ganska lindriga lagöverträdelser som nu äro ifråga återfinnas till en del i den allmänna strafflagens brottskatalog men främst i specialstraffrätten. De kunna ur materiell synpunkt betecknas som *samhällsbesvärliga* eller *ordningsstörande* handlingssätt.

Även andra synpunkter än de nu nämnda kvalitativa värderingarna kunna emellertid spela en roll för lagstiftaren vid hans val mellan att kriminalisera eller ej kriminalisera ett visst beteende, som i och för sig uppfattas såsom samhällsbesvärligt eller rent av socialskadligt. Vi ha här främst i sikte den speciella beskaffenheten av handlingssätt som äro yttringar av sådana mera djupgående eller *varaktiga beteenderubbningar* eller personlighetsanomalier hos den handlande, att det framstår som ganska klart att ett straff, som står i rimlig proportion till den aktuella, ofta ganska ringa lagöverträdelsen, är verkningslöst både ur allmänpreventiv och individualpreventiv synpunkt och att bättre verkan kan nås genom förebyggande åtgärder eller anordnande av vård i någon form. Tillgripandet av straff som reaktion mot personlighetsanomalier framstår givetvis också såsom stötande ur socialietisk synpunkt. Som exempel kan anföras det redan tidigare påpekade förhållandet att svensk rätt icke

¹¹ Härom närmare nedan s. 267 f. samt § 12.

kriminaliserat sådana företeelser som lösdriveri, bettleri, prostitution och alkoholism och i stort sett ej heller yttringarna av dylik asocialitet.¹² Likartade synpunkter ha också spelat en roll vid upphävandet av straffbuden för vissa gärningar som förr bestraffades såsom sedlighetsbrott¹³ och vid diskussionen om ytterligare steg i samma riktning.¹⁴

Även andra synpunkter som kunna påverka kriminaliseringsspörsmålets besvarande skola slutligen observeras. Det gäller nu icke så mycket de sociala värderingar och andra hänsyn, vilka komma straffhotet att framstå såsom rättfärdigat, utan snarare rationella eller *tekniska överväganden*, som kunna anföras för eller emot användningen av straffsanktioner beträffande ett visst icke önskvärt handlingssätt. På åtskilliga levnadsområden kunna de praktiska svårigheterna att kontrollera lagreglernas efterlevnad och att med framgång beivra lagöverträdelser annat än i slumpvis inträffande undantagsfall vara så betydande, att lagstiftaren avstår från att kriminalisera handlingssätt, som samhället visserligen ej kan gilla, hellre än att skapa *verkningslösa straffbestämmelser*, en företeelse som erfarenhetsmässigt undergräver medborgarnas allmänna respekt för lag och samhällsmyndigheter.

Stundom kunna lagstiftarens överväganden också leda därhän, att det väl synes möjligt att påverka medborgarna i önskad riktning genom att straffbelägga ett visst handlingssätt men att minst lika goda resultat kunna nås på annat sätt, t. ex. genom effektiva kontrollåtgärder av något slag eller genom ökad upplysning om de gällande primära reglernas innehåll och de sociala eller samhällsekonomiska synpunkter som motivera reglernas uppställande.¹⁵ Man kan beteckna dessa skäl mot kriminalisering i åtskilliga fall som den *straffekonomiska synpunkten*. Straff såsom sanktionsform bör städse betraktas som den sista utvägen när andra

¹² Jfr ovan s. 158 med not 6.

¹³ Jfr SOU 1935: 68 s. 72 ff., s. 84 ff., s. 103 ff. samt SOU 1941: 25 s. 9 ff.

¹⁴ Sälunda har från flera håll ifrågasatts lämpligheten av att tillgripa bötesstraff som reaktion mot fylleri såsom sådant; oftast gäller det här alkoholmissbrukare som äro i behov av vård i någon form och för vilkas del straffhotet synes verkningslöst.

¹⁵ Härom THORNSTEDT, Administration och straffrätt, s. 297 ff. och Rättsvillfarelse, s. 203 ff.

medel ej stå till buds att genomföra den önskade ordningen i samhället. Skälen för denna grundsats äro tämligen uppenbara och ha tidigare behandlats i föreliggande arbete.¹⁶ Till sist må framhållas att de legislativa synpunkter som här utvecklats ej alltid följts i nyare svensk lagstiftning. Särskilt under kristidsförhållanden men även eljest i vår speciallagstiftning har stundom kunnat spåras en tendens att betrakta straff som ett universalmedel för att genomföra de avsedda regleringarna i samhällslivet.

Den hittills lämnade framställningen har varit avsedd att från några olika sidor belysa den allmänna karakteristik som givits av företeelsen brott ur materiell synpunkt, nämligen att brottet utgör en samhällsfarlig eller socialskadlig handling, därför att den kränker eller sätter i fara allmänna eller enskilda intressen av olika slag. I ett viktigt hänseende är denna tämligen vaga beskrivning av brottet i behov av närmare undersökning, nämligen då det gäller innebörden av att brottet på detta sätt uppfattas som ett *angrepp på intresse*. Lösningen av detta problem, som varit föremål för livlig diskussion i utländsk straffrättsvetenskap,¹⁷ har ej endast betydelse för en djupare teoretisk förståelse av straffrättens funktionssätt och den juridiska begreppsbyggnaden på området utan har också praktisk betydelse för analysen av positiv rätt. Systematiken inom straffrättens speciella del utgår nämligen i stort sett från en indelning i olika grupper av de intressen, som anses utgöra föremål för angrepp vid de olika brottsarterna, och tolkningen av brottsbeskrivningarna sker i modern doktrin i viss utsträckning från samma utgångspunkt.¹⁸

Det torde ej kunna bestridas att straffrätten och dess upprätthållande i samhället ha som en väsentlig uppgift att skydda individuella och kollektiva mänskliga intressen

¹⁶ Ovan s. 38 ff.

¹⁷ Se härom AGGE, Målsäganderätt vid konkursförbrytelser, s. 268 ff., Några synpunkter på ämbetsbrotten, s. 14 ff. samt Förfalskningsbrotten, s. 50 ff. och där (särskilt i not 21) åberopad litteratur. Jfr även THYRÉN II s. 27 ff., HURWITZ s. 23 f., s. 230 och Speciel del, förordet, KRABBE s. 71 ff., MAURACH s. 179 ff., MEZGER, Studienbuch, s. 104 ff., WELZEL s. 1 ff., H. MAYER, Strafrecht, s. 51 ff. samt OPPENHEIM, Objekte des Verbrechens, s. 147 ff.

¹⁸ Jfr ovan s. 132 ff. och s. 160.

mot de faror som hota genom angrepp och kränkningar från andra människors sida. Sätillvida kan någon egentlig användning icke riktas mot att brottet karakteriseras som ett angrepp på intresse eller att doktrinen till ledning vid tolkningen av de skilda brottsbeskrivningarna söker fastställa vilka de olika, enskilda eller kollektiva, intressen äro som utgöra resp. straffbuds huvudsakliga s. k. *skyddsintressen*. Doktrinen har emellertid icke stannat vid detta, f. ö. ganska triviala, konstaterande utan velat göra intressebegreppet till en hörnsten i den straffrättsliga systembyggnaden på så sätt, att varje särskild brottsart uppfattas såsom riktad mot ett visst bestämt intresse, vilket därvid betecknas såsom brottets *angreppsobjekt* eller, om man ser situationen från en annan sida, såsom resp. straffbuds *skyddsobjekt*. Uppgiften för den följande kritiska undersökningen blir att pröva om en dylik användning av intressebegreppet är teoretiskt försvarlig och låter sig konsekvent genomföra på hela det straffrättsliga området.

Innan vi upptaga detta spörsmål till diskussion måste någon uppmärksamhet ägnas åt det terminologiska spörsmålet.¹⁹ Genom att uttrycket angreppsobjekt (och skyddsobjekt) ofta användes för att uttrycka olika föreställningar vållas betydande oklarhet och allvarliga missförstånd i den teoretiska diskussionen. I likhet med andra former av positivt mänskligt handlande riktar sig ett brott ofta mot ett visst objekt av materiell beskaffenhet: misshandelsbrott innebär någon form av fysiskt våld å annan persons kropp, tillgreppsbrottet avser en viss lös sak, mordbrandsbrottet består i att man sätter eld å ett föremål som kan självständigt brinna under sådana omständigheter att viss allmänfara uppstår, förfalskningsbrottet består i vissa otillbörliga åtgärder med en urkund, en penningssedel, ett värdemärke o. s. v.²⁰ Vid åtskilliga brottstyper har objektet för gärningen ej samma fysiska påtaglighet utan kan närmast betecknas som ett immateriellt objekt. Sålunda riktar sig vid penningförsking-

¹⁹ Beträffande den bristande enhetlighet som råder i doktrinen vid användningen av de i texten markerade termerna angreppsobjekt, skyddsobjekt och skyddsintresse, se AGGE, Förfalskningsbrotten, s. 52 ff. och HURWITZ s. 23 f. med not 2 samt s. 230.

²⁰ Jfr nedan s. 248.

ring brottet mot uppdragsgivarens redovisningsfordran och vid mened mot den beedigade utsagan. Vid störande av för rättning exemplifieras objektet i lagrummet (11:4) bl. a. med termerna allmän gudstjänst, vigsel, begravning, domstolsförhandling och allmän sammankomst. Som ytterligare exempel på brott med immateriellt objekt kunna nämnas ämbetsmans brott mot tystnadsplikt samt tjänstefel, där handlingen helt allmänt kan sägas bestå i ett åsidosättande av ämbetsmannens tjänsteplikt i något visst avseende. I ett stort antal fall, slutligen, framstår det som tämligen konstlat att uppfatta brottets gärningsinnehåll som en handling mot något visst materiellt eller immateriellt objekt;²¹ detta är exempelvis fallet med förseelser sådana som förargelseväckande beteende och fylleri samt kanske flertalet ordningsförseelser inom specialstraffrätten. Oftast falla också underlåtenhetsbrotten utanför schemat för brotten mot visst fysiskt eller immateriellt objekt. Hur än härmed förhåller sig, bör man i klarhetens intresse beteckna nu avsedda objekt såsom brottets *handlingsobjekt* och ej, såsom stundom sker, använda termen *angreppsobjekt* i detta sammanhang.

Vad man vanligen åsyftar med talet om ett brotts *angreppsobjekt* är något annat än det i brottets gärningsbeskrivning direkt eller indirekt bestämda föremål som den brottliga verksamheten har till objekt. Med termen *angreppsobjekt* (skyddsobjekt) avses i stället det individuella eller sociala intresse eller värde som genom brottet kränkes eller sättes i fara. Angreppsobjektet i denna mening är alltid något immateriellt: det är en ideell storhet som spelar en viss roll i det ekonomiska, sociala och kulturella normsystem som präglar en given samhällsordning. Till jämförelse med de ovan anförda exemplen på några typiska handlingsobjekt kunna här anges några brukliga formuleringar på motsvarande typer av angreppsobjekt eller skyddsobjekt. Misshandelsbrottet riktar sig mot annans intresse av kroppslig integritet, tillgreppsbrottet kränker annans äganderätt eller intresse av orubbad besittning, mordbrandsbrottet riktar

²¹ Den i texten utvecklade olikheten mellan brottstyper som äga resp. icke äga ett handlingsobjekt sammanfaller delvis — men icke fullständigt — med skillnaden mellan effektdelikt och s. k. rena handlingsdelikt; härom nedan i § 10 under B.

sig mot ett obestämt antal personers intresse av säkerhet till liv och lem eller för värdefull egendom, förfalskningsbrottet mot den allmänna tilliten till vissa bevismedel och cirkulationsmedel, förskingringsbrottet mot annans ekonomiska intresse o. s. v.

Även om man på detta sätt gör en klar distinktion mellan ett brotts handlingsobjekt och dess angreppsobjekt, återstår likväl en ytterligare otydlighet som det är av vikt att söka undanröja. Det enskilda eller kollektiva intresse som angripes genom brottet synes i första hand vara av *singulär* natur: det är en viss individs intresse av kroppslig integritet eller förmögenhet eller den allmänna tilliten till en viss bestämd urkunds äkthet, lugnet eller ordningen vid ett givet tillfälle eller en viss allmän förrättning, en bestämd ämbetsmans tjänsteplikt i ett särskilt, aktuellt hänseende etc. som kränkes eller sättes i fara genom en konkret gärning. Lagens abstrakta brottsbeskrivningar äro ju avsedda att tillämpas i de aktuella fall som kunna föras in under resp. straffbud, och det kan då synas naturligt att med uttrycket angreppsobjekt avse det intresse som antastas i det särskilda fallet, *in concreto*. Detta betraktelsesätt är emellertid oriktigt eller åtminstone ensidigt. En kriminalisering av ett visst, i straffbudet beskrivet handlingssätt sker i främsta rummet icke för att skydda det intresse som i varje särskilt fall faktiskt angripes genom en brottslig gärning. En dylik rättspolitisk målsättning framstår tydligtvis som relativt meningslös. Den genom brottet åstadkomna skadan eller kränkningen har ju redan ägt rum och kan nästan aldrig repareras genom ådömande och utkrävande av straff. Lagens straffhot har då i viss mening förfelat sin uppgift. Det verkliga föremålet för det intresseskydd, som beredes genom att vissa handlingar belagts med straff, är i stället *ett obestämt antal kanske ej ännu aktuella intressen av samma slag* som det genom brottet angripna; dessa intressen sättas i fara, om gärningar av ifrågavarande art bleve vanliga eller utan ingripande av samhällsmakten tillätes tilltaga i frekvens.²² Det straffrättsliga intresseskyddet utgör sålunda ett

²² Det i texten uttryckta betraktelsesättet är en direkt konsekvens av den uppfattning om straffrättens samhällsnormerande funktion som ligger

skydd för intressen *in abstracto* mot en viss, för detta slags intressen skadlig eller farlig gärningstyp. Det är med andra ord uttryckt *den specifika intressetypen* som utgör brottets angreppsobjekt resp. straffbudets skyddsobjekt. Den nu utvecklade betydelsen av begreppen skyddsobjekt och angreppsobjekt bör hållas i minne, då vi härefter övergå till en undersökning av dessa begrepps betydelse för det straffrättsliga tänkandet.

Helt allmänt kan man hysa tvivelsmål om värdet av den inom rättsvetenskapen i många sammanhang nyttjade termen »intresse» såsom beteckning för kärnan eller substansen i rättighetsbegreppet (»rättsligt skyddat intresse») eller andra begrepp, vilkas innehåll antages vara ett rättssubjekts förmånliga position i visst hänseende.²³ Det är natur-

till grund för den här lämnade framställningen rörande begreppen brott och straff. STJERNBERG i SvJT 1941 s. 874 ställer sig kritisk mot den här hävdade meningen om skyddsobjektets abstrakta eller, rättare uttryckt, generella natur, som exempelvis skulle leda till att skyddsintresset vid misshandelsbrotten icke skulle vara »den enskildes kroppsliga integritet» utan »den allmänna tilliten till att intrång i detta intresse icke skola förekomma». Emellertid synes detta vidare perspektiv på våldsbrotten, likaväl som andra brott mot enskild person, ägnat att ge en mera rättvisande bild av de rättspolitiska skälen för kriminaliseringen av ifrågavarande handlingstyper och av straffhotets generalpreventiva funktion än om man enbart tager fasta på den skedda rättskränkningen i det konkreta fallet. I varje fall torde det knappast vara riktigt, som Stjernberg synes vilja göra gällande, att den utvecklade uppfattningen skulle innebära att misshandelsbrottet ansåges såsom ett blott »Gefährdungsverbrechen». Denna beteckning hänför sig till den *juridiskt-tekniska utformningen* av sådana brottsbeskrivningar där endast fara och icke fullbordad skada angives som effekt av visst brottsligt handlande. Ur denna synpunkt äro misshandelsbrotten ingalunda några farebrott utan typiska skadebrott. Jfr nedan § 10 under B.

²³ Då man i den straffrättsliga litteraturen möter sådana försök att definiera ett intresse som exempelvis »die Anteilnahme des Willens an etwas» och utför denna tanke inom läran om straffbudens angreppsobjekt med lokutionen »die Anteilnahme des individuellen oder sozialen Willens an dem Bestehen eines bestimmten Zustandes», är man därmed föga hjälpt. Även om denna formulering innebär ett framsteg i förhållande till äldre, naturrättsligt färgad doktrin, vilken uppfattade brottet som ett angrepp på en *subjektiv rätt*, är den dock vilseledande, såtillvida som den synes förutsätta att intresset existerar oberoende av straffbudet eller andra rättsliga regleringar; jfr HURWITZ s. 24. Mera tilltalande är det att med senare doktrin uppfatta angreppsobjektet — »das Rechtsgut» — som en *formulering av de syften* som uppbära straffbudet enligt lagstiftarens intentioner, något som kommer till synes i det ofta citerade uttrycket, att ett straffbuds skyddsobjekt utgör ett sätt att uttrycka »der vom Gesetzgeber in den einzelnen Strafrechtsätzen anerkannte Zweck in seiner kürzesten Formel»; jfr om de olika definitionsförsöken THORNSTEDT, Företagaransvar, s. 38 ff., MEZGER s. 198 ff. samt H. MAYER, Strafrecht, s. 50 ff.

ligtvis obestriddigt att man ur individual- eller socialpsykologisk synpunkt kan konstatera att människorna på alla kulturstadier känna olika materiella och ideella behov, vilkas tillfredsställande samhällsordningen i skiftande omfattning tolererat eller rent av förlänat sitt skydd.²⁴ Därmed är dock ingalunda sagt att intressebegreppet är användbart som en hörnsten i den *juridiska* begreppsbyggnaden, nämligen när det gäller att söka klart ange föremålet för ett mer eller mindre komplett rättsligt skydd. Tänkes nämligen detta skydd, d. v. s. de statliga sanktionerna, bort, synes intresset såsom social företeelse förlora så mycket av skärpan i konturerna, att det blir tämligen oanvändbart som ett led i den juridiska begreppsbyggnaden. Först genom den positiva rättens angivande av de handlingssätt vilka uppfattas såsom *intressekränkningar* och göras till rättsfakta för inträdet av rättsföljden straff eller andra sanktioner erhåller det primärt tänkta intresset över huvud en konkret och för juridiskt bruk tjänlig innebörd. Fattas intressebegreppet inom straffrätten på detta sätt såsom en av straffbudens innehåll beroende, *sekundär* företeelse, kan begreppet ej med fog kritiseras. För karakteriseringen och analysen av olika brotts typer kan det ofta vara av värde att fastställa vilka olika enskilda eller kollektiva intressen som tillgodoses genom kriminaliseringen i dess positivrättsliga utformning, d. v. s. utgöra vad vi tidigare betecknat såsom straffbudets skyddsintressen.

Måhända möter man här den invändningen att åtskilliga straffskyddade intressen, däribland några av de mest fundamentala för samhällslivet, i sig äga tillräckligt klara konturer, utan att något straffbuds gärningsbeskrivning behöver tillgripas som hjälpmedel för deras preciserande. Som exempel kunna anföras sådana individuella intressen som kroppslig integritet, frihet i fysisk mening eller hemfrid. I andra fall synes intressets innehåll vara givet, därför att det utgöres av rättigheter eller liknande rättslägen, som äro klart fixerade på andra områden av regelsystemet, exempelvis äganderätt, besittning eller fordringsrätt. Härtill kan emellertid anmärkas följande. Vad den förra av dessa in-

²⁴ Jfr Ross, Ret og retfærdighed, s. 449 ff.

tressetyper beträffar, är det vid närmare eftertanke allt annat än klart var gränsen går t. ex. mellan kroppslig och psykisk integritet, mellan fysisk frihet och psykisk självbestämmanderätt eller mellan hemfrid och andra former av s. k. privat fred. Först genom ett närmare studium av resp. straffbuds brottsbeskrivningar kan man *exakt* bestämma *intressets avgränsning* mot de rättsligt irrelevanta mänskliga behoven och önskningarna, d. v. s. det rättsligt skyddade intressets innehåll. När det gäller den senare gruppen av intressen, torde väl enighet råda inom modern nordisk juridens, att innehållet i sådana rättsfigurer som äganderätt, fordringsrätt eller besittning till stor del är beroende på *rättsskyddets utsträckning*, d. v. s. de olika rättsliga sanktionernas förefintlighet och utformning. Att straffskyddet för äganderätt och besittning, bl. a. genom straffbestämmelserna för stöld, egenmäktigt förfarande, olovligt förfogande och häleri, är väsentligt för nämnda rättslägens existens och närmare innehåll torde stå utom diskussion. Att uppfatta desamma såsom primärt existerande storheter måste betecknas som utslag av ett kvardröjande naturrättsligt betraktelsesätt, som ur andra synpunkter — socialpsykologiska och samhällsideologiska — kan äga sitt berättigande men i förevarande sammanhang lätt kan fördölja de reella förhållandena.

Av det nu sagda torde framgå, att föreställningen om att varje brottstyp innebär ett angrepp på en i förväg given, bestämd intressetyp är teoretiskt missvisande. Likväl torde det vara i viss mån försvarligt, om lagstiftning och doktrin laborera med begreppen angreppsobjekt eller skyddsobjekt för att på ett praktiskt sätt karakterisera ett straffbuds ungefärliga innehåll och därmed erhålla *en utgångspunkt för systematiken* inom strafflagens speciella del. Detta tillvägagångssätt synes i varje fall knappast väcka några allvarligare betänkligheter, då det såsom i de hittills diskuterade exemplen rör sig om tämligen okomplicerade brottsarter vilka traditionellt uppfattas såsom riktade mot enskilda rättsintressen av elementär betydelse.

Betydligt vanskligare är det att arbeta med de ifrågavarande fiktionerna, när det gäller brottstyper vilka uppfattas

som angrepp mot statens eller en mera obestämd allmänhets kollektiva intressen. Man saknar här det stöd för tanken som de gängse föreställningarna om primära rättigheter utgöra vid brotten mot enskild persons integritet och ekonomiska intressen. Detta sammanhänger bl. a. med det förhållandet, att de straffbud, som nu äro ifråga, i regel ha att tillgodose *ett flertal, ofta svårbestämda intressen* samtidigt och att de gjorda kriminaliseringarna framstå som resultatet av en tämligen komplicerad avvägning från lagstiftarens sida av skälen för och emot en viss gärningstyps motverkande genom straff. Resultatet av dessa överväganden är vanligen att straffskyddet, på ett sätt som ej äger sin fulla motsvarighet vid de först behandlade brottstyperna, begränsas till vissa sidor av de beaktade intressena eller till särskilda former av angrepp mot dem.

Det inses ju lätt att det erbjuder betydande svårigheter att karakterisera brott av nu behandlade slag genom att ange ett enhetligt och klart avgränsat intresse såsom brottets angreppsobjekt. Antingen måste man på ett ganska godtyckligt sätt utvälja ett av flera skyddsintressen såsom det dominerande, varigenom brottsarten kommer i en skev belysning. Eller också kringgås svårigheten genom att brottets angreppsobjekt anges med uttryck som äro så allmänt hållna, att de skänka föga ledning vid analysen av de särskilda straffbestämmelserna på området ifråga.

Exempel på detta senare tillvägagångssätt från lagstiftningens och doktrinens sida äro lätta att finna. Sålunda möta sådana vaga uttryck som »allmän ordning», »statens säkerhet», »statsfunktionernas ostörda gång», »krigslydnaden», »publica fides», »allmänhetens känslorid», »familjebandens helgd», »sedligheten» o. s. v. som etiketter på vissa brott eller brottsgrupper.²⁵ Det bör väl ej bestridas att vissa beteckningar av detta slag ge ett ungefärligt uttryck för de avsedda brottsarternas allmänna karaktär och därför kunna göra en viss tjänst i rättssystematiskt hänseende. För en verklig karaktäristik av de särskilda straffbudens innehåll och funktion förslå dylika rubriker däremot ingalunda, utan de

²⁵ Jfr THYRÉN II s. 37 ff. och III s. 156 samt OPPENHEIM, Objekte des Verbrechens, s. 255 ff.

måste specificeras genom en undersökning av hela det intressekomplex som motiverat straffbudet och ett fastställande av intresseskyddets begränsning till de särskilda former av angrepp som framgå av resp. straffbuds gärningsbeskrivning.

På motsvarande sätt måste man gå tillväga vid karakteriserandet av brottstypernas reella innehåll, om lagstiftningen beträtt den förstnämnda av de nyss antydda vägarna, d. v. s. utvalt ett bland flera skyddsintressen såsom det dominerande och låtit detta val bestämma brottstypens inplacering i brottskatalogen. Naturligtvis måste ju den systematiska frågan lösas, men detta får ej skymma blicken för övriga skyddsintressen som beaktas genom kriminaliseringen ifråga, särskilt när det gäller besvarandet av tveksamma tolknings- och tillämpningsspörsmål.²⁶

Exempel ur gällande rätt på brottsarter, vid vilka på detta sätt olika intressen åtnjuta skydd genom samma straffbud, utgöra de i 13:1—7 upptagna gärningstyperna. Både det statliga intresset av att ett materiellt riktigt resultat nås i samhällets rättsskipande verksamhet, allmänhetens intresse av att tilltro kan sättas till edfästa och andra viktigare utsagor (publica fides) samt de berörda enskilda parternas rätts-säkerhetsintresse och behov av skydd för psykisk fred och medborgerligt anseende ligga i varierande mått bakom de nämnda straffbudet.²⁷ Från förmögenhetsbrottens område kan pekats på brottstyper, vilkas angreppsobjekt ej endast är det som placeringen synes utvisa, d. v. s. enskild persons förmögenhetsintresse, utan även det kollektiva intresset av tilltron till offentligt lämnade uppgifter i vissa ekonomiska sammanhang. På detta sätt torde man böra förstå straffbestämmelserna om oredligt förfarande i 21:7 p. 2 och om svindleri i 21:9;²⁸ på motsvarande sätt kan gäldenärs bokföringsbrott enligt 23:5 sägas utgöra angrepp ej blott på de särskilda borgenärernas ekonomiska rätt utan också på

²⁶ Se ock BSA s. 36 f.

²⁷ Jfr THYRÉN II s. 44 ff., s. 103 f., AGGE, Mened som lagstiftningsproblem, s. 41 ff. samt NELSON, Rätt och ära, s. 304 ff.

²⁸ Härom AGGE, Förfalskningsbrotten, s. 74 ff. samt FB s. 216 ff., och s. 222 ff. Jfr om s. k. ekonomiskt förtal SRK III s. 278 ff. och NELSON a. a. s. 335 ff.

affärslivets allmänna intresse av kreditlivets skydd.²⁹ En ännu rikare mångfald av högst varierande intressen kan påvisas vid ämbetsbrotten³⁰ och vid brotten mot allmän ordning och mot allmän verksamhet, för att ej tala om de otaliga kriminaliseringarna i specialförfattningarna av ordnings- och näringsförseelser av skilda slag. De lämnade exemplen må vara tillräckliga till belysning av den utvecklade tankegången.

Resultatet av den föregående diskussionen kan *sammanfattningsvis* återgivas på följande sätt. Föreställningen att varje brottstyp innebär ett angrepp på ett bestämt avgränsat, primärt existerande mänskligt intresse, individuellt eller kollektivt, är icke hållbar. Talet om varje brotts särskilda angreppsobjekt kan därför verka vilseledande. Den logiska tankeföljden är i själva verket den omvända. Genom att lagen reagerar mot vissa handlingssätt, vilka bedömas såsom samhällsfarliga eller eljest besvärande för den mänskliga sammanlevnaden i våra dagars komplicerade samhälle, skapas skydd i olika riktningar för en rad enskilda och allmänna intressen. Härigenom få de mänskliga behoven och intresselägena reellt värde. Vid de flesta straffbud kan man peka på ett eller flera intressen som ansetts i behov av skydd, även om en fullständig redovisning av dem alla ej återfinnes i lagens förarbeten, vilka i detta hänseende måste kompletteras genom en analys av straffbudets utformning och av de sociala realiteter som beröras av den ifrågavarande kriminaliseringen. Den bild man på detta sätt erhåller av de skilda *ändamål* som tillgodoses genom brottskatalogens olika gärningstyper kan ofta med fördel återgivas i den förenklaade formen att man utpekar ett eller flera skyddsintressen såsom utmärkande för resp. brottsart. Ett skäligt hänsynstagande till ett straffbuds olika skyddsintressen framstår ofta som ett värdefullt hjälpmedel vid straffbudets *tolkning och tillämpning* i det särskilda fallet, därest tvivelsmål om lagbudets riktiga innehåll göra sig gällande. I den mån något visst skyddsintresse framträder såsom särskilt domi-

²⁹ Se AGGE a. a. s. 86 ff. och där åberopad litteratur samt FB s. 303 ff., s. 317 ff.

³⁰ Här om AGGE a. a. s. 90 ff. samt Några synpunkter på ämbetsbrotten, s. 15 ff.

nerande vid en viss brottstyp, kan det te sig naturligt att låta detsamma vara bestämmande för *brottets systematiska placering* i brottskatalogen. Vill man beteckna detta intresse som straffbudets skyddsobjekt resp. gärningens angreppsobjekt, kan detta te sig terminologiskt fördelaktigt, blott man ej lägger in en självständig materiell innebörd i dessa uttryckssätt.

Även om det på sätt framgår av det ovan anförda är av både teoretisk och praktisk betydelse vid analysen av de särskilda brottstyperna att undersöka vilka de huvudsakliga skyddsintressen äro som tillvaratagas genom de olika straffbudens, har likväl brottet som materiell företeelse därmed endast belysts från en sida.³¹ Studerar man lagens brottsbeskrivningar, finner man snart att dessa i stor utsträckning bygga ej blott på föreställningen om ett visst handlingsobjekt eller ett visst materiellt eller immateriellt intresse som angripes genom gärningen utan även på *arten av angreppet*, vars större eller mindre farlighet eller skadlighet ur samhällets synpunkt i väsentlig mån bidrager till bestämmandet av brottstypens relativa förkastlighet och sanktionens tyngd.³² Tidigare i föreliggande arbete har framhållits att utformningen av strafflagstiftningens speciella del under det pågående reformarbetet i vårt land tagit betydande hänsyn till själva *tillvägagångssättet* vid brottets planerande³³ och utförande, d. v. s. vad man brukar beteckna som modus operandi, och detta både när det gällt systematiken i brottskatalogen och uppbyggnaden av de särskilda brottsbeskrivningarna.³⁴ De praktiska fördelar som denna lagstiftningsteknik kan antagas föra med sig, bl. a. i allmänpreventivt hänseende, ha tidigare berörts och skola ej här närmare behandlas. Från teoretisk synpunkt är det av vikt att ägna tillbörlig uppmärksamhet åt det brottsliga angreppssättet och därmed den särskilda *gärningstypens* relativa farlighet eller skadlig-

³¹ Jfr nedan § 9 under A.

³² Ofta äro de olika synpunkterna sammanvävda med varandra. Sålunda är det kännetecknande för ett flertal s. k. allmänfarliga förbrytelser, att de sätta stora mänskliga eller ekonomiska intressen på spel samtidigt som sättet för angreppet är synnerligen farligt; jfr AGGE, Till tolkningen av 19:6 SL, s. 1 ff.

³³ Jfr utformningen av 3:2.

³⁴ Ovan s. 134 ff.

het vid undersökningen av de olika brottsarterna. Därigenom erhålles en mera nyanserad och ur social synpunkt rättvisande bild av de särskilda kriminaliseringarnas funktion än den som vinnes med beaktande endast av straffbudens antagliga skyddsobjekt.

Beaktandet av gärningstypens farlighet i nu nämnda bemärkelse leder över till ytterligare en aspekt på brottet som materiell social företeelse. Ofta, ehuru ej alltid, är det brottsliga angreppssättet ett adekvat uttryck för en på visst sätt beskaffad *viljeriktning* hos den brottslige. Graden av hans antisocialitet eller illojalitet mot samhällsordningen kommer i regel till uttryck i det angreppssätt som utmärker brottet men naturligtvis också i arten av de intressen, för vilka gärningsmannen visar bristande respekt genom det brottsliga angreppet. För en straffrättsordning som den svenska med dess starka tonvikt på de individualpreventiva målsättningarna är det helt naturligt att lagstiftaren vid utformningen av de skilda brottsbeskrivningarna i många fall sökt ge uttryck ej blott för gärningstypens utan även för *gärningsmannatypens* särart och relativa farlighet.³⁵ Ej sällan kunna båda synpunkterna beaktas samtidigt just genom att modus operandi vid brottets begående får dominera gärningsbeskrivningarna.

Som exempel på brottsbeskrivningar som ge uttryck för både gärningstypens och gärningsmannatypens farlighet kunna ur gällande rätt anföras sådana former av grov stöld enligt 20: 4 som inbrottsstöld, fickstöld och stöld förövad av beväpnad person, rån enligt 20: 5, våldtäkt enligt 15: 12, sedlighetsbrott förövat genom auktoritetsmissbruk enligt 18: 1 st. 2, 6 och 8 a samt flertalet s. k. allmänfarliga brott enligt 19 kap. I andra fall markeras hänsynstagandet till gärningsmannatypen ännu tydligare genom att brottsbeskrivningarna uttryckligen beakta gärningsmannens *motiv* till brottet eller hans däri uttryckta *sinne*lag. I den mån motivet ur social synpunkt framstår som särskilt klandervärt eller tvärtom tämligen ursäktligt eller rent av respektabelt,³⁶ kan det ofta indicera en högre resp. lägre grad av samhällsfar-

³⁵ Jfr ovan s. 135, Agge, Kriminologi, s. 70 ff. samt BSA s. 36 ff.

³⁶ Se sålunda BrB 1: 10.

lighet hos gärningsmannen. Som exempel må nämnas förhandenvaron eller frånvaron av särskilt vinningssyfte vid sådana brott som kvalificerad fosterfördrivning enligt 14: 27 och koppleri enligt 18: 11 samt vid vissa förseelser inom specialstraffrätten,³⁷ vidare det särskilda uppsåtet »att gå främmande makt tillhanda» vid brottstyperna spioneri och olovlig underrättelseverksamhet enligt 8: 4 och 7 ävensom den graverande omständigheten att det föreligger »uppsåt att oskyldig må bliva sakfälld» vid brottstyperna falskt åtal, bevisförvanskning och falsk angivelse jämlikt 13: 5, 7 och 8. Ytterligare fall skola nämnas, då vi i ett senare sammanhang ha att analysera konstruktionen av brottsbegreppets subjektiva element.³⁸ Som exempel på särskilda motiv som kunna indicera förhandenvaron av en föga samhällsfarlig gärningsmannatyp må till sist nämnas att en urkundsförfalskning skett »för att förhjälpa någon till hans rätt» enligt 12: 2 eller att någon bemäktigar sig barn »för att själv taga sig rätt eller eljest utan argt uppsåt» jämlikt 15: 8 a.

Att lagstiftaren sålunda på olika sätt tagit hänsyn till gärningsmannatypen redan vid avfattningen av brottsbeskrivningarna och ej blott låtit samma hänsyn prägla utformningen av det straffrättsliga påföljdssystemet, betyder emellertid ingalunda att vår straffrätt bygger på en s. k. *symptomatisk brottsuppfattning* i stil med den som kommit till uttryck hos vissa extremt individualpreventiva straffrätts-skolor.³⁹ Enligt denna uppfattning är brottet blott ett symptom på att en person är socialt missanpassad eller befinner sig i en sådan individuell situation eller miljö, att fortsatt och kanske allvarligare kriminalitet eller annan asocialitet kan befaras i hans framtida livsföring. Med detta betraktelsesätt förlorar brottet sin karaktär av grundläggande straff-

³⁷ Som exempel kunna nämnas, å ena sidan, 1 § 2 st. i 1951 års lag om straff för vissa trafikbrott (»uppenbar likgiltighet för andra människors liv eller egendom») och 12 § i 1956 års allmänna prisregleringslag (att »gärningsmannen avsett att bereda sig otillbörlig vinst av betydande storlek») samt, å andra sidan, den lindrigare bedömningen jämlikt 30 § i 1954 års allmänna ransoneringslag och 11 § i 1956 års allmänna prisregleringslag i de fall då lagöverträdelsen icke begåtts »i vinningssyfte».

³⁸ Nedan s. 261 ff.

³⁹ Jfr ovan s. 62 ff., HURWITZ s. 55 ff., THYRÉN I s. 1 ff., s. 27 ff. samt PINATEL, Le problème de l'état dangereux, s. 43 ff., s. 467 ff.

rättsligt fenomen. Den brottsliga gärningen är blott en av de omständigheter bland många andra, på vilka man anser sig kunna grunda en någorlunda säker *prognos* om framtida kriminalitet eller andra allvarligare beteenderubbningar. Det är också innehållet i denna prognos och icke det begångna brottet som bestämmer de ingripanden och den behandling av lagbrytaren som samhället anser motiverade till skydd mot brottslighet från hans sida. Tydligtvis är detta betraktelsesätt *i viss mån* befogat, nämligen när det gäller yttringar av kronisk kriminalitet eller brott begångna av människor med sådana personlighetsdrag eller miljöskador som disponera dem för fortsatt brottslighet. Ifråga om dessa kategorier är det aktuella brottet relativt sett av mindre intresse än deras individuella samhällsfarlighet. Men hela resonemanget är förfelat beträffande den stora och alltjämt dominerande mängden av lagöverträdelser, som icke indicera en dylik farlighet hos gärningsmannen men vilka samhället likväl måste med tjänliga medel motverka till skydd för medborgarnas rättssäkerhet och samhällslivets ostörda gång.

Ett konsekvent fullföljande av en renodlad symptomatisk brottsuppfattning synes leda fram till ett avskaffande av strafflagarnas brottskataloger och dessas ersättande med en uppgift på de individuella och sociala omständigheter som uppställas såsom prognostiska indikationer för olika slags samhällsingripanden mot individen.⁴⁰ Även om det skulle vara möjligt att juridiskt utforma förutsättningarna för dessa ingripanden på ett sätt som tillfredsställer de rättssäkerhetskrav som motiverar upprätthållandet av straffrättens legalitetsprincip — något som förefaller högst tvevelaktigt — har man därmed icke på ett tillfredsställande sätt löst de teoretiska och praktiska problem som skulle uppstå vid ett utmönstrande av den traditionella uppfattningen om brottet som en självständig rättslig företeelse.⁴¹ Uppställer man individens farlighet såsom kriminalrättens fundamentala begrepp, måste man nämligen också i lagen ange de beteenden som kunna befaras från den farliga personens sida. Åsyftas

⁴⁰ Om dessa konsekvenser, se FREY, Strafrecht oder soziale Verteidigung, s. 411 ff.

⁴¹ Jfr STRAHL, Rättssäkerheten, s. 343 ff.

härmed vissa bestämda handlingar är man tillbaka vid brottet som rättsligt fenomen; skillnaden mellan det traditionella och det symptomatiska betraktelsesättet är i själva verket blott att man enligt det förra alternativet uppehåller sig vid det aktuella brott som *redan begåtts*, medan man enligt det senare alternativet fäster sig vid de brott som vederbörande *kan befaras skola begå* i framtiden. Om dessa gärningar uppställas som rättsfakta för de skilda brottspåföljderna, måste de rimligtvis angivas på ett ur rättsteknisk synpunkt tillfredsställande sätt, om ej medborgarens rättssäkerhet helt skall gå förlorad.

Måhända tror man sig kunna undgå dessa svårigheter genom att fatta farlighetsbegreppet så, att det får avse en prognos om allvarligare social missanpassning som kommer till synes i individens attityder och *beteende i stort*, ej blott i form av enstaka brottsliga gärningar. Detta kan synas bestickande men innebär i själva verket endast ett kringgående av problemets kärna. Sådana begrepp som »missanpassning», »beteenderubbningar», »asocialt levnadssätt» eller liknande förutsätta i själva verket förefintligheten av en serie *sociala normer* för mänskligt beteende, och begreppen få sitt innehåll först om de realiteter som avses med dem uppfattas såsom avvikelser från de genom normerna uppställda eller av dem förutsatta handlingsmönstren. Även om de berörda normerna, såsom antydes genom de ovan exemplifierade lokutionerna, i första hand äro av social natur, stå de i själva verket i ett nära beroende av det i rättsordningen uttryckta normsystemet. Det finnes icke något helt autonomt socialt normsystem, lika litet som kriminalsociologien kan arbeta med ett eget brottsbegrepp, som skulle vara helt självständigt i förhållande till strafflagstiftningens gränsdragning mellan tillåtet och förbjudet handlande i samhällslivet. En närmare utveckling av dessa tankegångar skulle spränga ramen för här föreliggande positivrättsliga framställning och måste därför lämnas åsido.⁴²

Hur man nu än uppfattar den sociala missanpassning som utgör objektet för den prognostiska farlighetsbedömningen, står det klart att lagstiftaren ej gärna kan undandraga sig

⁴² Till det sagda, se AGGE, Kriminologi, s. 45 ff.

att i lag närmare ange de skilda sociala beteenden från individens sida vilka kunna befaras och som skola motverkas genom de åtgärder som i enlighet med det kritiserade symptomatiska betraktelsesättet måste komma att träda i stället för det traditionella straffet och övriga brottspåföljder. Dessa bestämmas ju helt eller i viss mån med utgångspunkt i en redan begången brottslig gärning. Om framtidens lagstiftare ej förmår bemästra detta oerhört svåra problem, löper man risken att den på legalitetsprincipen baserade straffrätten ersättes av en social vådrätt, inom vilken de tillämpande myndigheterna nödvändigtvis måste erhålla vittgående befogenheter att företaga skönsmässiga avvägningar och bedömningar av tämligen subjektiv natur. Ett dylikt system synes svårligen kunna förlikas med de krav på förutsebarhet och likformighet som uppbära den rättsstatliga legalitetsprincipen, vilken hittills varit erkänd i svensk straffrätt och i viss mån är statsrättsligt förankrad.⁴³

Avslutningsvis bör understrykas att de konsekvenser som sålunda en symptomatisk brottsuppfattning för med sig i stort sett ej kommit till uttryck i gällande rätt och sannolikt ej heller komma att prägla det slutliga resultatet av det snart avslutade reformarbetet på straffrättens område.

B. Brottet som normativ företeelse.⁴⁴

Efter det försök som gjorts att karakterisera brottet såsom materiell (social) företeelse återvända vi till den formella

⁴³ Det bör emellertid observeras att det moderna individualpreventiva kriminalpolitiska program som utformats av rörelsen för socialskydd (härom ovan s. 66 ff.) fasthåller vid legalitetsprincipen, när det gäller de gärningar eller beteenden som skola uppställas som indikationer för de rikt nyanserade åtgärderna till skydd mot brottslighet. Se härom ANCEL, *La défense sociale*, s. 121 ff. och STRAHL i NKÅ 1955 s. 19 ff., s. 53 f.

⁴⁴ HAGSTRÖMER I s. 36 ff. samt Vetenskap och lagstiftning, THYRÉN I s. 43 ff., AGGE, Huvuddrag, s. 38 ff., s. 55 ff., Abstrakt norm och Nulla poena sine lege, BECKMAN i TFR 1954 s. 437 ff. och i NKÅ 1952/53 s. 124 f., THORNSTEDT, Legalitet, Domaren och straffbudet, s. 4 ff., Construction samt i NKÅ 1952/53 s. 113, STJERNBERG, Straffrättsliga studier, s. 10 ff., HONKASALO s. 3 ff., ANDENÆS s. 99 ff. och Unnlatelse, s. 220 ff., HAGERUP s. 77 ff., HURWITZ s. 130 ff., KRABBE s. 102 ff., VON EYBEN, Kriminalrettens retslige standarder, och den följande diskussionen mellan honom och TROLLE i NTFK 1951 och 1952, MEZGER s. 75 ff., LISZT-SCHMIDT § 18, M. E. MAYER s. 3 ff., MAURACH, s. 74 ff., s. 103 ff., GERMANN, Grund-

bestämningen av brottet, vilken måste betraktas som grundläggande för den straffrättsliga begreppsbildningen och systematiken.

Då brottet angivits vara ett i positiv rätt till sin typ straffbelagt mänskligt beteende (gärning), ha vi lämnat öppen den ytterst betydelsefulla frågan om proveniensen och den tekniska beskaffenheten av de rättsregler som innehålla kriminaliseringarna av de mångskiftande gärningstyperna. Då den traditionella termen »brottskatalogen» flersaldiga gånger kommit till användning, för detta helt naturligt tanken till att brottsbeskrivningarna återfinnas i *skrivnen lag*, antingen i den allmänna kriminallagstiftningen eller i andra lagar och författningar. Visserligen förefaller detta sakernas tillstånd oss tämligen naturligt, och i stort sett motsvarar det läget i de flesta demokratiska staters rättsordningar. Man bör likväl göra klart för sig att brottskatalogens bundenhet vid skrivnen lag ingalunda är uttryck för någon *rättsteoretisk nödvändighet*⁴⁵ utan huvudsakligen resultatet av en på gamla lagstiftningstraditioner grundad rättsutveckling, som fram till vår tid starkt påverkats av de betydelsefulla principer om statsmaktens fördelning och om respekten för individens rättssäkerhet som särskilt framträdde inom upplysningstidens politiska idékrets. På straffrättens område fick denna ideologi sitt betydelsefulla uttryck i den s. k. legalitetsprincipen, vars innebörd och dubbla funktion (»nulum crimen sine lege» och »nulla poena sine lege») berörts tidigare i detta arbete.⁴⁶

Väl synas de *rättspolitiska* strävanden som kommit till uttryck i legalitetsprincipen, d. v. s. — kort uttryckt — största

fragen, s. 78 ff., JESCHECK, *Methoden*, s. 107 ff., DE VABRES s. 52 ff., VOUIŃ-LÉAUTÉ s. 119 ff., s. 149 ff. samt WILLIAMS §§ 1, 8 och 128-135.

⁴⁵ Sannolikt framstod likväl nämnda bundenhet som ett axiom för de upplysningsfilosofer och rättsteoretiker, vilkas rättsuppfattning helt präglades av maktfördelningsläran med dess krav på en konsekvent boskillnad mellan den lagstiftande och den dömande makten. För straffrättsdoktrinen del förstärktes detta synsätt genom FEUERBACHS teori om den generalpreventiva kraft som utövas av själva strafflagens existens. Om dessa doktriner, se ovan s. 50 ff. samt den nedan i not 46 åberopade litteraturen.

⁴⁶ Ovan s. 43 ff. Jfr ock AGGE, *Huvuddrag*, s. 38 ff. och *Från straffrätt till kriminalvetenskap*, s. 11 ff., THORNSTEDT, *Legalitet*, s. 322 ff., *Domaren och straffbudet*, s. 4 ff. och *Construction*, s. 213 ff., HONKASALO, s. 3 ff., s. 51 ff. samt GERMANN, *Kommentar*, s. 29 ff.

möjliga likformighet i straffrättsskipningen och förutsebarhet för individen av en handlings eventuella straffrättsliga konsekvenser, bäst kunna tillgodoses genom en strikt tillämpning av de nyssnämnda maximerna. Erfarenheterna från det anglosachsiska rättsområdet visa emellertid att individens rättssäkerhet kan tillgodoses, även om reglerna om brott och straff i viss utsträckning utformats av domstolarna i deras rättsskapande verksamhet och icke kommit till uttryck i skriven lag.⁴⁷ Det bör dock betonas att förklaringen till att ett dylikt rättskällesystem kan fungera på ett tillfredsställande sätt är att söka i stabiliteten hos det av domstolarna upprätthållna precedenssystemet samt domarmaktens traditionella auktoritet och starka ställning över huvud inom ifrågavarande kulturkrets.

Vad nu särskilt angår *svensk rätt*, kan läget sägas vara följande. Sedan gammalt har det hos oss liksom i andra nordiska länder och under vissa epoker av den kontinentala rättshistorien framstått som tämligen naturligt att tillskapa de viktigaste reglerna för den sociala sammanlevnaden genom lagstiftning från den centrala statsmaktens sida eller åtminstone att sammanfatta gängse rättssedvänjor i rättsböcker eller andra rättsuppteckningar, vilka i praktiken fingo samma ställning som formliga lagverk. Ej minst har detta varit fallet på straffrättens område, där det tidigt framstått som naturligt, att de praktiskt viktigaste straffbara kränkningarna av annans rätt på ett åskådligt, kasuistiskt sätt angåvos i lagen och vanligen också värderades genom att man utsatte det straff som de olika gärningarna ansågos förtjäna. De relativt primitiva och knapphändiga brottskataloger som möta oss i nordiska och kontinentala lagverk från medeltidens slut och den nyare tidens första århundraden få naturligtvis ej mätas med senare tiders mått, vare sig ifråga om fullständighet eller klarhet. Domstolarnas rättspraxis innebar, i växlande omfattning under olika skeden, att den skrivna rätten i förekommande fall kompletterades med kriminalisering av gärningstyper, vilka av reli-

⁴⁷ Om förhållandet i engelsk rätt mellan oskriven sedvanerätt, common law, och lagstiftning, statute law, på straffrättens område, se särskilt WILLIAMS §§ 128-135.

giösa eller sociala skäl ansågos ej kunna lämnas obeivrade. Straffen för dessa brott bestämdes arbiträrt. I vilken utsträckning domstolarnas nu berörda verksamhet skapade och följde en fast praxis är svårt att säga; sannolikt handlade man tämligen skönsmässigt från fall till fall.⁴⁸

Den svenska rättens inställning till nu berörda legalitetsfrågor under den för vår nyare rättsutveckling grundläggande epok som inleddes med inrättandet av hovrätterna kan knappast anses helt klarlagd av forskningen.⁴⁹ Det synes också ovisst huruvida tillkomsten av 1734 års lag åstadkom någon avgjord åtstramning av domstolarnas arbiträra praxis i brottmål och en starkare bundenhet vid lagens ord än den som tidigare iakttagits.⁵⁰ Mycket tyder på att praxis och doktrin både närmast före och efter lagens tillkomst visade allt större respekt för grundsatsen att ingen skall dömas till straff utan stöd av lagstadganden, som gällde vid tiden för gärningens företagande.⁵¹ Man har också anledning att förmoda att upplysningstidens kraftiga reaktion mot den godtyckliga och politiskt dirigerade straffrättskipning, som florerade i åtskilliga europeiska stater med absolutistiskt styrelseskick, och det allt starkare kravet på tidsenliga lagkodifikationer och ett strängt iakttagande från domstolarnas sida av lagstiftningens bokstavliga innehåll, allt i enlighet med den liberala maktfördelningsläras grundsatser, utövalde inflytande även i vårt land.⁵² Den högsta domsmaktens skiljande från regeringsmakten i och med inrättandet av Högsta domstolen år 1789 och igångsättandet av arbetet med en allmän lagrevision år 1811 vittna om att upplysningstidens idéer vunnit erkännande i vårt land, och man kan våga det antagandet att den straffrättsliga legalitetsprincipen i den kända utformning som den erhållit genom 1789

⁴⁸ Jfr bl. a. SCHAFFSTEIN, Die allgemeinen Lehren, s. 39 ff., EBERHARDT SCHMIDT s. 102 ff., särskilt s. 138 f. och 158 ff., HIPPEL I s. 159 ff., s. 229 ff. samt STJERNBERG, Straff och strafftillämpning, s. 54 ff. och HONKASALO s. 3 f.

⁴⁹ Se emellertid den ingående undersökningen av OLIN, Straffsystemets historia, s. 823 ff., särskilt s. 840 ff. samt MUNKTELL, Brotts och straff, s. 24 ff.

⁵⁰ Jfr BERGENDAL, Strafflagen, s. 320 f.

⁵¹ Se PALMGREN, Ett märkligt rättsfall, s. 685 ff. och HONKASALO, s. 57 ff. Jfr framställningen hos NEHRMAN, särskilt s. 6 ff., s. 19 ff.

⁵² Här om ovan s. 82 f.

års franska rättighetsförklaring⁵³ i det väsentliga kom att respekteras senast under sist berörda skede av vår rättsutveckling. Principens upptagande i 1832 års förslag till Allmän Criminallag kan uppfattas som en formell bekräftelse på en då redan erkänd rättsgrundsats.⁵⁴

Vad angår *gällande rätt*, antages allmänt att legalitetsprincipen är genomförd på huvudsakligen sedvanerättslig väg.⁵⁵ De förslag som i skilda sammanhang framställts att lagfästa grundsatsen antingen i strafflagstiftningen eller — efter utländska förebilder — i grundlagen böra uppfattas som vittnesbörd om den betydelse som i vår tid tillmättes legalitetsreglerna såsom utslag av fundamentala rättsstatsidéer. I viss mån spela också in de mellanfolkliga åtaganden som vårt land gjort genom att i likhet med ett stort antal andra stater biträda internationella deklARATIONER om skydd för de mänskliga rättigheterna.

Även om det gjorda antagandet om svensk rätts ståndpunkt i stort sett kan anses välgrundat, finnes likväl, vilket den följande framställningen torde ådagalägga, anledning att något närmare undersöka, huruvida legalitetsgrundsatsen till den del den avser brottet som normativ företeelse upprätthålles helt strikt eller är underkastad *undantag* eller *modifikation*er i rättstillämpningen.⁵⁶ Svaret på denna fråga

⁵³ Det heter i denna urkund, art. 8: »nul ne peut être puni qu'en vertu d'une loi établie et promulguée antérieurement au délit et légalement appliquée». Samma grundsats återfinnes i den franska Code pénal, art. 4, i följande formulering: »nulle contravention, nul délit, nul crime, ne peuvent être punis de peines qui n'étaient pas prononcées par la loi avant qu'ils fussent commis».

⁵⁴ I förslagets text till RB intogs i 1:30 följande stadgande: »Finnes ej beskriven lag, däri ansvar stadgas för gärning, som åtalad blivit; have domare ej makt att den gärning med straff belägga.» Då under det fortsatta lagstiftningsarbetet utkastet till RB skildes ut från den egentliga kriminallagstiftningen, kom stadgandet ej att inflyta i SL. Tydligtvis innebar detta icke i sak någon förändrad ståndpunkt. Jfr också de klargörande motiven till 1832 års text, s. 97.

⁵⁵ Jfr HAGSTRÖMER I s. 36 ff., WETTER s. 11 f. och THORNSTEDT, Legalitet, s. 329 ff. med där lämnade hänvisningar. Det må tilläggas att den i SP 5 § upptagna regeln om tillämpligheten av ny mildare lag kan anses som ett vittnesbörd om lagstiftarens hänsynstagande till den ifrågavarande principen; härom AGGE, Huvuddrag, s. 40 f., s. 96 ff.

⁵⁶ Vi lämna i detta sammanhang åsido den i och för sig ytterst betydelsefulla modifikation i legalitetskravet som yttrar sig däri att ej samtliga *brotsrekvisit* av *allmän natur* explicit uttryckas i de olika brottsbeskrivningarna. Detta gäller främst beskaffenheten av *det subjektiva rekvisit* — uppsåt eller oaktsamhet — som kräves i det sär-

beror på vilken innebörd regeln antages äga. Menar man därmed *intet mera* än att en fällande dom över en som brottslig ansedd gärning måste grundas på en hänvisning till visst eller vissa straffbud, som anses tillämpliga på fallet, iakttages principen säkerligen undantagslöst. Fattar man däremot densamma i den snävare bemärkelsen, att den begångna gärningen för att kunna anses straffbar till sin typ *omedelbart* omfattas av ett visst lagbuds brottsbeskrivning, måste detta omdöme modifieras. Otvivelaktigt finnas nämligen åtskilliga situationer, i vilka praxis grundar sin uppfattning om vissa handlingssätts straffbarhet på en juridisk argumentation, som innebär en allenast *medelbar* användning av det straffbud vilket åberopas till stöd för en fällande dom. I regel rör det sig då om den tankeoperation som tidigare brukade betecknas som *analogisk lagtillämpning* eller *laganalogi*.

I *doktrinen* har länge rått en viss osäkerhet om tillåtligheten enligt svensk rättsuppfattning av en utvidgning av det kriminaliserade området med hjälp av analogi samt om de grundläggande förutsättningarna för en dylik utvidgning.⁵⁷

skilda fallet; härom nedan s. 252 f. Det avsteg från strikt genomförande av legalitetstanken som består däri, att reglerna om de *straffrihetsgrunder*, vilka utesluta en till sin typ i lagen kriminaliserad handling bestraffande i det särskilda fallet, ofta ha sedvanerättslig karaktär, bör också observeras. Därigenom sättes väl icke individens rättssäkerhet i fara, men det förhållandet att straffrihetsreglerna ej äro fullständigt behandlade i lag är icke väl förenligt med legalitetsprincipens allmänna krav på likformighet och förutsebarhet i straffrättsskipningen. Jfr AGGE, Huvuddrag, s. 186 ff.

⁵⁷ Härom AGGE, Huvuddrag, s. 42 ff. och Nulla poena, ASSARSSON s. 68 ff., HAGSTRÖMER I s. 48 ff., STJERNBERG, Föreläsningar, s. 18 ff. och Straffrättsliga studier, s. 22 ff. samt WETTER s. 11. Vidare märkas uttalanden, som godtaga användningen av laganalogi, i SLK (1923), s. 68 samt — försiktigare — i Lagrådets utlåtande den 20/12 1958 över förslaget till BrB, s. 12 ff. — För främmande rätts del bör anmärkas att den danska strafflagen, § 1, tillåter analogisk användning av straffbud på »förhold», som väl ej nämnes i lagen men som »ganske maa ligestilles med et saadant»; härtill HURWITZ s. 137 ff. Norsk rättspraxis synes godtaga en utvidgande laganalogi i viss utsträckning; se ANDENÆS s. 101 ff. samt Unnatelse, s. 230 ff. Ang. finsk rätts ståndpunkt, se HONKASALO s. 61 ff. I tysk rätt infördes år 1935 en vittgående analogiregel, som emellertid sedermera avförts ur lagen (jfr SvJT 1937 s. 411 ff.); om analogifrågas läge i nu gällande rätt, se MAURACH s. 79 ff.; JESCHECK, Methoden, s. 113 f. samt SAX, Analogieverbot, s. 11 ff. I fransk rätt intager doktrinen en avvisande hållning mot en utvidgande laganalogi, medan praxis synes vara mindre principfast; jfr DE VABRES s. 54 ff. Ang. schweizisk rätt, se GERMANN, Kommentar, s. 61 ff. och Grundfragen, s. 119 ff.

Enighet synes dock råda om att största försiktighet bör iakttagas i detta avseende, särskilt med hänsyn till det rätts-säkerhetskrav som uppbär legalitetsprincipen. En dylik restriktiv hållning har också stöd i förarbetena till 1864 års strafflagstiftning; i motiven till 1832 års förut nämnda förslag markerar Lagkommittén sitt avståndstagande från tanken på att domstolarna skulle äga befogenhet att genom analogisk tillämpning av strafflagstiftningen tillskapa vad man i äldre doktrin ibland betecknade som »konstruktiva brott».⁵⁸

Helt synes emellertid en viss komplettering av de i lagen uttryckligen straffbelagda gärningarna icke kunna undvaras. En lagstiftare kan sällan avfatta sin lagtext med så stort förutseende, att alla handlingssätt, som med utgångspunkt från hans egna rättspolitiska värderingar böra ställas under likartad straffsanktion, verkligen observeras och föranleda beaktande vid lagtextens utformning. Teknikens framsteg och det ekonomiska livets ständigt skiftande former kunna ej alltid överblickas vid tillkomsten av en lagstiftning som väl kommer till för att gälla en avsevärd tid framåt men samtidigt omedelbart bör kunna anknytas till medborgarnas redan föreliggande uppfattning om kända faktiska förhållanden i samhällslivet. I vissa fall torde det också förekomma att lagstiftaren varit medveten om den antagna textens ofullständighet på vissa punkter men av olika lagtekniska eller rättspolitiska skäl lämnat de tveksamma frågorna åt praxis att besvara.⁵⁹

⁵⁸ Se 1832 års förslag, motiven s. 97.

⁵⁹ Som exempel ur gällande rätt kan nämnas att lagstiftaren i 26:1 ej upptagit andra undantag från krigsmans lydnadsplikt gentemot förman än »att det är uppenbart att befallningen ej angår tjänsten». Enligt lagens förarbeten omfattar emellertid lydnadsplikten ej heller vissa fall då befallningen avser något brottsligt eller lagstridigt; se härom SOU 1946: 83 s. 71 och KPr 1948: 144 s. 69 ff. Lagstiftaren har avstått från att uttryckligen reglera dessa fall, då det »svårigen låter sig göra att i lagtext på ett tillfredsställande sätt angiva lydnadspliktens omfattning i nu angivna hänseenden»; jfr härtill det kritiska uttalandet av jr LAWSKI i nyssnämnda KPr s. 281 f. Andra exempel kunna hämtas från det pågående arbetet med den föreslagna BrB. Sålunda har Lagrådet i sitt tidigare (not 57) nämnda utlåtande, s. 22 och s. 86 ff., avböjt förslaget att uttryckligen reglera frågan om tillämpningen på specialstraffrättsens område av de allmänna straffrättsliga stadgandena om försök, förberedelse, stämpling och medverkan till brott; som skäl åberopas att frånvaron i gällande rätt av lagregler i ämnet — bortsett

Uppkommer nu en situation som ej täckes av ett lagbuds ordalydelse och är den aktuella handlingen från juridisk och social synpunkt likartad och likvärdig med ett förfarande som är straffbelagt, bör domaren rimligtvis kunna använda straffbudet analogt, om ingen anledning finnes att antaga att lagstiftaren, därest han haft anledning att beakta den nya situationen, velat utesluta denna från enahanda kriminalisering som gäller de fall som angivits i lagbudet. Den nu angivna, restriktivt formulerade analogiregeln har stundom uttryckts så, att *analogiens hållbarhet icke ens får betvivlas*. I så fall bör legalitetsprincipen tillämpas fullt strikt; det praktiska problemet vinner ju alltid sin lösning genom att straff ej ådömes.

Vad beträffar *rättspraxis*, har man i enstaka avgöranden sökt grunden för en gärnings straffbarhet i en analogisk användning av ett straffbud som ej omedelbart avsett just det ifrågavarande handlingssättet.⁶⁰ Det vill synas som om därvid i regel samma stränga förutsättningar för analogiens godtagande uppställts, som kommit till uttryck i de ovan formulerade teserna. På vissa områden har analogi kommit mera allmänt till användning för att straffbelägga gärningar som lagstiftaren förbigått med tystnad. Som exempel kan anföras den tidigare i detta arbete behandlade analogiska användningen på specialstraffrättens område av vissa till straffrättens allmänna del hörande regler, t. ex. om ansvar för medverkan till brott.⁶¹ Andra exempel kunna hämtas från de s. k. oäkta underlåtenhetsbrotten; straffbud, som till

från frågan om medverkans straffbarhet vid mera bagatellartade förseelser — icke vållat »några tillämpningssvårigheter i praktiken». Jfr beträffande lagens tystnad ifråga om vissa brottsrekvisit av allmän natur, t. ex. dolus och culpa, ovan not 56, SRK III s. 373 ff. samt Lagrådets utlåtande, s. 20 ff.

⁶⁰ Se för äldre rätts del t. ex. NJA 1918 s. 534, 1922 s. 254 samt ett stort antal fall rörande tillämpningen av 10:20 i dess ursprungliga lydelse (självtäkt) på åtgärder där någon materiell rätt icke förelegat som föregiven grund för en besittningskränkning. För nyare rätts vidkommande observeras bl. a. NJA 1959 s. 254 och 1960 s. 292.

⁶¹ Jfr ovan s. 26 ff., THORNSTEDT, Företagaransvar, s. 79 ff. med där redovisad judikatur rörande olika kategorier av specialstraffrättsliga förseelser och Rattfylleri, s. 145 f. med där angivna rättsfall samt NJA 1953 s. 696 (yrkesmässig automobiltrafik), 1957 s. 352 (förseelse mot TF), 1953 s. 309 (rattfylleri) och SvJT 1954 rf. s. 14 (trafikbrott) ävensom NJA 1958 s. 304 (falskdeklaration) samt NJA 1953 s. 364 och 1956 s. 103 (vårdslös deklaration).

sin avfattning klart förutsätta ett positivt handlande, ha genom en analog tillämpning utsträckts till att avse jämväl sådan passivitet som innefattar åsidosättande av särskild rättsplikt att vara verksam.⁶² Slutligen må erinras om den ganska anmärkningsvärda företeelse inom specialstraffrätten som betecknats som »självständigt företagaransvar».⁶³ Såvitt nu är ifråga utmärkes denna rättsbildning av att straffansvar eller andra påföljder⁶⁴ för en närings- eller ordningsförseelse utan stöd av straffbestämmelsen eller annan lagregel drabbar annat rättssubjekt än lagbrytaren själv och utan att lagen synes förutsätta att någon vårdslöshet eller uraktlåtenhet lägges förstnämnda rättssubjekt till last. Man kan här knappast tala om någon utvidgning av straffansvaret med stöd av laganalogi. Snarast rör det sig om en unik rättsregel om straffansvar på rent sedvanerättslig grund.

I modern svensk straffrätt intager analogiproblemet ej samma framskjutna ställning som tidigare. I och med att lagstiftningen på de särskilda brotternas område alltmer tagit avstånd från den tidigare begagnade, övervägande *kasuistiska lagstilen* och utformat flertalet centrala brottstyper på ett mera generellt och elastiskt sätt — enligt den s. k. *synтетiska metoden*⁶⁵ — ha de fall blivit tämligen sällsynta, i vilka en laganalogi framstår som ett oundgängligt hjälpmedel för praxis att fylla ut vad man betraktar som en verklig »lucka i lagen». För att det skall röra sig om en analogisk lagtillämpning i ovan avsedda bemärkelse förutsättes ju att det står klart att det tveksamma fallet *icke* rymmes under det ifrågakommande straffbudet, fast det från juridisk och

⁶² Här om nedan s. 310 ff.

⁶³ Se THORNSTEDT, Företagaransvar, s. 132 ff. som påvisar att grunden för det självständiga företagaransvaret antingen är att söka i särskilda lagstadganden (legalt företagaransvar) eller uteslutande på en utveckling i praxis (praxis' företagaransvar). Endast den senare företeelsen avses ovan i texten.

⁶⁴ Sålunda förekommer i en viss utsträckning att förverkandepåföljden utan uttryckligt lagstöd kan drabba annat rättssubjekt än den person som gjort sig skyldig till resp. lagöverträdelse; se härom STRÖMBERG, Konfiskation, s. 152 ff., s. 244 ff., THORNSTEDT, Förverkande, s. 46 f., s. 65 f., s. 75 f., STJERNBERG I s. 56 ff. samt DANIELIUS, Förverkandepåföljder och juridiska personer.

⁶⁵ Jfr ovan s. 132 f., BECKMAN s. 91 ff. och i TfR 1946 s. 437 samt BSA s. 36 f. och FB s. 26 ff.

rättspolitisk synpunkt är så likartat med detta, att en utvidgning av straffbudets tillämpningsområde synes berättigad. Arbetar man med en så elastisk strafflagstext som den nya svenska lagstiftningen på området, torde i regel det centrala problemet vara ett annat, nämligen huruvida ej det tveksamma fallet ligger inom ett visst straffbuds tillämpningsområde, så att lagrummet ifråga direkt kan läggas till grund för det rättsliga avgörandet. Detta tolkningsspörsmål måste besvaras i nekande riktning innan frågan om en analogisk utvidgning av lagrummet aktualiseras; denna situation torde mera sällan komma att inträda. Analogifrågan har därmed i stort sett förlorat sin självständiga ställning och kommit att bli en del av det omfattande och högst kontroversiella problemet om *metoderna för lagtolkning* och rättstillämpning över huvud.⁶⁶

Hela detta invecklade frågekomplex, vilket knappast med fördel kan brytas ut ur den allmänna rättsläran och behandlas isolerat för straffrättens del, måste här lämnas åsido. En viktig sida av lagtolkningsproblemet synes emellertid höra hemma i förevarande sammanhang. Svårigheterna att för straffrättens del bygga upp en teoretiskt övertygande och praktiskt tilltalande lagtolkningsmetodik sammanhånga intimt med att den moderna strafflagstiftningen i så stor utsträckning laborerar med brottsbeskrivningar, som äro tämligen abstrakt hållna och vagt avfattade och som därför bereda åtskilliga svårigheter i tolkningshänseende. I viss mån är denna rättsteknik ofrånkomlig. Lagstiftaren är i nutiden ställd inför den krävande uppgiften att förena fasthet och klarhet i gränserna kring de skilda brottstyperna med ett så pass stort mått av rörlighet och smidighet, att lagen, utan att den alltför ofta skall behöva ändras, i sin tillämpning kan anpassas efter skiftande behov och förändrade rättsliga, sociala och ekonomiska förhållanden. Det framstår därför som en viktig uppgift vid en analys av brottet såsom normativ företeelse att ägna någon uppmärksam-

⁶⁶ Om förhållandet mellan lagtolkning och analogi, se bl. a. EKELÖF, *Teknik*, s. 26 f. och BOLDING, *Skiljeförfarande*, s. 95 ff. samt GERMANN, *Kommentar*, s. 61 ff.

het åt den *lagtekniska utformningen* av brottsbeskrivningarna, främst sådana de möta oss i gällande rätt.⁶⁷

Lagens brottsbeskrivningar avse att till ledning för medborgarna så noga som möjligt ange, vilka handlingssätt som äro förbjudna och kriminaliserade. Med hänsyn till sin avfattning, sitt sammanhang med de övervägande juridiskt-tekniska allmänstraffrättsliga reglerna och särskilt genom angivandet av det för varje brottsart bestämda straffmåttet äro de också att uppfatta som *instruktioner* eller *handlingsmönster*, i första hand *för de rättstillämpande myndigheterna*, d. v. s. åklagare och domstolar. Ehuru lagstiftaren vid konstruktionen av brottsbeskrivningarna självfallet haft konkreta företeelser ur det verkliga livet för ögonen, ligger det i sakens natur att det är lagstiftningstekniskt omöjligt att i detalj ange alla variationer av ett handlingssätt som anses förkastligt och som för samhällsordningens skull bör undertryckas med hjälp av lagens straffhot. Brottsbeskrivningarna måste därför arbeta med *generaliseringar* av de i verkligheten förekommande, rikt varierande konkreta handlingssätten. Därvid framstår det som en central men allt annat än lätt uppgift för lagstiftaren att ur en grupp närbesläktade konkreta variationer *abstrahera* det gemensamma och väsentliga, d. v. s. att utmejsla en *brottstyp*, samt att i lagtextens form på ett adekvat sätt ge uttryck för sådana kriterier vilka måste anses relevanta för den gärningstyp som tagit gestalt genom den nämnda abstraktionsprocessen. Den angivna generaliseringsmetoden kan drivas mer eller mindre långt. En tämligen långt driven tendens i denna riktning utmärker vår nyare lagstiftning på de särskilda brottens område. Den analys av brottsbeskrivningarnas teknik som skall försökas i det följande hänför sig också främst till denna moderna svenska lagtext.

Lagens brottsbeskrivningar äro uppbyggda av ganska olikartade element. I betydande utsträckning användas språk-

⁶⁷ Till det följande, se särskilt AGGE, Abstrakt norm, EKELÖF a. a. s. 18 ff., HULT, Regel, standard och skön, THORNSTEDT, Rättsvillfarelse, s. 287 ff., ANDENÆS s. 106 ff., HURWITZ s. 8, s. 370 f., VON EYBEN i NTFK 1951 s. 300 ff., LISZT-SCHMIDT s. 181 ff., MEZGER s. 190 ff., M. E. MAYER s. 182, LARENZ, Methodenlehre, s. 176 ff., JESCHECK, Methoden, s. 114 ff., WOLF, Typen der Tatbestandsmässigkeit, s. 56 ff. samt ROXIN, Offene Tatbestände, särskilt s. 17 ff.

liga uttryck av beskrivande, *deskriptiv*, natur. De omständigheter som utgöra brottsrekvisit, d. v. s. väljas till rättsfakta för den i straffbudet uppställda rättsföljden, angivas då som tämligen enkla, empiriskt fastställbara fakta och beskrivas med hjälp av språkliga uttryck, som i stort sett hämtats ur det allmänna språkbruket och ej väsentligen äga karaktären av juridiska fackuttryck. Som exempel på brotts typer, vilkas gärningsinnehåll äro uppbyggda av övervägande deskriptiva element, kunna nämnas skyddande av brottsling (10:10), främjande av flykt (10:11), ohörsamhet mot ordningsmakten (11:3), själva beteendet vid fylleri (11:10), penningförfalskning (12:6), mened (13:1), mord och dråp (14:1 och 3), fosterfördrivning (14:26-28), våldtäkt (15:12), tillgrepp av skogsprodukter (20:8), olovlig kraftavledning (20:9), krigsmans undanhållande (26:11) samt rattonykterhet (4 § 2 mom. i 1951 års lag om straff för vissa trafikbrott) och varusmuggling (1 och 4 §§ i 1960 års lag om straff för varusmuggling). Domarens verksamhet vid tillämpningen av straffbud av denna typ är i regel övervägande *konstaterande* (kognitiv). Bortsett från bevisspörsmålet, som här lämnas åsido, har han blott att konstatera huruvida gärningen i det konkreta fallet motsvarar den i lagen beskrivna gärningstypen; denna tankeoperation bereder i regel inga större svårigheter.

Andra uttryckssätt vid lagens angivande av brottsrekvisiten förutsätta däremot en verksamhet av mera komplicerad natur, för att domaren skall komma till ett resultat i det aktuella fallet. Det rör sig här om sins emellan ganska olikartade element i brottsbeskrivningarna, vilka ha det draget gemensamt, att de ej utgöra deskriptioner av faktiska förhållanden, vilka kunna uppfattas genom en rent kognitiv tankeprocess, utan kräva en *värderande* eller *uppskattande* verksamhet av *kvalitativ* eller *kvantitativ* natur. Domaren får härvid användning för ett visst mått av *fritt skön*, på samma sätt som då han står inför uppgiften att utmäta straff eller eljest bestämma brottspåföljden i det konkreta fallet.⁶⁸

Till en början observeras sådana element i brottsbeskriv-

⁶⁸ Angående begreppet »skön», se bl. a. HULT a. a. s. 131 ff., och BENTZON, Skön og regel, s. 23 ff.

ningarna vilkas utformning tämligen *öppet hänvisar* de rätts-tillämpande organen — i första hand domstolarna — till en värderande och uppskattande verksamhet vid tolkningen av brottsrekvisit, som endast ofullständigt eller antydningssvis kommit till uttryck i lagtexten. Domarens verksamhet kan här karakteriseras som ett slags *normutfyllnad*,⁶⁹ som i första hand avser det aktuella fallet men såsom annan rättstillämpande verksamhet kan få betydelse därutöver.

Det ligger i sakens natur — särskilt i betraktande av att lagstiftaren utgått från legalitetsprincipen såsom ledande grundsats för vår straffrätt — att det domarskön som kommer till användning i hithörande fall icke är fritt i den meningen att det skulle vara helt obundet. I betydande utsträckning lämnar sålunda lagen själv vad man kan kalla *inskränkande instruktioner*, vilka begränsa domarens skön i högre eller lägre grad. Särskilt tydligt framträder detta förhållande i de ytterst vanliga fall, då brottsbeskrivningarna utgå ifrån vissa väsentligen deskriptivt formulerade *huvudalternativ*, till vilka därefter fogas det tillägget att därmed *likartade fall* (»annan dylik», »annat sådant sätt» o. s. v.) jämväl gå in under lagrummets tillämpningsområde. Bland de många exemplen på denna lagteknik kunna nämnas beskrivningar av objektet för signaturförfalskning (12: 5), för osann försäkran (13: 10), för sabotage (19: 4) och för åverkan (24: 2), vidare beskrivningen av väsentliga moment i det brottsliga handlandet vid bedrägligt beteende (21: 2), missfirmelse mot tjänsteman (10: 5) samt vårdslöshet mot borgenärer (23: 3). Tilläggas må att enahanda innebörd tillkommer de vanliga lokutioner som utmärkas av att orden »sådan» eller »dylik» ej intagits i ordalydelsen utan där likheten med huvudfallet blott markerats genom att huvudfallet och de likartade fallen *sammanförts* i brottsbeskrivningen; denna lagteknik möter t. ex. vid beskrivningen av tillvägagångssättet vid urkundsförfalskning (12: 1) och brott mot annans frihet (15: 9) samt objektet för spridande av gift eller smitta (19: 6). Stundom framgår sambandet också av att de skilda fallen inordnats under ett *gemensamt be-*

⁶⁹ Om olika typer av normutfyllnad, se AGGE, Den allmänna rättsläran, s. 28 ff. och THORNSTEDT, Rättsvillfarelse, s. 209 ff.

grepp, t. ex. »urkund» (12: 1 och 13: 11), »familjerättighet» (17: 4) samt »ofärd» (19: 3); att denna sistberörda teknik är ägnad att skapa andra tolkningssvårigheter, nämligen genom användningen av s. k. normativa uttryck, skall beröras i det följande.⁷⁰

En annan metod att begränsa domarens fria skön har kommit till användning vid den pågående reformen av de särskilda brotten. Det rör sig här om den bekanta tekniken att uppdelade de flesta viktigare brottstyperna i tre eller två *svårhetsgrader* med hjälp av en vägledande ehuru ej bindande *exemplifiering*.⁷¹ Metoden lämnar ett betydande mått av kvantitativt och kvalitativt skön åt domstolarna. Vid ett studium av den långa raden av nu avsedda lagrum finner man, att bestämdheten i den vägledning som lämnas genom exemplen och därmed begränsningen av domarens fria skön framträda med varierande styrka i olika lagrum. Det förtjänar observeras att man stundom knappast kan tala om en verklig exemplifiering, utan domaren är hänvisad till en egen skälighetsbedömning rörande det konkreta fallets svårhetsgrad med ledning blott av så vaga rekvisit som brottsobjektets »ringa värde», »skadans obetydlighet», att »faran var ringa» eller »övriga omständigheter vid brottet»; se sålunda brottsbeskrivningarna vid snatteri (20: 2), undandräkt (22: 2), åverkan (24: 2 st. 1) samt undergrävande av stridsviljan (27: 5). Stundom lämnar lagtexten domaren utan varje vägledning, nämligen då olika straffsatser utan vidare förklaringar uppställas för normalfallet och för »grova» eller »ringa» former av samma brott; jfr t. ex. förgripelse mot tjänsteman (10: 2), mened (13: 1), utpressning (21: 4), behörighetsmissbruk (22: 6) samt tjänstemissbruk (25: 1) och tjänstefel (25: 4).⁷²

⁷⁰ Nedan s. 240 ff.

⁷¹ Jfr ovan s. 137, BECKMAN s. 26 ff., s. 93 ff. och STRAHL, Påföljder, s. 165 ff. samt FB s. 29 f. Beträffande tillämpningen i praxis av lagens gradindelningar, se bl. a. NJA 1943 s. 45, 1944 s. 231 och 1944 s. 442 samt SvJT 1946 rf. s. 32 och 1947 rf. s. 20.

⁷² Vid tillämpningen av dessa lagstadganden står domaren i stort sett inför samma värderande uppgift som straffmätningen inom ett latitudsystem alltid ålägger honom. Lagstiftaren har emellertid genom den i texten exemplifierade tekniken velat ge honom vissa hållpunkter och tillika begränsa hans frihet genom att avsnöra en viss del av straffskalan i dennas övre eller nedre del och reservera denna del för grova

I detta sammanhang bör observeras att den obestämdhet, som enligt det nu sagda vidlåder lagens kriterier på gärningens svårhetsgrad vid vissa brottstyper, ej sällan har sin motsvarighet i sådana fall då en kvantitativ bedömning är utslagsgivande för lagens gränsdragning kring det straffbara området eller vid karakteriseringen av en viss brottstyp. Här märkas bl. a. sådana lokutioner som »avsevärt» men vid trolöshet i förhandling med främmande makt (8: 2), »avsevärd» olägenhet och »avsevärt» förfång i bestämmelserna om tillbakaträdande från fullbordat brott i vissa fall (12: 11 och 13: 14), »grov» oaktsamhet vid ovarsam utsaga, falsk angivelse och falsk tillvitelse, spridande av gift eller smitta, vårdslöshet mot borgenärer samt vårdslös deklARATION (resp. 13: 3 och 7, 19: 8, 23: 3 samt 2 § i 1943 års skattestrafflag), vidare uttryck sådana som »svårt» lyte eller kroppsfel, »stadigvarande svårt» men å hälsa eller »livsfarlig» sjukdom (14: 10), »allvarlig» eller »elakartad» sjukdom (resp. 19: 6 och 19: 7) och »livsfarligt» vapen (14: 15) samt slutligen föremål som »lätt» kan förväxlas med penningedel e. d. (12: 10).

Framställningen har hittills tagit sikte på sådana formuleringar som innebära att lagstiftaren lämnat vissa moment i rekvisitkomplexet vid en brottsbeskrivning öppna och förutsatt en värderande verksamhet från domarens sida till utfyllnad av den ofullständiga deskriptionen av de för brottsarten relevanta rättsfakta. Man har emellertid också att observera en annan rättsteknisk företeelse som spelar en praktiskt betydelsefull roll vid analysen av strafflagstiftningens brottstyper. Även vid straffbud, vilkas brottsbeskrivningar icke äro öppna i ovan angivna mening utan formellt sett framträda såsom *slutna* och *fullständiga*, visar det sig vid närmare påseende att det endast sällan rör sig uteslutande om en deskription av fakta, vilkas förhandenvaro låter sig

resp. ringa fall av brottsarten. Härigenom motverkas olägenheten av alltför vida strafflatituder. Genom att domaren tvingas att i domskälen precisera vilka omständigheter som motivera brottets rubricering såsom ett ringa fall motverkas också den kända tendensen att regelmässigt utnyttja straffskalornas nedersta del även vid »normala» fall av brottet. Jfr om problemet i dess helhet AGGE, Reaktionssystemet, s. 97 ff., s. 161 ff., STRAHL, Straffmätning, samt VON EYBEN, Strafdömning, s. 47 ff., s. 173 ff.

fastställa genom empirisk iakttagelse. I brottsbeskrivningarna ingå i stor utsträckning också ett eller flera s. k. *normativa element*.⁷³ Med denna term förstås här sådana moment i lagens gärningsbeskrivningar, vilkas närmare innebörd kan bestämmas endast genom en *tolkning* av den begagnade lokutionen just i det ifrågavarande rättsliga sammanhanget. Till skillnad från de deskriptiva elementen, vilka angå konkreta företeelser som beskrivas med hjälp av ett allmänt språkbruk med en relativt preciserad innebörd, avse de normativa elementen ofta *abstrakta* begrepp eller starkt *generaliserade* förhållanden, vilka uttryckas med hjälp av *juridiskt-tekniska* lokutioner eller vaga formuleringar, som icke ge någon klart uppfattad mening utanför det specifikt juridiska kunskapsområdet. Vid lösandet av den tolkningsuppgift som här möter domaren spela värderingar och avvägningar av de skäl som tala för eller emot den ena eller andra uppfattningen om det normativa uttryckets innebörd en avgörande roll. Ett betydande mått av domarskön måste nödvändigtvis användas för att man över huvud skall komma till ett praktiskt resultat.

Genom förekomsten av de normativa elementen ledes man alltså även vid de slutna och till synes fullständiga brottsbeskrivningarna över till samma slags rätts tekniska problem som möta då lagen öppet hänvisar till en inom vissa gränser skönsmässig rättstillämpning. Lagtexten säger icke allt om det komplex av rättsfakta till vilket brottspåföljden är anknuten. Brottsbeskrivningen liknar mera en skiss än en fullbordad konstruktionsritning beträffande det i lagbudet uttryckta handlingsmönstret.

De många varianter av normativa element i gärningsbeskrivningarna som möta vid studiet av brottskatalogen skola här ej behandlas; en dylik undersökning skulle spränga ramen för den här avsedda översiktliga framställningen av brottet som normativ företeelse. Några exempel skola emellertid lämnas i det följande på vissa huvudtyper av normativt utformade brottsrekvisit.⁷⁴

⁷³ Naturligtvis finnas också dylika normativa element i de öppna brottsbeskrivningarna; jfr exemplen ovan på dylika brottstyper.

⁷⁴ En mera fullständig genomgång av dylika rekvisit i SL:s brottskatalog återfinnes hos AGGE, *Abstrakt norm*, s. 24 ff.

Som en första, både praktiskt viktig och svärbemästrad grupp av normativt färgade brottsbeskrivningar, som nära gränsar till de ovan angivna öppna brottstyperna, må nämnas de icke ovanliga fall, då ett för brottet centralt rekvisit utgöres av ett *moraliskt* eller *socialt värdebegrepp*, för vars bestämmande föga ledning står att vinna vare sig av lagens vaga uttryckssätt eller av det allmänna språkbruket. Särskilt tydligt framträder denna normativa egenskap i varierande formuleringar av *det subjektiva rekvisitet* vid de culpösa brotten i både den allmänna strafflagstiftningen och specialstraffrätten. Olika nyanser ifråga om oaktsamhetens innehåll och svårhetsgrad komma därvid dessutom till uttryck. Som exempel kunna nämnas uttrycken »grov oaktsamhet» vid brott sådana som vårdslöshet med hemlig uppgift (8: 6), ovarsam utsaga (13: 3), vårdslöshet mot borge-närer (23: 3) och vårdslös deklARATION (2 § i 1943 års skattestrafflag), »vårdslöshet», »oförsiktighet» eller »försummelse» vid brottet vållande till annans död (14: 9), »ovarsamt» umgående med eld eller sprängämne vid allmänfarlig vårdslöshet (19: 5), »försummelse», »oförstånd» eller »oskicklighet» vid tjänstefel (25: 4) samt slutligen »uppenbar likgiltighet» för andra människors liv eller egendom vid grov vårdslöshet i trafik (1 § 2 st. i 1951 års lag om straff för vissa trafikbrott).

Till samma kategori av normativa element som de nu behandlade hör den i flera straffbud nyttjade lagtermen »otillbörlig» eller »otillbörligen»,⁷⁵ t. ex. ifråga om vinning eller förmån som den brottslige bereder sig vid häleri (21: 6), bestickning (10: 6) och tagande av muta (25: 2), samt ifråga om användandet av hot eller tvång eller annan åtgärd vid sådana brottstyper som förgripelse mot tjänsteman (10: 2), otillbörligt verkande vid röstning (10: 7) och utpressning (21: 4). Närbesläktade värderande-formuleringar äro vad som »skäligen» kan begäras, i de fall då passivitet ifråga om undanröjande av viss allmänfara uttryckligen kriminaliserats (enligt 13: 9 och 19: 9), ävensom det centrala brottsrekvisitet »missbruk» av tjänsteställning eller annan förtro-

⁷⁵Jfr ANDENÆS s. 107 f. Beträffande den subjektiva täckningen av rekvisitet, se THORNSTEDT, Rättsvillfarelse, s. 291 ff.

endeställning (enligt 25:1 resp. 22:3 och 5). Till nu behandlade grupp av värderande brottsrekvisit kunna också räknas sådana mera speciella lokutioner som »förargelse» (11:11), »smädligt» yttrande (16:9 och 11), »slösaktigt» leverne, »äventyrligt» företag och »lättsinnig» ansvarsförbindelse (23:3) samt de för ockerbrottet (21:5) karakteristiska rekvisiten att gärningsmannen »begagnar sig av» annans underlägsenhet i skilda avseenden för att nå fram till ett avtal, som kännetecknas av ett »uppenbart missförhållande» mellan avtalsprestationerna å ömse sidor.

Besläktade med nu behandlade normativa »otillbörlighets»-rekvisit är en hel rad av vitt skilda lokutioner, vilka vid första påseende framstå som övervägande deskriptiva men vilkas innebörd i själva verket är beroende av värderingar rörande *det socialt förkastliga* i handlingssättet, bl. a. med hänsyn till gärningsmannens motiv och inställning till det yttre handlandet.⁷⁶ Som exempel kunna anföras sådana brottsrekvisit som »otukt» (18 kap.), olika grader av »våld» och »hot» vid ett flertal brottsarter (10:1, 15:12, 15:23, 20:5 och 21:4),⁷⁷ »ofog» vid brott mot griftefrid (11:9) samt »oljud eller oväsande» vid hemfridsbrott (15:28). Av intresse i förevarande sammanhang äro också normativa uttryck som ha avseende å *psykologiska* kvaliteter och situationer hos de individer, till vilkas skydd vissa handlingssätt kriminaliserats. Ömtåliga värderingar av dylika förhållanden möta domaren vid tolkningen av sådana brottsrekvisit som »trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroende ställning» vid ocker (21:5), »oerfarenhet», »beroende ställning», »förledande» och »förförelse» vid vissa sedlighetsbrott eller rekvisitet att någon »uppmannar» eller »söker förleda till» brott el-

⁷⁶ Jfr ovan s. 200 ff. Beträffande inre fakta såsom objektiva brottsrekvisit och s. k. »Gesinnungsmerkmale» såsom normativa element på brottets subjektiva sida, se nedan s. 249 resp. s. 260 ff.

⁷⁷ Man kunde överväga, huruvida icke de i texten nämnda lokutionerna ha karaktären av juridiskt-tekniska uttryck med en viss vedertagen innebörd. Det bör emellertid observeras att termerna äga en skiftande funktion i olika sammanhang, varför ett försök till en enhetlig deskriptiv definition av resp. begrepp måste bli ytterst vagt och de skilda lagbudens tillämpning måste bero på en värdering i det särskilda fallet. Jfr STJERNBERG, Kommentar till kap. 17—18, s. 44 f., AGGE, Otukt, s. 43 ff. och SRK III s. 229, s. 235 ff. samt THORNSTEDT, Begreppet motvärn, s. 476 ff.

ler ohörsamhet vid brotten uppvigling (11:5) och uppvigling av krigsmän (26:10).

I alla de hittills behandlade fallen av normativa rekvisit lämna lagtextens ord och motsvarande uttryckssätt i det allmänna språkbruket, såsom redan framhållits, icke någon egentlig vägledning för domaren. Däremot kan man under stundom falla tillbaka på vissa tämligen fasta och vedertagna sociala normer eller i det praktiska och ekonomiska livet utbildade s. k. *standarder*,⁷⁸ vilkas värderingar varken behöva eller böra omprövas av domaren, då han använder en standard i det särskilda fallet.

Sistberörda hjälpmedel torde också komma väl till pass, då det gäller de ytterst viktiga typer av normativa brottsrekvisit som framträda under formuleringarna »fara», »skada», »men», »hinder» eller »olägenhet» i ett stort antal brottsbeskrivningar.⁷⁹ Trots att dylika beteckningar för *resultatet av det brottsliga handlandet*⁸⁰ vid olika slags effektdelikt ha en deskriptiv prägel, framgår det vid en närmare undersökning av de särskilda brottsbeskrivningarna att de nämnda lokutionerna ej ha avseende å själva de empiriskt iakttagbara förändringar i oförmånlig riktning som drabba eller hota objektet för det brottsliga handlandet. Begreppen skada resp. fara referera till den ekonomiska, sociala eller ideella nackdelen för den individuella intressebäraren eller samhället av de nämnda förändringarna. Tydligtvis kräves det för tillämpningen av resp. straffbud att domaren *värderar* den inträdda eller hotande förändringens betydelse i detta hänseende; vid farebrotten har han dessutom den svåra uppgiften att bedöma vilken grad av risktagande som kan tolereras eller måste ogillas i de olika situationer som de särskilda straffbuden avse.⁸¹

⁷⁸ Om detta begrepp, se bl. a. HULT, Regel, standard och skön, s. 137 ff. och КНОРН, Rettslige standarder, s. 4 ff.

⁷⁹ Ytterligare lokutioner av samma typ angivas hos AGGE, Abstrakt norm, s. 30.

⁸⁰ Det kan här f. ö. röra sig både om den primära följderna av ett brottsligt handlande och om den slutliga effekten av brottet; jfr t. ex. 19:3, 4, 6 och 7. Se även nedan s. 288.

⁸¹ Om innebörden av de för den moderna svenska strafflagstiftningen centrala begreppen fara och skada, se bl. a. nedan s. 277 ff., vidare AGGE, Abstrakt norm, s. 24 ff. och där återopad litteratur samt THORNSTEDT, Rättsvillfarelse, s. 288 f. samt STRAUL, Skada och vinning, s. 7 ff., s. 128 ff.

En speciell typ av normativa brottselement möter i sådana fall då lagen för att beskriva ett relevant faktum begagnar ett ord eller uttryck som väl förekommer i det allmänna språkbruket men som i det föreliggande sammanhanget har en *specifik juridisk innebörd* och alltså icke kan förstås och tolkas annat än mot bakgrunden av en serie rättsregler, huvudsakligen inom andra delar av rättsordningen än straffrätten.⁸² Bland uttryck av detta slag kunna exempelvis nämnas »ägande- eller säkerhetsrätt» och »besittning» vid olovligt förfogande (22: 4), »syssloman» vid trolöshetsbrottet (22: 5), »vad annan tillhör» såsom beskrivning på tjuvnadsobjekt (20: 1), »allmän plats» vid fylleri (11: 10), »allmänheten», »allmän» förrättning etc. vid ett flertal brott mot allmän ordning (t. ex. 11: 4, 5 och 12), »myndighets arkivhandling» och »inteckningshandling» vid grov förfalskning (12: 3), termerna »gift», »ogift» och »äktenskap» vid tvegifte (17: 1), »skog eller mark» vid åverkan (24: 2) samt »tomt» vid tagande av »olovlig väg» (24: 4). Någon gång preciseras de juridiska facktermerna genom legaldefinitioner med vidare eller snävare straffrättslig giltighet, t. ex. »ämbetsman» (25: 11) och »urkund» (12: 1 st. 2).⁸³

Söker man sig vidare utefter den linje som utstakats genom de sist berörda exemplen, nödgas man konstatera att en mängd lokutioner, som användas i lagens brottsbeskrivningar såsom deskriptioner av olika faktiska företeelser, i själva verket äro *normativt färgade*, i det att de äga en underförstådd juridisk innebörd, som ofta men ej nödvändigtvis sammanfaller med ordens betydelse enligt allmänt språkbruk. Några mera slumpvis valda ord och uttryck ur strafflagstexten få belysa denna tankegång: »allmän säkerhet eller medborgerlig frihet» vid väpnat hot mot laglig

⁸² Det kan här enligt kontinental doktrin röra sig om antingen s. k. rena rättsbegrepp eller s. k. komplexbegrepp, för vilka det är utmärkande att de uttrycka den funktionella samverkan mellan rättsliga moment och faktiska omständigheter; jfr sålunda MEZGER s. 327 och HURWITZ s. 370. Vid närmare analys synes någon klar gräns knappast kunna dragas mellan dessa kategorier. Någon gång användas rent straffrättsliga begrepp såsom brottsrekvisit, t. ex. »brott» (16: 7 och 21: 6), »brottslig gärning» (11: 5) samt »straff eller annan påföljd» (10: 10). Dessa fall föranleda inga tolkningssvårigheter.

⁸³ En annan sak är att dessa begrepp i sin tur kunna vara tämligen vaga.

ordning (9: 6), »sannolika skäl» vid obefogat åtal (13: 6), »gift» vid s. k. giftmord (14: 18) vidare »gift», »skadedjur» och »ogräs» vid förgöring (19: 7), »brand» vid mordbrand (19: 1), »ofärd» vid allmänfarlig ödeläggelse (19: 3), »vilseledande uppgift» vid svindleri (21: 9) samt slutligen »belöning» vid tagande av muta (25: 2).

Erkännes det riktiga i den nu hävdade meningen att ett visst normativt inslag kan återfinnas hos en oöverskådlig mängd av de termer och lokutioner med vilka strafflagstexten arbetar, kan man till sist fråga sig om *någon skillnad över huvud taget* kan upprätthållas mellan deskriptiva och normativa element i brottsbeskrivningarna.⁸⁴ Måhända är det mest rättvisande att betrakta saken så, att varje faktiskt förhållande av konkret eller abstrakt natur blir rättsligt färgat just genom att det av lagstiftaren *göres till rättsfaktum* för inträdandet av en rättsföljd. Ur denna synvinkel äro alla element i brottsbeskrivningarna normativa, och innebörden av de termer och lokutioner, i vilka ett faktum uttryckts i brottsbeskrivningarna, måste påverkas av dess ifrågavarande rättsliga funktion. I viss mening kan därför sägas att alla uttryckssätt i lagen ha en specifik juridisk innebörd.

Detta betyder emellertid icke att alla brottsbeskrivningar från *rent lagteknisk* synpunkt äro utformade på samma sätt. Vissa brottsrekvisit kunna ha en mera utpräglad deskriptiv prägel, i det att lagen »lånar» ord och vändningar ur det icke-juridiska språkbruket och begagnar dem på ett sätt som nära överensstämmer med allmänna språkvanor. Andra rekvisit kunna i sin utformning på ett mer eller mindre tydligt sätt bära vittne om det avsedda förhållandets funktion som rättsfaktum. Det blir då ofrånkomligt att genom lagtolkning bestämma den specifikt juridiska innebörden av brottsrekvisitet i dess samverkan med övriga rekvisit i gärningsbeskrivningen. Denna uppgift kan i vissa fall vara enkel nog, och man kan otvivelaktigt i viss utsträckning bygga på ordens betydelse i allmänt språkbruk. I andra fall är tolkningsoperationen mera invecklad och präglad av den sär-

⁸⁴ Se LISZT-SCHMIDT s. 182 f. och HURWITZ s. 370. THORNSTEDT, Rättsvillfarelse, s. 287 f. betonar med rätta att det blott rör sig om en gradskillnad mellan brottsbeskrivningar med mer eller mindre normativ prägel; jfr ock ANDENÆS s. 106 ff.

skilda s. k. juridiska argumentationstekniken.⁸⁵ Detta är i synnerhet fallet när lagen begagnar vaga uttryck eller facktermer från den juridiska begrepps världen eller från särskilda kunskapsområden, t. ex. teknik eller medicin. Det sagda innebär att det normativa elementet i brottsbeskrivningarna präglar olika brottsbeskrivningar med varierande styrka, ehuru det städse är tillfinnandes. Skillnaden mellan deskriptiva och normativa element hänför sig alltså endast till brottsbeskrivningarnas *tekniska utformning* och icke till deras juridiska funktion och är allenast *relativ*, icke absolut.

Det gäller till sist att söka *sammanfatta* den undersökning som i det föregående gjorts beträffande de rättstekniska aspekterna på brottet som normativ företeelse. Förekomsten av vad som här kallats öppna brottsrekvisit ävensom olika slags normativa element i brottsbeskrivningarna är i betydande utsträckning en ofrånkomlig företeelse, om de abstrakta eller generella handlingsmönster, som lagstiftningens normer till sin natur måste utgöra, skola kunna användas på det praktiska livets skiftande konkreta företeelser. Detta för nödvändigt med sig en tämligen vidsträckt rörelsefrihet för domstolar och andra rättstillämpande organ vid lagens handhavande. Det är å andra sidan tydligt att härigenom *en ständig spänning* kommer att råda mellan praktikabiliteten i strafflagstekniken och de rättssäkerhetshänsyn som uppbära legalitetsprincipen, d. v. s. önskemålet att lagtillämpningen skall vara så långt möjligt likformig och förutsebar för medborgarna. Det lagstiftningstekniska huvudproblemet — åtminstone på straffrättens område — är sålunda att rätt balansera de nämnda motstridiga kraven mot varandra. Man kan hysa olika meningar beträffande frågan huruvida vår nya strafflagstiftning på varje punkt representerar den lyckligaste lösningen. Måhända borde stundom en större återhållsamhet ha iakttagits med användningen av öppna brottsrekvisit och generella formuleringar.

Under alla omständigheter är den uppgift som ankommer på domstolar och andra rättstillämpande organ ytterst makt-påliggande såsom den moderna strafflagstiftningens brotts-

⁸⁵ Här om bl. a. AHLANDER s. 20 ff., EKELÖF, Teknik, s. 11 ff., THORNSTEDT a. a. s. 12 ff. samt ROSS, Ret og retfærdighed, s. 179 ff.

beskrivningar äro utformade. Det är därför ej ägnat att förvåna att de vetenskapliga och praktiska problem som anknyta sig till metoderna för lagtolkning och rättstillämpning i straffrätten i nutiden tilldraga sig stor uppmärksamhet.⁸⁶ Som tidigare framhållits kunna dessa invecklade frågeställningar knappast behandlas isolerade från de allmänna problemen om lagtolkning och rättsanvändning. Här är alltså icke rätta platsen för en mera ingående diskussion om metoderna för utfyllnad av öppna eller ofullständiga brottsrekvisit eller för de normativa elementens bemästrande i den praktiska rättstillämpningen.

⁸⁶ Förutom de ovan i not 44 lämnade hänvisningarna må ytterligare nämnas EKELÖF sist a. st., GERMANN, Grundfragen, s. 78 ff. och Kommentar, s. 49 ff., JESCHECK, Methoden, s. 109 ff. och där citerad kontinental litteratur, LARENZ, Methodenlehre, s. 233 ff., VOUIN-LÉAUTÉ s. 125 ff., WILLIAMS § 132 samt ALLEN, Law in the making, s. 458 ff.

§ 9. BROTTSBEGREPPETS UPPBYGGNAD.¹

I det föregående har framställningen uppehållit sig vid bestämningen av begreppet brott i formell (normativ) betydelse och vid de försök som gjorts i litteraturen att utforma ett brottsbegrepp av materiell (social) natur. Det visade sig därvid att ett normativt definierat brottsbegrepp, d. v. s. ett i positiv rätt straffbelagt handlingssätt, är den enda hållbara grunden för straffrättens systembyggnad men också att ett visst hänsynstagande till de sociala realiteter som avses med de olika typerna av kriminaliseringar är ägnat att skänka en djupare förståelse för de särskilda brottens innebörd till hjälp för det vetenskapliga kommenterandet och den praktiska tillämpningen av strafflagstiftningens mångskiftande företeelser. Avslutningsvis diskuterades i korthet några problem, som äro förbundna med den lagtekniska utformningen av brottsbeskrivningarna och som starkt påverka metoderna för lagtolkningen i straffrätten.

Den närmaste uppgiften är att från de sålunda redovisade utgångspunkterna fortsätta undersökningen av den gällande rätts brottsbeskrivningar i syfte att inom den heterogena massan av straffbelagda handlingssätt söka utvinna de för flertalet brottstyper regelmässigt förekommande element vilka utgöra de straffrättsligt relevanta beståndsdelarna av gärningsbeskrivningarna, sådana dessa utformats i lag och rättspraxis. Ett studium av de många rättstekniska variationer som den stora mängden av brottsbeskrivningar uppvisar kan visserligen lätt väcka föreställningen att de skilda handlingssätt, som lagstiftaren funnit lämpligt att straffbelägga, måhända ej äga några dylika städse återkommande, likartade beståndsdelar. Dessa tvivelsmål äga onekligen ett visst berättigande men böra ej drivas alltför långt.² I samma mån som straffrättsvetenskapen utvecklats och den dogmatiska uppbyggnaden av straffrättens allmänna del stabilise-

¹ WETTER §§ 1, 8 och 15, HURWITZ § 3, KRABBE s. 67 ff., ANDENES § 9, 20 och 22, LISZT-SCHMIDT §§ 26, 32 och 43, MEZGER s. 87 ff. samt §§ 21 och 23, MAURACH s. 112 ff., DE VABRES s. 52 ff. och BOUZAT s. 87.

² Jfr ovan s. 34 ff.

rats och i sina huvuddrag accepterats av doktrinen i ett flertal kulturstater, har också lagstiftaren kommit att alltmer medvetet utforma de olika brottsbeskrivningarna med doktrinens uppställningar av brottets element som bakgrund.

Det torde därför vara fullt motiverat att söka det gemensamma i mångfalden och av de vunna resultaten sammanfoga en stomme eller ett system ifråga om brottsbegreppets uppbyggnad, vilket kan fungera som ett s. k. *tydningsschema* vid den teoretiska analysen och den praktiska tillämpningen av de särskilda straffbudena samt av sådana lagregler som ha avseende å ett flertal brottstyper och därför återfinnas i straffrättens allmänna del. Vid användningen av detta tydningsschema bör man emellertid städse hålla i minnet att de allmänna begreppen allenast utgöra *hjälpmedel* vid analysen och tolkningen av den positiva rättens regler och ej äga någon abstrakt giltighet i sig. Det bör också observeras att det nämnda tydningsschemats uppställning av brottsbegreppets element i det stora hela bygger på en analys av de mera fasta och traditionellt utformade *centrala brottstyperna* (särskilt brotten mot person och de vanligaste egendomsbrotten) och ej utan åtskilliga modifikationer kan begagnas vid tolkningen av brottsbeskrivningar av mera särpräglad slag, t. ex på vissa områden av specialstraffrätten.³

På sätt framgår av det följande kunna de olika beståndsdelarna av varje brottstyp de s. k. *brottsrekvisiten* eller brotts-elementen, hänföras till endera av två huvudgrupper, som vanligen betecknas såsom brottets *objektiva* resp. *subjektiva* rekvisit; man talar också om brottets objektiva och subjektiva sida. Mellan dessa båda grupper av rekvisit råder ett inbördes beroendeförhållande, som nedan närmare skall utredas och som ofta betecknas såsom *täckningsprincipen* i straffrätten. Bortsett från vissa säregna brottsrekvisit låter sig denna indelning genomföra för de flesta brottstyperns vidkommande, och den är numera i stort sett vedertagen av straffrättsvetenskapen.

Fördelningen av brottselementen på en objektiv och en subjektiv sida har avseende ej blott å de *positiva* brottsrekvisit, som skola föreligga uppfyllda för att en handling skall

³ Se härom THORNSTEDT, Företagaransvar, s. 26 ff., s. 52 ff.

vara straffbar enligt ett visst lagbud, utan även å de *negativa* (i regel underförstådda) rekvisit, som bestå i frånvaron av någon särskild s. k. *straffrihetsgrund*, vilken utesluter ansvar för en eljest till sin typ straffbelagd gärning. Man talar därför också om objektiva resp. subjektiva straffrihetsgrunder.⁴ Stundom kunna emellertid vissa svårigheter föreligga att avgöra om en viss bestämd straffrihetsgrund rätteligen är att hänföra till den ena eller andra av brottets båda sidor. Särskilt förekommer anledning till tveksamhet i de fall då straffrihetsgrunden ifråga ej uttryckligen upptagits i strafflagstiftningen utan endast indirekt framgår av regleringen på andra rättsområden eller rent av är en självständig skapelse av rättspraxis. Läran om de objektiva straffrihetsgrunderna och över huvud problemet om de s. k. *atypiska situationerna* inom straffrätten utgör ett viktigt avsnitt av straffrättens allmänna del och skall senare behandlas i ett särskilt kapitel av föreliggande arbete.⁵

Med den följande analysen av de särskilda brottsbeskrivningarnas subjektiva och objektiva rekvisit är ej brottsbegreppets rättstekniska uppbyggnad avslutad. Det måste nämligen ytterligare observeras att en straffbar handling ej alltid består i att gärningsmannen själv genom sitt eget handlande förverkligar en viss brottstyps gärningsinnehåll. Ej heller kräves alltid att hela detta gärningsinnehåll restlöst förverkligats för att straffansvar skall inträda. De särskilda straffrättsliga fenomen, som föreligga då flera subjekt på ett eller annat sätt medverka till ett brott resp. då ett brott icke fullbordas, brukar man kalla för *brottets särskilda former*. Stundom hänföras under denna rubrik även de särskilda situationer som uppkomma, då flera brott stå i ett visst av lagen närmare angivet sammanhang med varandra. De spörsmål som hänföra sig till brottets särskilda former äro ofta av invecklad beskaffenhet och ha sedan länge intagit en framskjuten plats inom straffrättsvetenskapen. Icke minst

⁴ Ifrågavarande systematik har utsatts för kritik. Se sålunda ANDENÆS s. 138. Jfr också NELSON, Rätt och ära, s. 106 ff.

⁵ De subjektiva straffrihetsgrunderna intaga alls icke samma dominerande ställning i läran om brottet som de objektiva straffrihetsgrunderna. De äro vanligen kombinerade med straffnedsättningsregler av olika typer; de sammanhånga också nära med straffmättningsläran och andra frågor inom påföljdssystemets ram.

är detta förhållandet beträffande försök till brott och flera personers medverkan till brott. Läran om brottets former skall behandlas i särskilda kapitel av den följande framställningen.

Till sist skall blott erinras om förefintligheten av de *särskilda straffbarhetsbetingelserna*. I det föregående har denna grupp av rättsfakta behandlats;⁶ därvid har framhållits att de särskilda straffbarhetsbetingelserna lämpligen hållas isär från brottstypernas element, även om gränfall kunna påvisas mellan dylika betingelser och vissa slags objektiva brottsrekvisit.

A. Brottsens objektiva sida.

Av flera skäl, som det skulle föra för långt att här söka ange, reagerar ett samhälle av traditionell rättsstatstyp med straff allenast mot bestämda yttre handlingar. Det anses icke lämpligt eller i regel ens möjligt att inskrida mot individernas samhällsskadliga tankar, beslut eller åsikter, så länge dessa icke manifesterat sig i en handling av bestämt innehåll.⁷ Den gamla satsen »*cogitationis poenam nemo patitur*» gäller också i svensk rätt, som icke stannar vid att lämna individens blotta egenskaper och viljeriktning i och för sig utanför det straffbara området utan även i regel avböjer att kriminalisera asocial livsföring såsom sådan, t. ex. lösdriveri och alkoholism.⁸ Det fordras sålunda städse att det brottsliga handlingssättet består i en bestämd yttre *handling* eller *underlåtenhet*, däri inbegripet det skadliga resultat (effekt), som kan ha blivit följden genom brottslingens verksamhet resp. passivitet.⁹ Denna fordran förlikar sig väl med strafflagens samhällsnormerande och därmed sammanhängande generalpreventiva uppgift, som behandlats tidigare i detta arbete, samt med den i individens rättssäkerhetsintresse uppställda legalitetsprincipen.

⁶ Se ovan § 6 under C.

⁷ Så redan NEHRMAN s. 15.

⁸ Jfr ovan s. 158 med not 6 samt s. 204 f.

⁹ Om underlåtenhetsbrotten, se nedan § 10 under A. samt § 12. För att undgå upprepningar inbegripas i det följande i allmänhet de straffbara fallen av underlåtenhet under termen »handling».

Det är emellertid icke alltid nog för en otvetydig beskrivning av en straffbar handling, att gärningsmannens egna åtgöranden angivas i lagbudet. Ofta är det också nödvändigt att den *yttre situation*, under vilken själva handlingen företages, närmare fixeras i brottsbeskrivningen. Det gäller här företrädesvis fakta som redan föreligga då handlingen äger rum och som icke på sådant sätt påverkas genom denna, att de dragas in i beskrivningen av själva handlingsförloppet. Att ifrågavarande fakta måste angivas eller åtminstone tydligt förutsättas i straffbudet är uppenbart; det är just dessa förutsättningar som bilda bakgrunden till gärningen och ofta motivera att denna straffas eller straffas så strängt eller lindrigt som sker.

Ifrågavarande led i brottsbeskrivningen hänför sig oftast till särskilda *egenskaper* eller *kvalifikationer* av faktisk eller rättslig art hos det brottsliga *subjektet* eller hos den person eller egendom, som utgör handlingens *objekt*. Ett sådant rekvirit som att någondera av nämnda personer är ämbets- eller tjänsteman jämlikt legaldefinitionen i 25: 11 är av avgörande betydelse ej blott för ämbetsbrottens del utan också för en sådan brottstyp som förgripelse mot tjänsteman enligt 10: 2. Ett flertal exempel stå att hämta från sedlighetsbrottens område. Den genom brottet kränkta personens låga ålder är sålunda konstitutiv för brottsarterna otukt med barn enligt 18: 7 och 8 ävensom otukt med ungdom enligt 18: 8a och 10. Som ytterligare exempel kan nämnas subjektet resp. objektet vid barnamord enligt 14: 22. Vad beträffar beskaffenheten av egendom, mot vilken ett brott riktar sig, må hänvisas till brottsbeskrivningarna vid sådana gärningstyper som sabotage enligt 19: 4 ävensom urkundsförfalskning jämlikt 12: 1. De valda lagrummen ge exempel på såväl speciella fysiska eller eljest yttre kvalifikationer hos handlingsobjektet som rättsliga egenskaper hos detsamma.

Stundom ingår som ett betydelsefullt led i beskrivningen av den brottsliga situationen att gärningen ägt rum å viss *plats* eller *tid* eller i en särskild faktiskt eller rättsligt *kvalificerad situation*. Härvidlag kan hänvisas till straffbuden för störande av förrättning eller av allmän sammankomst i 11: 4, otillbörligt verkande vid röstning i 10: 7, mannamån

mot borgenärer i 23: 4 samt krigsmans onykterhet i tjänsten eller fylleri i 26: 14 och 15. Nämnas må ock de speciella avtalsförhållanden e. d. som måste föreligga för att sådana för-
møgenhetsbrott som förskingring och trolöshet mot huvud-
man enligt 22: 1 och 5 över huvud skola kunna begås.

Till gärningsinnehållet höra vid en del brottstyper s. k. *inre fakta*, såsom avsikter, tankar eller impulser hos den handlande.¹⁰ Saknas dessa rekvisit, vilka stundom endast indirekt framgå ur brottsbeskrivningarna, förlorar gärningen sin av straffbudet förutsatta samhällsskadliga natur eller skiftar på annat sätt straffrättslig gestalt. Ifrågavarande brottsrekvisit böra därför hänföras till brottets objektiva sida. Det av doktrinen oftast anförda exemplet utgör begreppet otukt eller otuktigt beteende vid sedlighetsbrotten; det förutsättes en viss psykisk inställning hos gärningsmannen, utan vilken handlingarna i sig kunna vara straffrättsligt indifferent. Detta visar sig exempelvis i den skillnad som föreligger mellan en otuktig beröring av annans kropp och en nödvändig läkarundersökning eller mellan en sedlighetssårande framställning i tal eller skrift och ett vetenskapligt upplysningsföredrag resp. en broschyr.¹¹ Ett annat exempel hänför sig till bedrägeribrotten. Då 21: 1 på den objektiva sidan uppställer rekvisitet vilseledande utan att närmare specificera vilseledandets innehåll, menar lagstiftaren att detta jämväl kan gälla gärningsmannens icke yppade avsikter; en kredit-sökande ämnar sålunda ej återbetala sin skuld.¹² Som ett sista exempel kan nämnas att en part i rättegång som avhöres under sanningsförsäkran gör sig skyldig till osann partsutsaga enligt 13: 2 i avseende å egna eller andra personers för honom kända avsikter eller andra inre fakta.

Vare sig nu de i gärningsinnehållet ingående objektiva rekvisiten avse det ena eller andra slaget av faktiska för-

¹⁰ Denna typ av rekvisit, som i nyare tysk doktrin tilldragit sig ett stort — måhända överdrivet — intresse, går där under namnet »subjektive Unrechtselemente»; till denna grupp torde ofta också hänföras sådana inre fakta, vilka nedan i texten betecknats som fristående subjektiva moment. Jfr bl. a. HURWITZ § 3, KRABBE s. 68 f., NELSON, Rätt och ära, s. 107 ff., THORNSTEDT, Företagaransvar, s. 59 f., MEZGER s. 168 ff. och s. 190 samt SAUER s. 68.

¹¹ Jfr definitionen på begreppet »otukt» hos STJERNBERG, Kommentar till kap. 17—18, s. 44 f.

¹² FfB s. 178; jfr STERZEL s. 197 ff.

hållanden, kunna de ur *rättsteknisk* synpunkt uttryckas på olika sätt i lagens brottsbeskrivningar. Särskilt må här pek-
kas på den olikhet som föreligger mellan deskriptivt resp.
normativt formulerade brottsrekvisit, ett förhållande som
redan behandlats i annat sammanhang.¹³

Efter den nu verkställda analysen av olika slags objektiva
brottsrekvisit med hänsyn till deras innehåll återstår blott
att sammanfattningsvis konstatera, att samtliga element i
brottsbeskrivningen som angå själva det yttre brottsliga
handlandet och de situationsfaktorer, under vilka gärningen
företagits, tillhopa bilda brottsbegreppets objektiva sida eller
dess s. k. *gärningsinnehåll*.¹⁴ De av samhället ogillade hand-
lingssätten framträda i de särskilda brottsarternas gärnings-
innehåll såsom *typiserade*, varvid man bortser från gärnings-
mannens viljeriktning och övriga omständigheter i hans per-
son, som påverka straffbarheten eller graden av straffbar-
het in concreto.

En särställning intaga de *fristående objektiva gärningsmo-
menten*, även kallade de objektiva straffbarhetsvillkoren.
Därmed avses vissa omständigheter som inträffa oberoende
av och stundom t. o. m. efter det att gärningen företagits
men vilkas förhandenvaro utgör en förutsättning för att
handlingen skall anses brottslig. Som exempel i svensk rätt
kan nämnas det i 3: 6 upptagna villkoret för att straff skall
inträda för underlåtenhet att avslöja eller hindra brott, näm-
ligen att »den gärning som var å färde så fortskridit att
straff kan följa därå». ¹⁵ Vidare märkes den särskilda för-
utsättning för bestraffningen av bokföringsbrott enligt 23: 5,
att konkurs eller betalningsinställelse inträffat inom viss tid
efter brottet.¹⁶ Slutligen kan man hämta exempel på fristå-

¹³ Ovan § 8 under B.

¹⁴ Termen har i nordisk doktrin blivit alltmer vanlig och accepterats
bl. a. av ANDENES §§ 14 och 22, HURWITZ § 3 samt KRABBE s. 67 men re-
lativt sent introducerats i svensk litteratur; jfr AGGE, Huvuddrag, s.
131 f. Den motsvarar närmast det i tysk doktrin begagnade uttrycket
(objektiver) »Tatbestand», som avlöst den åtminstone delvis däremot
svarande begreppsfiguren »corpus delicti» från gemeines Recht; jfr FEUER-
BACH § 81. I fransk straffrättsdogmatik motsvaras gärningsinnehållet
närmast av begreppet »l'élément matériel du délit»; se DE VABRES s. 70
ff., BOUZAT s. 87 och VOUIN s. 149 ff. I engelsk rätt synes begreppet
»actus reus» fylla motsvarande funktion; se WILLIAMS §§ 6 och 7.

¹⁵ BSA s. 128.

¹⁶ FB s. 320.

ende objektiva moment från militärstraffrättens område. Enligt vissa stadganden i 26 och 27 kap. är den omständigheten att riket är i krig eller att beredskapstillstånd föreligger konstitutiv för viss brottstyp eller en förutsättning för tillämpningen av en strängare straffbestämmelse. Enligt lagens förarbeten synes något krav på kännedom om dessa förhållanden icke ha uppställts, något som måste betecknas som en anomali. Det kan synas tveksamt om ej brottsrekvisit av denna typ snarast borde karakteriseras såsom rent formella betingelser för straffs inträde och räknas till de s. k. särskilda straffbarhetsbetingelserna.¹⁷ Denna fråga är dock av underordnad betydelse, blott man gör klart för sig att de ifrågavarande omständigheterna äro rent objektiva och icke, i motsats till vad som gäller för de eljest i gärningsinnehållet ingående momenten, kräva s. k. subjektiv täckning.

B. Brottsens subjektiva sida.

I nutida straffrätt är det i princip icke tillräckligt för en handlings straffbarhet att det för varje särskild brottstyp uppställda gärningsinnehållet föreligger uppfyllt. Brottet har också en subjektiv sida, som helt allmänt kan beskrivas så, att gärningsmannen med sitt psyke omfattat det objektiva skeendet på ett sådant sätt, att detta kan sägas utgöra ett uttryck för en samhällsskadlig vilja eller en tydlig likgiltighet för de krav som lagen ställer på medborgarnas handlande i det berörda hänseendet. Föreligger ej detta samband mellan den brottsliga handlingen och gärningsmannens psyke, synes ett ådömande av straff i regel ej kunna försvaras ur preventiva synpunkter eller vara förenligt med den allmänna rättskänslans krav.¹⁸

Det sagda innebär till en början att den handlande skall äga sådana psykiska förutsättningar- och sådan mognad, att han rimligtvis kan anses ansvarig för sina gärningar. Endast om så är fallet, kan den varning som ligger i ådömandet av

¹⁷ Jfr ovan s. 162 not 13.

¹⁸ Härom se THORNSTEDT, Rättsvillfarelse, s. 5 ff. Att läget kan vara något annorlunda i specialstraffrätten, där vissa typer av s. k. strikt ansvar och ansvar för annans gärning ansetts motiverade av preventiva skäl, se THORNSTEDT, Företagaransvar, s. 58 ff., s. 103 ff.

en straffrättslig påföljd och den resocialiserande behandling som avses med påföljdens verkställande ha någon rimlig mening och brottsprevenirande effekt. Dessa personliga egenskaper hos den brottslige sammanfattades tidigare under rubriken *tillräknelighet* (*imputabilitet*). Då det här icke gäller ett moment i den särskilda brottsliga gärningens juridiska konstruktion utan en allmän egenskap hos gärningsmannens person som påverkar valet av brottspåföljd eller annan behandlingsform, synes det riktiga och ur framställningsteknisk synpunkt klarast att hålla gärningsmannens personliga egenskaper *utanför* brottsbegreppets nödvändiga element. Vi ha också i det föregående upptagit den s. k. tillräkneligheten under beteckningen *personlig straffkapacitet* bland de särskilda straffbarhetsbetingelserna.¹⁹

Vad åter beträffar den subjektiva sidan av själva den brottsliga gärningen, som av doktrinen ofta betecknas såsom *tillräknande* (*imputation*), kan densamma helt allmänt karakteriseras såsom summan av de brottsrekvisit som lagen uppställer för varje särskild brottstyp och som hänföra sig till det psykiska skeendet hos gärningsmannen före och vid brottets företagande. På sätt nyss antydde, uppställles allmänt i de västerländska rättsordningarna av både ideologiska och rationella skäl, d. v. s. med hänsyn till straffets preventiva funktion, i princip kravet att gärningsmannen i det särskilda fallet handlat under sådana psykiska betingelser, att hans beteende kan anses utgöra ett uttryck för en samhällsskadlig eller eljest icke godtagbar viljeriktning.²⁰ Detta innebär att de särskilda straffbudena uppställa eller underförstå att den beskrivna handlingen företagits med *uppsåt* (*dolus*) eller åtminstone med *oaktsamhet* (*culpa*). Enligt stadgad uppfattning i svensk teori och praxis kräves städse uppsåt, om det av ett stadgandes avfattning ej framgår att oaktsamhet är tillfyllest.²¹ Vid en del brottstyper före-

¹⁹ Jfr ovan s. 164 ff. och särskilt not 28.

²⁰ Jfr THORNSTEDT, Rättsvillfarelse, s. 5 ff., ANDENÆS § 20 och HURWITZ s. 312 f. Beträffande imputationskravets gradvisa framväxt under historiens lopp, se bl. a. WAABEN, Forsæt, s. 1 ff., WINROTH s. 42 ff., STRAHL, Skadeståndsrätten, s. 874 ff., TORP § 31, MEZGER s. 259 ff. samt HIPPEL II s. 272 f.

²¹ Jfr SRK III s. 374 f., FB s. 20 och BSA s. 39. Förslaget till BrB upptager i 22:1 en regel, som innefattar ett lagfästade för den allmänna straffrättens del av denna ståndpunkt.

komma också s. k. *blandade subjektiva rekvisit*, i det att vissa moment i gärningsinnehållet motsvaras av den handlandes uppsåt, andra av oaktsamhet från hans sida.²² Som exempel på denna företeelse kan väljas häleriförseelse enligt 21: 6 st. 2. Det nu sagda har avseende å brottsarter inom strafflagens rum. På specialstraffrättens område är läget både komplicerat och oklart. Den angivna regeln gäller där i varje fall ej utan betydande modifikationer.²³

Då det subjektiva elementet — *dolus* eller *culpa* — rätts tekniskt står i relation till de rekvisit som bilda brottets objektiva sida, gärningsinnehållet, uttryckes saken ofta så, att de skilda objektiva brottsrekvisiten skola vara *subjektivt täckta* för att en straffbar handling, ett brott, skall föreligga. Denna grundsats, den s. k. *täckningsprincipen*, och de undantag som kunna finnas från densamma behandlas närmare i det följande.

Som beteckning för brottets nu angivna subjektiva rekvisit förekommer i doktrinen termen (straffrättslig) *skuld*. Även om det är förenat med vissa praktiska fördelar att laborera med ett dylikt sammanfattande begrepp, är själva termen, såsom den använts i litteraturen, icke helt klar och entydig, vartill kommer att den kan uppfattas som uttryck för en straffrättslig ideologi, vilken ej längre uppbär vår kriminalpolitik och vår nyare lagstiftning, särskilt på reaktionssystemets område.²⁴ I det följande kommer termen *skuld* därför icke till användning.

²² Om denna rättsfigur, se THORNSTEDT, *Ologa jakt*, s. 112 ff. samt BERGENDAL, *Svenskt lagförslag*, s. 191 ff. Jfr ock nedan s. 256 f., där exempel på blandade subjektiva rekvisit av annan typ behandlas.

²³ Härom se BERGENDAL, *Straffrätt*, s. 675 ff., THORNSTEDT, *Företagaransvar*, s. 58 ff. och *Ologa jakt*, s. 104 samt SRK III s. 380; jfr nedan under C. samt det i SvJT 1950 s. 467 återgivna uttalandet av Lagrådet.

²⁴ I nyare kriminologisk och kriminalpolitisk debatt ha angrepp ofta riktats mot begreppet *skuld*, därför att det i likhet med begreppet tillräknelighet anses oskiljaktigt förbundet med den numera utmönstrade vedergällningstanken i straffrätten och oförenligt med de dominerande preventiva målsättningarna; se ANDENÆS § 8 och där anförd litteratur samt ovan s. 165 not 23. En diskussion av hela problemet faller utom ramen för detta arbete. Så mycket bör här dock sägas att, även om det nämnda sambandet idéhistoriskt sett är påtagligt, det ej finnes någon logisk nödvändighet att från individualpreventiva utgångspunkter uppge den ansvarstanke som ligger uttryckt i begreppen *skuld* och *tillräknelighet*; jfr STRAHL, THORNSTEDT och ANDENÆS i NKÅ 1955 s. 19 ff. samt WAABEN, *Forsæt*, s. 27 ff. Dessutom är det alls icke nödvändigt att i *skuldbegreppet* inlägga föreställningen om någon normativ social eller

Frågan om *den närmare innebörden* av imputationens båda huvudformer uppsåt och oaktsamhet utgör ett av straffrättens mest besvärliga och tillika praktiskt mest betydelsefulla problem. Till en del bero svårigheterna på att lagstiftaren, åtminstone i vårt land, i stort sett överlämnat åt rättspraxis att finna en sakligt tillfredsställande och konsekvent lösning av de mötande spörsmålen, medan praxis helt naturligt sökt ledning av doktrинens åsikter på området.²⁵ Redan en blick på den rättsvetenskapliga litteraturen ger emellertid vid handen att imputationsläran utgör ett synnerligen kontroversiellt ämne. Ej minst gäller detta spörsmålet om uppsåtformerna och den rätta gränsdragningen mellan uppsåt och oaktsamhet. Teoriens osäkerhet är ju också helt förklarlig, då dess analyser av spörsmålen ifråga ej såsom fallet är beträffande andra straffrättsliga tolknings- och tillämpningsfrågor kunna taga som självklar utgångspunkt de särskilda straffbudens formuleringar av det relevanta brottsrekvisitet. Härtill komma de särskilda svårigheter som sammanhånga med att det rör sig om svårbedömda psykologiska förhållanden och förlopp, till vilka man i praktiken måste söka sig fram på ett *indirekt* sätt, d. v. s. genom att draga slutsatser av subjektets handlingssätt och attityder i det yttre skeendet. Den straffrättsliga bedömningen av brottets subjektiva sida blir därför ofta i högre grad än när det gäller de objektiva rekvisitens förhandenvaro sammanvävd med *bevisvärderingsfrågor* av delikat beskaffenhet.

Trots dessa och andra svårigheter synes svensk straffrättsvetenskap och rättspraxis under de senaste decennierna ha nått en viss stadga och enighet ifråga om innehållet i de olika ansvarsgrundande arterna av *dolus* och *culpa* samt för de olika typerna av subjektiva rekvisit skapat formuleringar, som med en viss grad av allmängiltighet äro användbara vid tillämpningen av brottskatalogens skilda straffbud.²⁶ Inne-

moralisk värdering. Uttrycket kan användas som beteckning för summan av de i positiv rätt uppställda subjektiva straffbarhetsbetingelserna; detta är fallet bl. a. hos ANDENÆS a. st. och HURWITZ s. 14 ff.

²⁵ Se ovan s. 129 ff., s. 137 f., där även diskuterats de ganska beaktansvärda skälen för denna lagstiftarens restriktiva ståndpunkt; jfr ock THORNSTEDT, Rättsvillfarelse, s. 114 ff.

²⁶ Man har stundom betvivlat möjligheterna att behandla imputationsformerna generellt med giltighet över hela det straffrättsliga fältet; det-

börden av dessa formuleringar liksom över huvud gällande rätt på området behandlas ej här utan kräver en utförlig framställning såsom ett särskilt huvudkapitel inom straffrättens allmänna del.²⁷

C. Täckningsprincipen.

Vanligen föreligger en fullständig *parallellism* eller *kongruens* mellan brottsbeskrivningarnas nu behandlade båda sidor: den objektiva (yttre) och den subjektiva (inre eller psykiska). Vid uppsåtligt brott kan detta förhållande rent schematiskt beskrivas så, att det av gärningsmannen tänkta och av hans vilja omfattade handlings- och händelseförloppet i sina huvuddrag motsvarar hans faktiska handlande och övriga yttre omständigheter som höra till gärningsinnehållet enligt vad tidigare utvecklats. Vid oaktsamhetsbrott kan motsvarande förhållande uttryckas så, att det just är det händelseförlopp som gärningsmannen bort räkna med som verkligen utspelat sig till följd av hans positiva handlande eller hans överksamhet. Denna parallellism är innebörden av den s. k. *täckningsprincipen* i straffrätten.

Emellertid är en dylik kongruens mellan brottets objektiva och dess subjektiva sida ej alltid tillfinnandes. Till en början märkas lagbud, enligt vilka straffbarheten eller graden av straffbarhet bestämmes av en inträdd skadlig effekt, även om denna särskilda effekt icke omfattats av gärningsmannens uppsåt eller ens kan läggas honom till last såsom

ta säkerligen med en viss rätt, då de psykologiska realiteter, som skola täckas av begreppen, äro ganska olika vid olika brottsarter, t. ex. våldsbrott och ekonomiska vinningsbrott eller skilda typer av oaktsamhetsbrott. Rättspolitiska skäl kunna föranleda att rättstillämpningen nyanteras med hänsyn till skilda straffbuds olikartade sociala funktion. Se om hithörande spörsmål bl. a. WAABEN, Forsæt, s. 42 ff., THORNSTEDT, Företagaransvar, s. 57 ff. samt ANDENÆS s. 221 ff.

²⁷ Svensk straffrättslitteratur saknar tyvärr en bredare, modern framställning av läran om imputationens former vilken skulle kunna läggas till grund för förevarande arbete. Här må emellertid hänvisas till SRK III s. 375 ff., THYRÉN III s. 3 ff., WETTER §§ 14 och 15, BERGENDAL, Lärobok, s. 140 ff. samt (de stencilerade arbetena) STJERNBERG, Grundlinjer, s. 158—166 och THORNSTEDT, Översikt, s. 36—49. — Dansk och norsk litteratur i ämnet är betydligt mera utförlig, men särskilt dolusläran i dessa rättssystem förete betydande olikheter mot den svenska rättens innehåll. Ett värdefullt komparativt material, omfattande även svensk rätt, återfinnes hos WAABEN, Forsæt, s. 12 ff., s. 115 ff., passim.

culpöst åstadkommen. Dessa s. k. *objektiva överskott* eller, tydligare uttryckt, *överskottseffekter* förekommo rikligt i den ursprungliga lydelsen av SL och äro till stor del att förklara som relict från en äldre, av vedergällningstanken betingad straffrättsordning, vilken lämpade straffet i första hand efter den mot målsäganden riktade rättskränkningens omfattning och icke alls eller åtminstone ofullständigt tog hänsyn till intensiteten i gärningsmannens brottsliga vilja.²⁸ Numera ha hos oss genom revisionen av kapitlet om de särskilda brotten ifrågavarande objektiva överskott succesivt utmönstrats. I den mån de kvarstå, ha de genom stadgandet i 5:12 st. 2 förvandlats till *culpösa överskott* som leda till förhöjt straff för sådana särskilda följder av en handling, vilka bestå i viss kroppsskada eller död och förorsakats genom gärningsmannens oaktsamhet. Vid brottstyper sådana som misshandel eller rån med dödlig utgång enligt 14:4 och 5 resp. 20:5 st. 2 förekomma ännu dylika överskottsstadganden, vilka sålunda modifieras genom 5:12 st. 2. Efter denna förändring utgöra dessa stadganden exempel på brott med *blandat subjektivt rekvisit*. Sannolikt torde vid den förestående straffrättsreformen de kvarstående bestämmelserna om förhöjt straff för inträffat överskott av nu berörda slag komma att upphävas, och situationer av föreliggande slag bli att behandla jämlikt vanliga straffrättsliga regler om sammansatt eller konkurrerande brottslighet, såsom redan är fallet exempelvis vid mordbrand och andra s. k. allmänfarliga brott enligt 19 kap.²⁹

Principen om subjektiv täckning är — bortsett från de numera icke aktuella objektiva överskottseffekterna — ej alltid restlöst genomförd. Sålunda må erinras om att specialstraffrätten i viss utsträckning laborerar med former av s. k. *strikt ansvar*, i det att frågan om uppsåt eller oaktsamhet hos gärningsmannen själv antingen betraktas som irrelevant eller blir föremål för en mer eller mindre kategorisk pre-

²⁸ Ur litteraturen se bl. a. AGGE, Tolkningen av 19:6 SL, s. 11 f., ALANEN, Brottstyper med överskott, ANDENÆS s. 199 f., MEZGER s. 261 ff., 316 ff., RADBRUCH, Erfolgshaftung, och SCHINNERER, Erfolgshaftung. Jfr i övrigt SOU 1934: 56 s. 72 ff.

²⁹ SRK III s. 118 f. och 273 f. Jfr emellertid diskussionen i NKÄ 1952/53 s. 93 ff., där från flera håll vägande skäl anfördes för bibehållande av de culpösa överskotten särskilt i 14:4 och 5.

sumtion, eller också på så sätt, att kravet på subjektiv täckning frånfallits i avseende å enstaka objektiva brottsrekvisit. Exempel på de förstnämnda typerna av strikt ansvar utgöra olika former av husbondes och företagares ansvar för husfolks och anställdas förseelser mot näringsrättsliga författningar ävensom stadgandet i TF 8: 12.³⁰ Som exempel på den senare företeelsen må bl. a. hänvisas till konstruktionen av brottet rattfylleri. Brottsrekvisitet i 4 § 1 mom. i 1951 års lag om straff för vissa trafikbrott att föraren av motorfordon » varit så påverkad av starka drycker, att det kan antagas, att han icke på betryggande sätt kunnat föra fordonet », torde ej kräva subjektiv täckning: förarens egen uppfattning i angivna hänseende är utan betydelse. Däremot kräves subjektiv täckning med åtminstone culpa ifråga om själva handlingen (förande av fordonet) samt dolus ifråga om kännedom om att rusgivande medel tillförts organismen. Vi ha alltså här att göra med en brottstyp med ett på egenartat sätt blandat subjektivt rekvisit.³¹

Men även om vi lämna de mera egenartade brottskonstruktionerna i specialstraffrätten därhän, kan noteras ett betydelsefullt avsteg från parallellismens princip, vilket kan beröra snart sagt de flesta brottstyper även inom strafflagens område, nämligen den regel som av tvingande rättspolitiska skäl upprätthålles beträffande gärningar begångna under *självförvällat rus*. Då denna specifika art av tillfällig sinnestörning enligt 5: 5 st. 2 ej utesluter straffrättsligt ansvar,³² innebär detta i själva verket att kravet på styrkt uppsåt resp. oaktsamhet uppgives i de flesta fall av mera höggradig berusning eller, om man hellre så vill, att imputationen utgör föremål för en absolut presumtion.

Hittills ha behandlats sådana fall av ofullständig parallellism mellan brottsbegreppets båda sidor som bestå i ofullständig subjektiv täckning av brottets gärningsinnehåll, d. v. s. förhandenvaron av visst objektivet överskott. Emel-

³⁰ THORNSTEDT, Företagaransvar, s. 58 ff., 148 ff. samt 291 ff. Ang. innebörden av TF 8: 12, se närmare FAHLBECK, Tryckfrihetsrätt, s. 125, BSA s. 119 f. samt KPr 1948: 230 s. 62 f.

³¹ Se närmare THORNSTEDT, Rattfylleri, s. 147 ff. och STRAHL i SvJT 1960 s. 285 ff. samt rättsfallet NJA 1956 s. 66.

³² Jfr ovan s. 166 not 27 och där åberopad litteratur.

lertid förekommer också det omvända förhållandet, nämligen att det subjektiva rekvisit som en brottsbeskrivning uppställer går utöver eller innefattar mer än det objektiva gärningsinnehållet. Vi ha då att göra med brottstyper med *subjektivt överskott*. Stundom uttryckes i doktrinen förhållandet så, att det objektiva brottsrekvisitet är i motsvarande mån *kuperat*.³³

De praktiskt viktigaste exemplen på subjektiva överskott möta oss vid de särskilda brottsformerna försök och förberedelse, inklusive stämpling, till brott enligt 3: 1 och 2. Det av gärningsmannen avsedda eller föreställda händelseförloppet sträcker sig i dessa fall längre än den faktiskt företagna handlingen synes utvisa, d. v. s. vanligen till det påbörjade eller planerade brottets fullbordan. Den sålunda föreliggande samhällsskadliga viljeriktningen utgör det rättspolitiska skälet till att man kriminaliserat de ifrågavarande kuperade formerna av det kompletta brottet med straffsatser, som i regel äro betydligt strängare än vad beskaffenheten av gärningen, objektivt sett, skulle motivera; vid ett mordförsök tillfogas t. ex. offret blott en lindrig kroppsskada eller vid ett snatteri tillgripes en ringa mängd av ett giftigt ämne som är avsett att komma till användning vid ett giftmord. I många fall fyller den företagna försöks- eller förberedelsehandlingen såsom sådan ej de objektiva rekvisiten för någon annan gärningstyp över huvud taget; detta är fallet om försökshandlingen helt misslyckas eller icke fullföljes eller om det enligt 3: 2 genom stämpling tillkomna beslutet att ett visst brott skall utföras ej efterföljes av någon vidare åtgärd. En kriminalisering eller ett straffmåt som göres beroende av den rättskränkning som objektivt sett förverkligats utgör tydligtvis otillräcklig reaktion mot försöks- eller förberedelsehandlingen ur såväl allmänpreventiv som individualpreventiv synpunkt. Vid sidan av de nu behandlade särskilda brottsformerna förekomma subjektiva överskott av liknande typ i enstaka föråldrade lagrum, t. ex. 14: 15 och 14: 18.³⁴

³³ Se THYRÉN, Om s. k. kuperade brottsrekvisit med särskilt avseende på försöket.

³⁴ Här om se HAGSTRÖMER II s. 160 f., s. 169 ff.

En annan grupp av subjektiva överskott utgöra de fall som lämpligen kunna betecknas som *fristående subjektiva moment*. Dessa utgöras av vissa i lagen uttryckligen angivna subjektiva brottselement vilka sakna sin motsvarighet på brottets objektiva sida.³⁵ Ofta är inkongruensen endast skenbar: det subjektiva momentet, t. ex. en viss avsikt, äger sin motsvarighet i det yttre handlingssättet, men det stöter på lagtekniska svårigheter att i lagbudet beskriva de yttre gärningsmoment i vilka avsikten manifesterar sig, varför det befunnits lämpligare och även tillräckligt att upptaga allenast det subjektiva rekvisitet i brottsbeskrivningen.

Det mest åskådliga och tillika praktiska exemplet på ifrågasvarande subjektiva moment utgör rekvisitet tillägnelseuppsåt vid stöldbrotten enligt 20: 1—4; saknas vid tillgreppet denna subjektiva inställning hos gärningsmannen, kan han blott straffas för egenmäktigt förfarande jämlikt 20: 6. Andra exempel utgöra våld eller hot mot tjänsteman enligt 10: 1, när brottet begås »för att tvinga» den angripne »till tjänsteåtgärd, hindra honom därifrån eller hämnas därför». Motsvarande speciella avsikt är också utmärkande för brottstyperna förgripelse mot tjänsteman enligt 10: 2 och övergrepp i rätts sak enligt 10: 9, där dock rekvisitet ifråga uttryckes på ett mindre explicit sätt.³⁶ Till belysning av det fristående subjektiva momentets förhållande till brottets objektiva gärningsinnehåll kunna de angivna exemplen jämföras med utformningen av brottet missfirmelse mot tjänsteman enligt 10: 5. I detta fall upptager brottsbeskrivningen ej något liknande särskilt subjektivt rekvisit, utan de situationer man vill träffa med straffbudet anses tillräckligt angivna genom det objektiva rekvisitet att missfirmelse sker »i och för»

³⁵ Dessa subjektiva moment äga vissa beröringspunkter med de ovan under A. behandlade s. k. inre fakta, vilka bilda en del av brottets objektiva gärningsinnehåll. Dock råder den betydelsefulla skillnaden att brottets gärningsinnehåll i nu förevarande fall redan är fixerat i brottsbeskrivningen utan hjälp av några subjektiva moment, varför dessa tillkomma såsom ytterligare subjektiva rekvisit. Denna tekniska olikhet motiverar att företeelserna systematiskt hållas isär. Jfr nedan not 39.

³⁶ I 10: 9 uttryckes det subjektiva momentet för visst fall med orden att övergreppet sker mot någon »för det» han hos myndighet gjort anmälan etc. Enligt motiven till stadgandet avses ej någon olikhet gentemot uttryckssättet i 10: 1 och 2 ifråga om den särskilda avsikten med angreppet; se BSA s. 273.

tjänstemannens befattning; detta yttre förhållande skall vara täckt av vanligt uppsåt.³⁷ Som ytterligare exempel på fristående subjektiva moment må anföras det särskilda uppsåtet »att oskyldig må bliva sakfälld» vid brotten falskt åtal och falsk angivelse enligt 13: 5 resp. 13: 7 st. 1, rekvisiten »för att bedraga försäkringsgivare» i 21: 8 st. 2 och »för att påverka priset på vara, värdepapper eller annan egendom» vid svindleri enligt 21: 9 st. 1 samt »för att främja ackord» vid den form av mannamån mot borgenärer som avses i 23: 4 st. 2. Det fristående subjektiva momentet i brottsbeskrivningar av den typ som nu exemplifierats framstår såsom *konstitutivt för brottstypen*. Det är därför förståeligt att nyare kontinental doktrin stundom velat hänföra dylika brottsrekvisit till brottets objektiva sida, till själva gärningsinnehållet,³⁸ samtidigt som frågan om den subjektiva täckningen av momenten ifråga helt naturligt förlorar självständig betydelse. Även om tillräckliga skäl saknas att acceptera denna tanke och i systematiskt hänseende frånga den hävdvunna fördelningen av brottsrekvisiten mellan det yttre, objektiva, skeendet och den psykiska inställningen hos det handlande subjektet, är det av vikt att observera den ovan givna karakteristiken av de fristående subjektiva momenten vid de nu behandlade brottstyperna. Deras egenskap att vara konstitutiva för brottsarten har nämligen i vissa hänseenden en påtagligt reell betydelse. Detta visar sig bl. a. vid bedömningen av fleras medverkan till brott med ifrågavarande uppbyggnad.³⁹ Det torde nämligen vara tillräckligt att det

³⁷ Här om se BSA s. 259.

³⁸ Jfr MEZGER, Studienbuch, s. 86, WELZEL s. 54 ff. och MAURACH s. 154 ff. Den i texten rekommenderade kritiska hållningen till mera ingripande systematiska nyorienteringar företrädes bl. a. av SAUER s. 68 f.

³⁹ Det invecklade problemet om den ena eller andra omständighetens betydelse för de olika medverkandes straffbarhet och deras etikettering som omständigheter av »objektiv», »subjektiv» eller »blandad» natur skall här ej närmare behandlas. Det bör dock understrykas — vilket ock framgår av de i texten diskuterade exemplen — att ett *subjektivt* brottsrekvisit mycket väl kan utgöra en *objektiv* omständighet, som påverkar övriga medverkandes brottslighet. Omvänt kan ett *objektivt* brottsrekvisit äga karaktären av en *subjektiv* omständighet, som blott äger betydelse för bedömningen av den persons handlande, hos vilken denna omständighet föreligger; som exempel kan nämnas subjektets särställning vid barnamord enligt 14: 22. Till denna fråga, se BSA s. 110 ff., HAGSTRÖMER I s. 353 ff., STJERNBERG, Föreläsningar, s. 206 ff. samt LEJMAN, Delaktighet i konkursbrott.

särskilda uppsåtet föreligger hos någon av de handlande, för att övriga personer som i någon form medverkat till brottet med kännedom om uppsåtets förhandenvaro skola ådraga sig ansvar enligt samma lagrum.

Vid sidan av de nu behandlade brottstyperna med fristående subjektiva moment står en annan grupp av fall, där det särskilda subjektiva momentet har till funktion att *kvalificera* en även i sin grundform kriminaliserad — uppsåtlig eller oaktsam — brottstyp med hänsyn till att gärningsmannen genom brottet ådagalagt en särskilt samhällsfarlig eller social-etiskt förkastlig viljeriktning. Omvänt kan det särskilda subjektiva rekviritet vara sådant, att dess förhandenvaro är ägnad att *privilegiera* brottstypen, därför att de avsedda omständigheterna innebära ett visst mått av ursäkt för gärningsmannen. Med ett träffande uttryck har nyare tysk doktrin betecknat fristående subjektiva moment av förevarande slag som »Gesinnungsmerkmale».⁴⁰ Den straffrättsliga betydelsen av de kvalificerade och privilegierade subjektiva momenten kan visa sig på olika sätt. Antingen uppställas vid sidan av ett brotts normalfall strängare resp. lindrigare specialfall av brottstypen, eller också göras de avsedda omständigheterna till försvarande resp. förmildrande omständigheter, som domstolen mera generellt har att iakttaga vid straffmätningen inom de olika brottsens strafflatitud.⁴¹ Stundom förekommer också att lagstiftaren gör användningen av viss straffart beroende av dylika särskilda subjektiva omständigheters förhan-

⁴⁰ Se särskilt SCHMIDHÄUSER, Gesinnungsmerkmale im Strafrecht; jfr MAURACH s. 230 ff. och WELZEL s. 68 ff.

⁴¹ Ehuru uttryckliga regler om straffmättningsgrunderna saknas i svensk rätt, torde i praxis enighet råda om att man, oavsett skilda åsikter om straffets ändamål, har att taga hänsyn till den brottsliga motiv till brottet och hans däri ådagalagda sinnelag. Måhända kan här spåras ett inflytande från de regler i ämnet vilka upptogos i 1844 års förslag till Straffbalk men ej inflöto i SL; jfr CARLÉN s. 4 ff., s. 24 f. samt ovan s. 92. Bland de olika grunderna nämnas sålunda »den större eller mindre djärvhet, list och ihärdighet, som till brottets utförande blivit använd» och »den kallsinnighet gärningsmannen visat för den förfördelades lidande eller den omsorg han visat att hindra eller gottgöra gärningens onda följder»; dessa subjektiva moment utgöra exemplifiering av den allmänna principen att straffet skall mätas både »efter gärningens mer eller mindre svåra beskaffenhet» och »den större eller mindre brottslighet i viljan» som gärningsmannen ådagalagt.

denvaro.⁴² I detta sammanhang ha vi emellertid att göra med de fristående subjektiva momenten endast i den mån dessa inverka på uppbyggnaden av de särskilda brottsbeskrivningarna.

I gällande svensk rätt förekomma endast sparsamt subjektiva rekvisit av hithörande slag. Som exempel kan dock nämnas de särskilda subjektiva rekvisiten »berått mod» och »hastigt mod», vilka — vid sidan av det allmänna uppsåtsrekvisitets varierande utformning — ligga till grund för indelningen i svårhetsgrader av dråps- och misshandelsbrott enligt 14: 1, 3, 4, 5, 10 och 11. Inom specialstraffrätten träffar man ett belysande exempel på subjektiva kvalificeringsgrunder i 1 § 2 st. i 1951 års lag om straff för vissa trafikbrott, där som en straffskärpande omständighet räknas att motorförare i sin framfart visat »uppenbar likgiltighet för andra människors liv eller egendom». Det förtjänar här omnämnas att förslaget till BrB laborerar med sådana särskilda subjektiva moment som »förslagenhet», »grymhet» eller »hänsynslöshet» mot barn eller eljest skyddslösa personer såsom kvalificeringsgrunder vid olika slags integritetskränkningar.⁴³ I stort sett bygger dock vår straffrätt på objektiva omständigheter som grund för uppställandet av kvalificerade eller privilegierade brottsformer, något som framgår vid ett studium av de vägledande exemplen på grova resp. lindriga grader av de centrala brottstyperna.⁴⁴

I motsats till vad som gäller de ovan behandlade subjektiva

⁴² Detta är t. ex. fallet ifråga om användningen av det särskilda straffet »hefte» enligt den norska strafflagen, § 24, som rekommenderas, »såfremt særlige omstendigheter gjør det antagelig, at handlingen ikke er utsprunget av et fordervet sinnelag». Enligt den tyska strafflagen, § 20, göres användningen av den svåraste arten av frihetsstraff, »Zuchthaus», liksom den mildaste arten, »Einschliessung», beroende av en bedömning, huruvida den straffbara handlingen »einer ehrlosen Gesinnung entsprungen ist». I svensk rätt förekom tidigare institutet skärpning av frihetsstraff enligt 2: 7 (upphävt 1945) vid vissa angivna brott, under förutsättning att gärningsmannen därvid ådagalagt »synnerlig råhet eller ondska». I 1923 års förslag till strafflag, allmänna delen, föreslogs införandet av ett arreststraff, närmast efter de ovan berörda norska och tyska förebilderna. Om skälen för och emot principen om en s. k. custodia honesta, se särskilt WETTER, Principerna för ett privilegierat frihetsstraff, diskussionen om enhetligt frihetsstraff i NKÅ 1949/50 s. 53 ff., med inledningsanförande av AGGE och B. LARSSON, samt NELSON, Hæfte.

⁴³ Se BrB 1: 2 och 6, 4: 3 och 6: 6 st. 2.

⁴⁴ Jfr ovan s. 90 ff., s. 137.

momenten, vilka framstå som konstitutiva för brottstypen, ha de sist behandlade kvalificerade eller privilegierade straffbestämmelserna endast tillämpning på det av flera till brottet medverkande subjekt, hos vilket den särskilda omständigheten är tillfinnandes. Vad angår övriga medverkande, falla de enligt principen i 3:4 st. 2 under den straffbestämmelse som i det särskilda fallet är tillämplig med hänsyn till det uppsåt eller den oaktsamhet som ligger var och en till last.

I stort sett falla de båda nu diskuterade huvudgrupperna av fristående subjektiva moment tydligt isär. Stundom kan man emellertid hysa tvekan i detta hänseende. Detta synes vara fallet bl. a. beträffande rekvisitet »för att bereda sig vinning» eller »för egen vinning» vid sådana brott som fosterfördrivning enligt 14:27 st. 2 och koppleri enligt 18:11. Väl är vinningssyftet här konstitutivt för brottstypen — något som ytterligare markeras genom att detsamma i vissa fall uppställs som alternativ till det rent objektiva rekvisitet vanemässighet — men det avser också att ge uttryck för en värdering av det förkastliga i gärningsmannens motiv till brottet och graden av hans subjektiva viljefarlighet. Hur medverkansproblemet skall lösas i dessa fall synes ovisst. Praxis torde närmast vara benägen att fästa sig vid det subjektiva momentets betydelse såsom konstitutivt för brottstypen.⁴⁵

En återblick på den härmed avslutade genomgången av täckningsgrundsatsen i straffrätten ger *sammanfattningsvis* följande bild av förhållandena. Utvecklingen har i stort sett lett fram till att samtliga rekvisit på brottets objektiva sida skola vara täckta av dolus eller, där så framgår av det speciella straffbudets avfattning, åtminstone av culpa. Undantag från denna huvudregel kunna påvisas i avseende å de s. k. fristående objektiva gärningsmomenten samt i olika avseenden inom specialstraffrätten. Självfallet kräves ej subjektiv täckning för de tidigare behandlade särskilda straffbarhetsbetingelserna, om vilka vi funnit att de böra hållas utanför själva brottsbegreppet. Om sålunda i regel full kongruens

⁴⁵ Jfr STJERNBERG, Kommentarer till kap. 17—18, s. 110 f., BERGENDAL, Om vanemässighet och yrkesmässighet, s. 246 ff., THORNSTEDT, Legalitet, s. 339 och SVENNEGÅRD i SvJT 1955 s. 271 ff. samt NJA 1953 C 477 och SvJT 1954 rf. s. 29.

råder mellan brottets objektiva och subjektiva sida när det gäller subjektiv täckning för det objektiva gärningsinnehållet, är kongruensen ingalunda komplett i omvänd riktning; i flera varianter förekomma sålunda brottstyper, vid vilka betydelsefulla subjektiva rekvisit sakna sin direkta motsvarighet på brottsbegreppets objektiva sida.

Till sist bör observeras att vi i det föregående avsiktligt lämnat åsido frågan om betydelsen av s. k. rättsvillfarelse hos gärningsmannen. Annorlunda uttryckt gäller det spörsmålet huruvida den subjektiva täckningen med *dolus* eller *culpa* skall omfatta icke blott de omständigheter som bilda brottets gärningsinnehåll utan även den *rättsliga reglering* som betingar gärningens straffbarhet. Icke sällan möter man i doktrinen, särskilt äldre sådan, ett nekande svar på denna fråga under hänvisning till den gamla grundsatsen »*juris ignorantia nocet*» och med den rättspolitiska motiveringen att en annan princip skulle äventyra den allmänna laglydningen; av billighetsskäl medgives dock strafffrihet i särskilt ursäktliga fall. Nyare författare ge däremot stundom ett jakande eller åtminstone ett betydligt mera nyanserat svar på frågan, varvid olika teorier utvecklas om beskaffenheten av den i princip krävda subjektiva täckningen och dess egentliga objekt. Med hänsyn till problemets ytterst invecklade och kontroversiella beskaffenhet samt den betydande osäkerhet i dessa ämnen som präglar svensk rättspraxis skall här icke göras något försök att sammanfattningsvis redogöra för problemets läge i doktrin eller rättstillämpning. Läran om rättsvillfarelsen och dess straffrättsliga behandling utgör vid sidan av de problem som hänföra sig till imputationens former (*dolus* och *culpa*) ett kapitel, som alltmer tilldragit sig uppmärksamhet i den nyaste nordiska straffrättsdoktrinen.⁴⁶

⁴⁶ Hela materiaen har nyligen ingående behandlats av THORNSTEDT, Rättsvillfarelse; jfr sammanfattningen hos samme förf., Översikt, s. 41 ff. samt WAABEN, Forsæt, s. 24 ff., ANDENÆS s. 225 ff., HURWITZ s. 342 ff. och LE MAIRE i NTfK 1949 s. 227 ff.

KAPITEL IV

BROTTETS OBJEKTIVA SIDA

§ 10. DEN BROTTSLIGA HANDLINGEN.¹

Vid undersökningen av brottsbegreppets objektiva sida tilldrager sig själva det brottsliga handlandet det största intresset, då detsamma utgör gärningsinnehållets centrala beståndsdel, vilken aldrig saknas, medan de utanför handlandet liggande omständigheterna, vilka såsom modaliteter ingå i gärningsinnehållet, sakna likformighet och växla med de olika brottsarterna såsom intimt sammanhängande med de särskilda förhållanden som motivera den ena eller andra gärningens kriminaliserande. Den brottsliga handlingen kräver sålunda särskild uppmärksamhet allra helst som åtskilliga teoretiska och tekniska svårigheter föreligga när det gäller att analysera och i lagtext uttrycka de mänskliga attityder som bilda brottets egentliga substans.

A. Handlingsbegreppet.

Med termen handling förstås i straffrätten i första hand en yttre mänsklig handling; om rent inre viljebeslut eller intellektuella förlopp som sådana är i detta sammanhang icke frågan. Med en yttre handling förstås i allmänhet en *kroppslig rörelse*, som uppbäres av en *viljeakt*, ett beslut hos den handlande. Häri ligger att det skall röra sig om en *medveten* handling. Utanför begreppet falla sålunda kroppsliga reaktioner, som ha karaktären av en reflexrörelse eller ett automatiskt handlande i medvetlöst tillstånd eller under rent fysiskt betvingande från någon främmande krafts sida.

Emellertid kan man icke stanna vid ett så pass klart och entydigt handlingsbegrepp som det nu angivna. Straffrättsliga sanktioner tillgripas av lagarna icke endast för att giva eftertryck åt negativa rättsregler, d. v. s. sådana genom vilka

¹ HAGSTRÖMER I s. 94 ff., THYRÉN II s. 1 ff., 35 f., WETTER §§ 7 och 8, HURWITZ § 31, KRABBE s. 78 ff., ANDENÆS § 10, LISZT-SCHMIDT § 28, MEZGER §§ 12—14 samt Moderne Wege, s. 11 ff., MAIHOFFER, Der Handlungsbegriff im Verbrechenssystem, WILLIAMS § 11—6, VOUIN-LÉAUTÉ s. 149 ff. Jfr ock den nedan i not 6 omnämnda litteraturen.

vissa mänskliga handlingar förbjudas, utan även för att framdriva vissa handlingar, uttryckta i positiva rättsregler, påbud. I dylika fall består brottet i en ådagalagd *passivitet*, och brott av denna typ kallas underlåtenhetsbrott eller omissivdelikt² i motsats till brott som begås genom aktivt handlande, handlingsbrott eller kommissivdelikt. Med hänsyn härtill måste den givna definitionen på det straffrättsliga handlingsbegreppet kompletteras med det påpekandet, att det brottsliga yttre handlandet kan bestå i en överksamhet, som är *frivillig* i den meningen att den handlande lika väl som han iakttagit passivitet hade kunnat företaga den av lagen önskade verksamheten i yttre måtto. Är han däremot av medvetlöshet, absolut yttre tvång eller annan fysisk orsak förhindrad att handla, saknas en av förutsättningarna för ett underlåtenhetsbrott, nämligen det förut åsyftade viljemomentet. Då ett ständigt hänsynstagande till de relativt få fall, då underlåtenhet straffas, skulle tynga framställningen av brottsbegreppets objektiva sida, tages i det följande med ordet handling främst fasta på positiva handlingar, desto mer som någon adekvat term ej finnes i svenskt språkbruk, vilken täcker båda begreppen.³ De särskilda svårigheter som ur logisk och praktisk synpunkt uppstå vid underlåtenhetsbrottens inordnande i det straffrättsliga systemet skola beröras i det följande.⁴

Då det stundom framhålles i doktrinen att i det sålunda definierade handlingsbegreppet skulle ligga att handlingen bestämmes av en *ändamålsföreställning* hos den handlande, är detta väl riktigt ifråga om de flesta positiva handlingar och beträffande åtskilliga men långt ifrån alla fall av passivitet. I varje fall får man noga observera att den viljeakt resp. aktiva föreställning om gärningen, som det är tal om i förevarande sammanhang, icke får sättas i relation till något

² Se närmare nedan § 12.

³ Uttryck sådana som brottsligt »beteende», brottsligt »förhållande» e. d. torde vara väl diffusa och träffa icke på ett karakteristiskt sätt brottets karaktär av ett från gärningsmannens allmänna attityder klart avskilt, singulärt handlings- eller överksamhetsförlopp. I vidsträckt mening kan termen handling möjligtvis användas som ett gemensamt juridiskt fackuttryck för all sådan mänsklig aktivitet eller passivitet, till vilken lagen knyter rättsverkningar. Jfr ANDENÆS, Unnlåtelse, s. 10 ff.

⁴ Nedan s. 308 ff.

mer än just själva den kroppsliga verksamheten eller verksamheten, alltså i intet fall till det totala gärningsinnehållet som normativt bestämd företeelse;⁵ i annat fall skapas en ur systematisk synpunkt betänklig sammanblandning mellan brottets objektiva och dess subjektiva sida.⁶

Endast i mera sällsynta fall är ett brott av så okomplicerad natur, att detsamma förverkligas genom en enda handling i ovan berörda psyko-fysiska mening. Tvärtom förutsätta många brottsbeskrivningar en *serie av verksamhetsakter* vilka tillhopa bilda ett avslutat händelseförlopp, en handlingsenhet, och antingen sammanhållas genom en gemensam ändamålsbestämning eller äga ett temporalt sammanhang på så sätt att förloppet utmynnar i ett i brottsbeskrivningen angivet yttre resultat, skilt från själva verksamheten. Som exempel på gärningstyper, som vanligen förutsätta ett av flera verksamhetsmoment sammansatt handlande, må nämnas mened enligt 13: 1, märkesförfalskning enligt 12: 7, allmänfarlig ödeläggelse enligt 19: 3 samt egenmäktigt förfarande i avseende på fastighet enligt 20: 8 st. 2.⁷

Ytterligare en omständighet förtjänar att påpekas i detta sammanhang. De verksamhetsakter som bilda själva den

⁵ Gärningsinnehållet innesluter visserligen i sig ett antal rent deskriptiva, juridiskt s. a. s. färglösa moment såsom »naturliga» faktiska förhållanden, men urvalet och sammanställningen av de yttre (och inre) rekvisiten på brottets objektiva sida ha dock gjorts av lagstiftaren för att karakterisera ett förbjudet handlingssätt; se ovan 231 ff.

⁶ I nyare tysk doktrin har emellertid den av WELZEL med stor energi hävdade s. k. finala handlingsläran från specifika, värdefilosofiska och ontologiska, utgångspunkter utvecklats i texten antydda tankegången till sina yttersta konsekvenser och i själva verket ryckt in väsentliga moment av dolusbegreppet i läran om handlingar såsom »Unrecht». Hela det straffrättsliga systemet har därmed måst nyorienteras. Vinsten av den nya systematiken, vars filosofiska bakgrund och teoretiska berättigande här ej skola diskuteras, synes knappast uppväga de oklarheter och svårigheter densamma för med sig, t. ex. ifråga om oaktsamhetsbrottens uppbyggnad, kausalitetsproblemets behandling och underlåtenhetens straffbarhet. — Striden om den nya riktningen är ytterst livlig i den nyaste tyska doktrinen och synes på långt när icke avgjord. Se härom, förutom WELZEL s. 33 ff. samt Aktuelle Strafrechtsprobleme och Das neue Bild des Strafrechtssystems, MEZGER, Moderne Wege, s. 7 ff. och Studienbuch, § 19, GALLAS, Stand der Lehre vom Verbrechen, s. 5 ff. samt HURWITZ i NTfK 1954 s. 278 ff.

⁷ Den sålunda föreliggande handlingsenheten får ej förväxlas med den handlingsenhet som kan skapas genom att flera i sig kompletta straffbara handlingar sammanföras till en enhet i bestraffningshänseende (s. k. sammansatta brott, kollektivbrott e. d.). Jfr WELAMSON s. 94 ff. och STRÖMBERG, Åtalspreskription, s. 158 ff.

brottsliga handlingen ha förut angivits vara av kroppslig natur. Även om detta i princip håller streck, bör man icke förbise, att såsom moment i denna yttre verksamhet även kunna ingå psykiska förlopp hos den handlande, vilka understundom äga sådan betydelse, att det yttre handlandet får mening och blir möjligt att beskriva först om hänsyn tas till dessa moment. Om dessa s. k. *inre fakta* har tidigare talats.⁸ Vanligen, ehuru icke undantagslöst, äro de just anslutna till själva det brottsliga handlandet. Handlingsbeskrivningar sådana som »förmå» i 26: 5, »skymfa» i 8: 8 och 11: 8, »uppmana» i 11: 5 och 26: 10, »vägra» i 26: 1 samt »tvinga» i 15: 22 kunna icke förstås blott som kroppsliga, vanligen verbala, verksamhetsyttringar utan dessa måste ses i sitt sammanhang med psykiska skeenden av intellektuell, emotionell och voluntativ natur hos gärningsmannen.

I begreppet handling såsom detta här uppfattats ligger helt naturligt att handlingen företages av en mänsklig individ. *Handlingens subjekt* är alltid en fysisk person. Med utgångspunkt från detta tämligen självklara påpekande har doktrinen velat såsom ett postulat hävda satsen, att en juridisk person över huvud icke kan bestraffas, något som i och för sig vore möjligt beträffande brottspåföljder som innebära minskning av förmögenhet, förlust av näringsrättigheter m. m. Denna sats, som i stort sett torde motsvaras av uppfattningen i rättspraxis, kan emellertid icke härledas ur själva det straffrättsliga handlingsbegreppet. I och för sig är det nämligen icke givet att ett straff skall gå ut över den som företagit den straffbara handlingen eller haft att i yttre avseende iakttaga något av lagens påbud. Detta sammanhang mellan handling och straff skapas först därigenom, att nutida straffrätt som princip för en gärnings bestraffning förutsätter att denna kan läggas den handlande till last såsom ett eget uppsåtligt eller culpöst handlande. I den mån kravet på dylik subjektiv täckning undantagsvis uppgives och ansvar statueras för annans gärning, föreligger i princip ej något hinder mot att juridisk person dömes till ekonomiska och liknande brottspåföljder. Ifrågavarande speciella problem

⁸ Ovan s. 249.

kan här lämnas åsido.⁹ Så länge framställningen endast avser handlingen såsom det centrala rekvisitet på brottsbegreppets objektiva sida, gäller det blott att analysera den brottsliga verksamheten resp. passiviteten utan att hänsyn tages därtill, att samhällsreaktionen undantagsvis kan drabba någon annan än den handlande själv.

B. Handling och effekt.

Som redan framhållits utmynnar det brottsliga handlingen enligt brottsbeskrivningens innehåll i många fall i ett visst *yttre resultat*, den brottsliga effekten. Ur flera synpunkter, bl. a. därför att ett dylikt resultat långt ifrån genomgående upptages som rekvisit i de skilda brottsbeskrivningarna, är det framställningstekniskt redigast att ej räkna effekten som ett i begreppet handling ingående moment, såsom stundom sker i litteraturen.¹⁰ Effekten består ofta av en yttre skadlig förändring av eller inverkan på den person eller egendom eller det mera abstrakt tänkta intresse som utgör brottstypens omedelbara angreppsobjekt eller skapandet av en situation som innebär en risk för en dylik oförmånlig inverkan. Alltefter arten av de verkningar som sålunda åstadkommas talar man om *skada* eller *fara* som brottets effekt; härtill återkomma vi under C.

Brott vilka lagtekniskt konstrueras med sikte på handlingens effekt gå i doktrinen under beteckningen *effektde-lik* (effektbrott). I äldre tider var denna konstruktion förhärskande. Effekten, t. ex. den dödliga utgången eller kroppsskadan, som orsakats av ett våldsbrott, eller förlusten av visst förmögenhetsobjekt genom stöld eller något annat egendomsbrott, framhövdes ofta som det centrala rekvisitet i brottsbeskrivningen, en teknik som kan förklaras både av

⁹ Se härom bl. a. THORNSTEDT, Företagaransvar, s. 110 ff. med där anförd litteratur, HURWITZ, Kollektive enheder, s. 54 ff., s. 222 ff. samt ANDENÆS s. 244 ff.; jfr ock ovan s. 179 ff.

¹⁰ Den i texten förordade terminologien är vanlig i nyare nordisk doktrin; se sålunda TORP §§ 19 och 25, HURWITZ s. 227, WETTER § 7, HAGSTRÖMER I s. 94 (med viss tvekan) samt THYRÉN II s. 1 f. I tysk doktrin räknas oftast den yttre effekten av den brottsliga verksamheten (eller överksamheten) till begreppet handling, se LISZT-SCHMIDT § 28 och MEZGER § 12. För anglosaxisk doktrin, se WILLIAMS § 6. Jfr också nedan not 16.

historiska och ideologiska skäl.¹¹ För den framväxande straffrättsvetenskapen blev den centrala uppgiften att systematisera de olika typerna av angreppsobjekt och att närmare precisera beskaffenheten av det skadliga resultat som måste ha framkallats för att det ena eller andra straffbudet skulle vara tillämpligt på fallet. Då den uppkomna skadan givetvis skulle vara orsakad av den brottsliga handlingen, uppstodo intrikata *kausalitetsproblem*, som i betydande omfattning sysselsatte det straffrättsliga tänkandet. Mot denna bakgrund har man att förstå att för straffrättsteoretikerna brott av nu ifrågakvarande slag kommit att framstå såsom den »normala» typen för brott, och doktrinen har ofta velat efter effektdeliktets schema konstruera brottsbegreppet såsom sådant.¹² Detta har emellertid lett till rena konstruktioner och har ofta varit ägnat att göra framställningen av brottsbegreppets objektiva sida mera svårfattlig än som strängt taget är nödvändigt.

I själva verket förhåller det sig emellertid så, att vid ett stort antal brott en dylik yttre skadlig effekt icke är väsentlig utan brottsbeskrivningen tager fasta allenast på *själva det brottsliga handlandet* resp. passiviteten. Dessa brott kunna lämpligen kallas *rena handlingsdelikt* (handlingsbrott)¹³ och förekomma såväl inom strafflagsområdet som i specialstraffrätten. Som exempel kunna nämnas mened enligt 13: 1, penningförfalskning enligt 12: 6, våldsamt motstånd enligt 10: 4, brott mot trosfrid enligt 11: 8, fylleri enligt 11: 10, för-

¹¹ Det medeltida bötesstraffets ursprungliga sammanhang med skadeståndet, imputationsrekvisitets bristfälliga utveckling och en kasuistisk lagteknik i ett relativt primitivt samhällsliv voro faktorer som kommo att skjuta brottsens synliga och påtagliga skadeverkningar i förgrunden; jfr ovan s. 251 f. Under senare tider har naturrättens sökande efter straffets s. k. rättsgrund ofta lett till att brottet i normalfall uppfattats som kränkning av en naturlig eller i samhällsfördraget grundad primär rättighet som tillkommer den enskilde eller staten (så exempelvis FEUERBACH).

¹² Se härom särskilt ANDENÆS, Unnlatelse s. 132 f., H. MAYER, Strafrecht des deutschen Volkes, § 19 och Strafrecht, § 18 samt — från specifika utgångspunkter — WELZEL § 8.

¹³ I litteraturen finner man stundom den ur olika synpunkter missvisande rubriken »formaldelikt» för denna grupp, satt i motsättning till »materialdelikt», som motsvarar effektbrotten; jfr ANDENÆS s. 97. Mera adekvat är termen »korrelatförbrytelse» varmed avses att brottets gärningsinnehåll sammanfaller eller är uttömt med själva det brottsliga handlandet; härom närmare HURWITZ s. 26 f.

talsbrott enligt 16:7 och 8, flertalet fall av straffbar otukt enligt 18 kap., tagande av olovlig väg enligt 24:4, tjänstefel enligt 25:4 samt lydnadsbrott enligt 26:1. Från specialförfattningarnas område må som typiska fall nämnas vårdslöshet och grov vårdslöshet i trafik samt s. k. smitning enligt 1 § resp. 5 § i 1951 års lag om straff för vissa trafikbrott, olovlig jakt enligt 28 § 1 st. i 1938 års lag om rätt till jakt samt lämnande av olika slags oriktiga uppgifter enligt 213 § i 1944 års lag om aktiebolag.

Särskilt typiska fall av rena handlingsdelikt utgöra sådana brottstyper — särskilt vanliga i olika näringsrättsliga författningar — där lagstiftaren kriminaliserat bedrivande av viss verksamhet eller vidmakthållande av ett såsom icke önskvärt betraktat tillstånd.¹⁴ Från strafflagens område må nämnas hållande av spelhus enligt 11:12, stadigvarande utnyttjande av annans otuktiga levnadssätt enligt 18:11 st. 2 samt obehörig tjänsteutövning enligt 10:13 och obehörig befälsutövning jämlikt 26:6. Som typfall i övrigt kunna väljas vissa former av näringsutövning (t. ex. gårdfarihandel och viss form av varurealisation) utan erforderligt tillstånd jämlikt § 18 i 1864 års näringsfrihetsordning, olovlig tillverkning av brännvin eller mäsik eller innehav av mäsik enligt 19 § 1 p. i 1954 års brännvinstillverkningsförordning, bedrivande

¹⁴ Om denna brottsgrupp, se bl. a. HURWITZ s. 20 f., ANDENÆS, Unnløtelse, s. 17 f., 138 f., STRAHL, Påføljder, s. 76 f. samt, ingående, STRÖMBERG, Åtalspreskription, s. 159 ff. Själva termen »tillståndsdelikt» (motsvarande) användes i litteraturen i skiftande bemärkelse och bör därför måhända undvikas. I texten avses närmast sådana fall, då brottets gärningsinnehåll beskrives allenast med angivande av själva den verksamhet eller det rättsstridiga tillstånd som straffbudet avser att reprimera. — Understundom medräknas även sådana brottsarter, för vilka det är utmärkande att bland de objektiva rekvisiten även ingår att man genom ett positivt handlande först skapar det tillstånd som sedan vidmakthålles, t. ex. olaga frihetsberövande enligt 15:9; här föreligger tydligen ett effektbrott, kombinerat med ett tillståndsdelikt, vilka bilda en juridisk handlingsenhet. Brott av detta slag böra emellertid hållas skilda från de egentliga tillståndsdelikten. — I nyare tysk litteratur begagnas termen »Zustandsverbrechen» i en helt annan mening än den här och i övrigt i nordisk doktrin begagnade termen tillståndsdelikt. Dit räknas sålunda exempelvis stöld, misshandel med bestående men som följd och andra gärningar som resulterat i ett permanent tillstånd av icke-önskvärd beskaffenhet. I brottsbeskrivningen göres dock ej upprätthållandet av detta tillstånd genom någon åtgärd eller passivitet från den brottsliges sida till ett moment i gärningsinnehållet. Det gäller sålunda vanliga effektbrott med en viss sorts effekt. Jfr LISZT-SCHMIDT s. 351 och MAURACH s. 596.

av linje- eller beställningstrafik m. m. utan vederbörligt tillstånd enligt 34 § 1 mom. i 1940 års förordning angående yrkesmässig automobiltrafik samt olagligt innehav av skjutvapen enligt 36 § 1 mom. i 1949 års vapenförordning. Åtskilliga av de nu nämnda exemplen på brott, för vilka det utmärkande är att ett visst, av lagen ej önskat tillstånd fortvarar, kunna betecknas som *gränsfall mellan handlings- och underlåtenhetsbrott*.¹⁵

Som ovan nämnts har doktrinen strävat efter att betrakta effektdelikten som den normala brottstypen, och stundom kan man — särskilt i kontinental litteratur — möta den meningen att momenten handling och resultat äro konstitutiva för brottsbegreppet som sådant. Försöker man förklara de rena handlingsbrotten från denna utgångspunkt rör man sig med en annan innebörd av begreppen handling, orsakssammanhang och effekt än den som användes i denna framställning. Man avser då det kausalförlopp som antages bestå däri att *viljeakten* eller handlingsimpulsen hos det verk samma subjektet — eller hur man nu vill formulera handlandets inre eller psykiska sida — *orsakar* de förändringar i det yttre händelseförloppet som själva hans handlande utgör.¹⁶ Menedaren beslutar sig för att vanställa sanningen och lämnar ett osant vittnesmål, krigsmannen bestämmer sig för att göra obstruktion och fördröjer exempelvis utförandet av

¹⁵ Härom nedan s. 307 f. samt ANDENÆS s. 96 och Unnlåtelse, s. 17 f.

¹⁶ Denna uppfattning är vanlig i kontinental doktrin. Typisk är framställningen hos MEZGER s. 95 f., 109 ff. Begreppet »Erfolg» omfattar såväl »das körperliche Verhalten des Handelnden» som också den därigenom orsakade »Aussenerfolg» (som ej blott motsvarar effekten i den av oss antagna meningen utan samtliga moment i det yttre händelseförloppet som inträffa efter och på grund av gärningsmannens »Verhalten»). »Erfolg» betyder alltså »die gesamte äussere Tatbestandsverwirklichung» eller »die gesamte Auswirkung des der Handlung zugrunde liegenden Willensaktes in der Aussenwelt». Det är detta orsakssammanhang som enligt förf. är det centrala problemet i kausalitetsläran. — En liknande uppfattning möter i svensk straffrättsvetenskap hos THYRÉN II s. 8 f., då det säges att »sambällsfarligheten i brottslingens vilja måste vara orsak till det brottsliga resultatet». Alldeles bortsett från det diskutabla i den för Thyren grundläggande uppfattningen om att brottet till sin natur är att uppfatta som yttring av en samhällsfarlig vilja (härom i det föregående s. 100 ff.), synes det knappast tillrädligt att draga in brottets subjektiva sida, särskilt när denna betraktas ur materiella aspekter (»samhällsfarlig» eller »socialtiskt onormal» vilja), i kausalläran, vilket åtminstone framställningstekniskt sett ökar svårigheterna på detta invecklade område; jfr HAGSTRÖMER I s. 221 not 1 samt ovan not 6.

en given order, den som tager olovlig väg bestämmer sig för att gå över grannens tomt och sätter sitt beslut i verket, lönnbrännaren beslutar sig för att tillverka sprit och ställer mäsken att jäsa, o. s. v. Med den uppfattning som här förfäktas består däremot handlingen just i de exemplifierade yttre förfarandena, och det inre momentet i handlingen består i att han handlar medvetet och under viljans kontroll. Vid effektbrotten åter kräves dessutom en *utanför själva handlandet* liggande skadlig verkan eller risk för en dylik verkan, vilket resultat står i orsakssammanhang med just detta handlande och i brottsbeskrivningarna kommer till såsom ett extra brottsrekvisit. Naturligtvis måste det medgivas att skillnaden mellan de båda brottsgrupperna icke alltid är så markant som den här framställts. Sålunda kan stundom den predikativa formel, genom vilken en verksamhet beskrives, i sig innesluta ett visst resultat, ehuru detta ej s. a. s. lösbrytes till ett särskilt brottsrekvisit.¹⁷ Vidare bör det ihågkommas att de som rena handlingsdelikt kriminaliserade formerna av mänskligt beteende av lagstiftaren uppfattats såsom icke önskvärda just därför att de äro skadliga eller farliga för sociala eller enskilda intressen av skilda slag. Skillnaden mellan dem och effektdelikten är dock påtaglig. Vid de senare skall i det särskilda fallet den inträdda skadan eller faran kunna påvisas som *följd av gärningen*. Vid de rena handlingsdelikten är skadan resp. faran *ett rättspolitiskt skäl* för kriminaliseringen, i det att dessa följder av brottet genomsnittligt bruka vara förbundna med handlingssättet ifråga. Det är alltså gärningstypen in abstracto som är skadlig eller farlig.¹⁸

Det synes onekligen leda till en önskvärd förenkling av läran om brottsbegreppet att reducera kausalitetsspörsmålet

¹⁷ Jfr ANDENÆS s. 108 f. och Unnatelse, s. 134 ff. Som lagtextexempel kunna nämnas de olika förfarandena vid skyddande av brottsling och främjande av flykt enligt 10:10 och 11, undertryckande av urkund enligt 12:4, bevisförvanskning enligt 13:8, koppleri enligt 18:11, hindrande eller störande av den allmänna samfärdseln såsom ett fall av sabotage enligt 19:4, tjänstemissbruk och tjänstefel jämlikt 25:1 och 4 samt — ur specialstraffrätten — överträdelse av 1 och 4 §§ i 1960 års lag om straff för varusmuggling och brottsligt förfarande enligt 31 § i 1954 års allmänna förfogandelag.

¹⁸ Ifrågavarande brott kunna alltså i regel rubriceras som brott med s. k. presumerad fara; härom nedan under C.

till rimliga proportioner; detta spörsmål är icke, såsom doktrinen stundom velat göra gällande, den stora grundfrågan i läran om brottet utan snarast en speciell fråga vid sådana brott, där såsom ovan framhållits en särskild yttre effekt utöver gärningsmannens eget handlande tillkommer såsom moment i brottsbeskrivningen.¹⁹ Det förtjänar slutligen anmärkas, att frågan äger betydligt större praktisk vikt i skadeståndsläran; de synpunkter som där framträtt i den vetenskapliga diskussionen ha emellertid blott i begränsad omfattning intresse för det straffrättsliga kausalitetsproblemet.

C. Skadebrott och farebrott.

För effektbrotten är utmärkande att ett visst skadligt resultat upptagits såsom ett självständigt objektivet brottsrekvisit i brottsbeskrivningen. Utan att detta resultat uppnåtts är brottet icke i juridisk mening fullbordat. Det uppnådda resultatet kan i lagbuden angivas på många olika sätt, men i regel kan det sorteras in under endera av kategorierna *skada* eller *fara*. Dessa begrepp äro synnerligen vaga²⁰ och användas i skiftande betydelse och kräva därför en närmare precisering. Det skulle emellertid föra för långt att i detta sammanhang upptaga hithörande spörsmål till rättsvetenskaplig undersökning, desto mer som innebörden av termerna ifråga knappast kan fastställas enbart för straffrättens vidkommande och detta tydligtvis skulle kräva en djupare analys av hela rättsordningens funktion och de rättsvetenskapliga uttrycksmedlens metodik.²¹ I nu förevarande sammanhang torde det också vara tillräckligt med en

¹⁹ Se ock HURWITZ s. 236 f.

²⁰ Se ovan s. 238 f. samt AGGE, Abstrakt norm, s. 24 ff.

²¹ Ur den straffrättsliga litteraturen må särskilt hänvisas till — utöver de i not 1 angivna arbetena — AGGE a. st., HAGSTRÖMER, Mordbrandsbrotten, s. 300 ff., STRAHL, Skada och vinning, s. 7 ff., BERGENDAL, Svenskt lagförslag, s. 184 ff. och THORNSTEDT, Rättsvillfarelse, s. 287 ff., ävensom till MAURACH s. 202 f., SAUER s. 31 ff. och H. MAYER, Strafrecht des deutschen Volkes, §§ 20 och 21. — En jämförelse med den skadeståndsrättsliga litteraturen kan ur vissa synpunkter synas givande. Dock kunna de skadeståndsrättsliga kategorierna icke utan vidare överflyttas till straffrätten med hänsyn till de olika orättspåföljdernas skilda rättspolitiska funktioner.

ungefärlig precisering av begreppen sådana dessa användas i positiv rätt.

Med en kraftig förenkling kan man ange skillnaden så, att skada har åstadkommits när brottet leder fram till en menlig förändring eller annan inverkan på brottets angreppsobjekt,²² medan fara föreligger om allenast en risk för sådan skada uppstått genom handlingen.

Begreppet skada är lättast att ange vid brottstyper som innebära angrepp mot yttre, *konkreta objekt*, vilka genom gärningen förstörts eller undergått annan menlig fysisk förändring. En människa har blivit dödad eller tillfogats kroppsskada eller åtminstone en mera påtaglig smärta vid brott mot 14 kap., en fast eller lös sak har förstörts eller skadats vid skadegörelse enligt 24: 1, ägaren till ett föremål har förlorat besittningen och därmed den faktiska rådigheten över föremålet genom stöld enligt 20: 1, fast märke har flyttats, borttagits eller förstörts vid brott mot 12: 8, för att välja några åskådliga exempel på skadebrott. Vid brottstyper som icke på nu angivna sätt rikta sig mot konkreta, yttre angreppsobjekt utan mot *abstrakt tänkta rättslägen eller intressen* av privat eller allmän natur, innebär angreppet skada om dessa rättslägen eller intressen förändrats i oförmånlig riktning resp. minskat i värde, vare sig nu denna förändring skall bedömas ur intressebärandens eller någon mera objektiv synpunkt. Som typiska exempel på skadebrott av denna karaktär kunna anföras egendomsbrott sådana som bedrägeri enligt 21: 1, trolöshet mot huvudman och behörighetsmissbruk enligt 22: 5 resp. 6 samt vårdslöshet mot borgenär enligt 23: 3. Den ekonomiska skada som här åstadkommits består i ett försämrande av den kränktes allmänna förmögenhetsläge.²³ En bedömning av detta brottsresultat är ofta förenad med svårigheter. Än påtagligare äro dessa svårigheter

²² Om detta begrepp, se ovan s. 207 f.

²³ Det är att märka att denna form av skada måste ha åstadkommits även vid brott av typen stöld och skadegörelse. Den ovan angivna yttre förändringen vid dessa brott kan kallas konkret skada och förekommer ej vid alla förmögenhetsbrott, medan den nu avsedda abstrakta ekonomiska differensen till den kränktes nackdel är utmärkande för flertalet förmögenhetsbrott. Se närmare STRAHL, Skada och vinning, s. 26 ff., som emellertid synes använda termen konkret skada i annan bemärkelse.

vid preciserandet av sådana skaderekvisit som »men för riket» vid trolöshet i förhandling med främmande makt enligt 8: 2, »lidande, skada eller annan olägenhet» vid brotten för-gripelse mot tjänsteman och övergrepp i rätts-sak enligt 10: 2 resp. 9, eller »väsentligt avbräck i utbildningen eller annat avsevärt men för tjänsten» vid krigsmans rymning enligt 26: 12. Icke blott angreppsobjektets abstrakta struktur utan också dess ideella eller till psykiska förhållanden refererande innehåll föranleda i dylika fall skaderekvisitets vaga beskrivning i straffbudet. Det är uppenbart att begreppet skada här icke kan fångas i en enkel eller gemensam formel utan att dess precisering blir en värderande operation vid tillämpningen av varje särskilt lagbud.²⁴

Vad därefter angår *begreppet fara* i straffrätten, kan till en början helt allmänt sägas att fara betyder en objektivt fastställbar, större eller mindre sannolikhet eller risk²⁵ för att skada skall bli en följd av handlingen. Som de flesta prognostiska omdömen vilar en riskbedömning på en diskretionär prövning av den föreliggande situationen under utnyttjande av erfarenhetens vittnesbörd och den vetenskapliga expertisen. Då den med handlingen förbundna risken ej förutsättes förverkligad, kan man ej med full visshet uttala sig om hur ett fortsatt kausalförlopp skulle ha utvecklats sig med hänsyn till nya tillstötande omständigheter.²⁶ Man är hänvisad till de faktorer som förelegat vid den eventuellt farealstrande handlingens företagande. Men icke heller kunskapen om dessa är på något sätt komplett.²⁷ Åtskilliga faktiska förhållanden kunna vara helt okända, och vissa faktorerers verkningssätt kan vara fördolt på vetenskapens nuva-

²⁴ AGGE, Abstrakt norm, s. 27 ff. Vid rättstillämpningsfrågor av detta slag har den teleologiska metoden sitt givna tillämpningsområde; jfr ovan s. 5, s. 235 ff.

²⁵ Termen »risk» är att föredraga framför »sannolikhet» som för tanken på en relativt hög grad av utsikt för effektens inträde. Uttrycket »möjlighet» synes representera den motsatta ytterligheten. Stundom möter i litteraturen omskrivningen »adekvat möjlighet» o. d.; jfr Ek, Skadeståndsansvar, s. 229 ff. Uttrycket träffar onekligen något väsentligt i farebegreppet, men framställningstekniskt föregriper detsamma framställningen av den i varje särskilt fall erforderliga graden av fara ävensom av kausalitetsläran.

²⁶ Särskilt som dessa omständigheter ofta bestå i någon människas oförutsedda handlande; jfr AGGE, Kriminologi, s. 74 ff. samt nedan s. 292 ff.

²⁷ Jfr HAGSTRÖMER, Mordbrandsbrotten, s. 302.

rande stadium. Ehuru riskprognosen sålunda måste företagas på ofullständiga premisser, synes man komma till socialtiskt och juridiskt rimliga resultat, om man företager sannolikhetsbedömningen med hänsyn till *alla faktiska omständigheter och erfarenhetsrön som vid tidpunkten för handlingens företagande varit tillgängliga för mänsklig kunskap*. Den sålunda fixerade grundvalen för sannolikhetsbedömningens företagande säges vara av objektiv natur liksom den konstaterade faran stundom betecknas som *objektiv fara*.²⁸ Frågan gäller ju nämligen ej, vilka omständigheter som det handlande subjektet känt till eller rimligtvis kunnat känna till då han företog sin handling. Bedömningen av gärningsmannens förutsättningar i nämnda hänseende hör till spörsmålet om imputationen och bör i klarhetens intresse hållas utanför begreppet fara som är ett moment i det objektiva gärningsinnehållet.²⁹

Den fara vars framkallande belagts med straff kan vara av högst varierande natur, både ifråga om beskaffenheten av det allmänna eller enskilda intresse, som trädes för nära genom handlingen, och ifråga om den grad av risk, som motiverar straff för denna. Även ur rättsteknisk synpunkt råda påtagliga olikheter mellan skilda typer av farebrott såsom vi skola finna i det följande.

Vad beträffar själva *arten* eller *innehållet* i den fara som utmärker de skilda farebrotten, har man här som eljest att hålla sig till en tolkning av de speciella lagstadgandena. I vissa fall bygga dessa på ett mot farebrottet svarande (fullbordat) skadebrott, vars gärningsinnehåll i denna del bestämmer farans beskaffenhet. Detta är exempelvis fallet i

²⁸ Den sålunda givna definitionen på objektiv fara är den i svensk straffrättsdoktrin vanliga; den återfinnes bl. a. hos HAGSTRÖMER I s. 103 f., hos STJERNBERG i hans otryckta föreläsningar över straffrättens allmänna del, hos WETTER s. 23 f. och i SOU 1934: 56 s. 74; jfr ock nedan s. 298 ff. Wetter vill göra det tillägget, att om gärningsmannen undantagsvis själv, utöver måttet av vanlig mänsklig iakttagelse eller erfarenhet, ägt riktig kännedom om omständigheter av betydelse för riskuppskattningen jämväl dessa omständigheter måste tagas i betraktande; så ock LISZT-SCHMIDT s. 158.

²⁹ Jfr ovan s. 251 ff. Om specialproblemet rörande den subjektiva täckningens innehåll vid farebrotten, se ock THORNSTEDT, Rättsvillfarelse, s. 289 f., 297 ff.

den allmänna definitionen på straffbart försök enligt 3: 1³⁰ samt vid brottstyper sådana som allmänfarlig vårdslöshet enligt 19: 5 och sådan grov oaktsamhet som avses i 19: 8. Det är emellertid långt ifrån alltid som ett faredelikt i lagen äger sin direkta motsvarighet i ett skadedelikt som representerar ett mer avancerat stadium av samma brottsliga handlings-sätt. Bestämmandet av farans art ankommer då på farebrottens egna brottsbeskrivningar. I modern strafflagstiftning, där faredeliktet kommit att intaga en alltmer framträdande plats, är det ganska vanligt — och lagtekniskt måhända oundvikligt — att ifrågavarande brottsrekvisit anges med tämligen vaga och värdefärgade formuleringar. Här må vara tillräckligt att som typexempel nämna det i 12 och 13 kap. genomgående begagnade uttrycket »fara i bevishänseende», vidare sådana lokutioner som »men för försvaret eller för folkförsörjningen» vid spioneri enligt 8: 4, »fara för rikets säkerhet, folkförsörjningen eller allmän ordning och säkerhet» eller »aktningen för myndighet» vid samhälls-farlig ryktesspridning enligt 11: 6, fara för »förargelse hos allmänheten» i 11: 11 samt »fara för andras förförelse» i 18: 13 (jfr uttrycket »fara för de ungas sedliga fostran» i BrB 14: 13).

Mera distinkta uttryck för farans innehåll återfinnas i andra brottsbeskrivningar, särskilt av äldre datum, t. ex. vid utsättelsebrotten i 14: 30—33 (jfr däremot brottet vårdslöshet mot person i BrB 1: 9), vid utsättande för smittorisk i de fall som nämnas i 14: 21 och vid förtalsbrott enligt 16: 8, men även i modern lagtext, t. ex. vid mordbrand och allmänfarlig ödeläggelse enligt 19: 1 och 3 samt vid häleri enligt 21: 6 p. 1. Ur specialstraffrätten må nämnas uttrycks-sättet i 1 § i 1943 års skattestrafflag »frihet från skatt eller till för låg sådan».

I detta sammanhang förtjänar påpekas att sättet för beskrivningen av olika farebrotts innehåll sammanhänger med den högre eller lägre grad av bestämdhet som utmärker *bäraren av det intresse* som trädes för nära genom olika

³⁰ Som en egendomlighet bör observeras att gärningsinnehållet i själva verket här beskrives genom en referens till vad som ingår i gärningsmannens uppsåt — alltså ett subjektivt rekvisit eller överskott; så ock i andra fall, t. ex. vid högförräderi och uppror enligt 8: 1 resp. 9: 1.

slags farebrott, d. v. s. om brottstypen är att rubricera som brott mot staten, mot allmänheten eller mot enskild.³¹ Denna av lagen numera genomförda indelning av de särskilda brotten äger givetvis sin tillämpning jämväl på farebrotten vilka särskilt återfinnas bland brotten mot allmänheten. Även om dessa farebrott på grund av intressebärarnas relativa obestämthet gärna tendera att få en vagare utformning än brott mot enskildas intressen, är detta ej alltid fallet.³² Ett närmare studium av de ovan lämnade exemplen utvisar att undantag finnas i båda riktningarna.

Vad därefter beträffar det för farebrotten centrala spörsmålet, *vilken grad* av fara som i det särskilda fallet förutsättes av lagen såsom rekvisit för handlingens straffbarhet, står det till en början klart, att det ej kan vara rättspolitiskt lämpligt eller rimligt att rubricera varje — om än så svag och avlägsen — möjlighet att handlingen skall leda till den i lagbudet angivna skadan såsom fara i lagens mening. Utan ett visst mått av risktagande skulle all mänsklig verksamhet paralyseras och all social utveckling, särskilt genom det tekniska framåtskridandet, omöjliggöras. Samhällsordningen räknar därför med *ett visst mått av tillåten risk* vid uppdragandet av handlingsfrihetens gränser, d. v. s. av gränsen mellan vad som är juridiskt tillåtet och förbjudet.³³ Denna gränsdragningsfråga är ett allmänt kulturellt och rättspolitiskt avvägningsproblem som här ej skall behandlas. Det sagda får emellertid icke leda till den felaktiga slutsatsen att man vid bedömningen av den faregrad, som föranleder straff, då ett överskridande ägt rum av den sålunda på varje särskilt levnadsområde bestämda riskgränsen, skulle visa större liberalitet mot den handlande av det skälet att risktagandet i viss mån godkänts av rättsordningen i det hela. Förhållandet torde vara det motsatta. Vid handlingssätt som normalt implicera en ofta betydande fara för andras intressen bestraffas ofta ett överskridande av den tillåtna riskgränsen *redan då fareökningen är relativt ringa*. På sätt nedan skall påvisas kommer ofta denna tanke till uttryck i

³¹ Här om ovan s. 125 ff., s. 130 ff. samt BSA s. 16 f., SRK III s. 100 ff.

³² Jfr BSA s. 25 och BERGENDAL, Svenskt lagförslag, s. 184 ff.

³³ Jfr ANDENÆS § 15, TORP s. 252 ff., USSING, Retstridighed, s. 64 ff. samt KARLGRÉN s. 63 ff.

lagen genom att farebrotten i dylika fall konstrueras såsom brott med antingen s. k. abstrakt eller med s. k. presumerad fara.

Bortsett från dylika specialbestämmelser rörande farebrott som sammanhånga med särskilt riskfylld verksamhet eller speciella farelägen, har man i doktrin och praxis gärna arbetat med en *allmän standard* eller måttstock vid fastställandet av den faregrad som kräves vid tillämpningen av varje särskild straffbestämmelse. Läget är härvid i viss mån analogt med den operation som utföres då begreppet culpa skall fastställas såsom ett led i oaktsamhetsbrottens innehåll.³⁴ Vid den objektiva farebedömningen är det brukligt att som mått använda den aktsamme medborgaren och hans normala levnadserfarenhet samt ställa sig frågan, huruvida en dylik person med kunskap om samtliga ovan angivna fakta och erfarenhetsrön, vilka bilda grundvalen för farebedömningen, skulle ha undvikit den ifrågavarande handlingen om han — såsom givetvis förutsättes — velat undvika skadan. Logiskt sett torde visserligen laborerandet med den normalt aktsamme medborgaren betänkligt likna ett cirkelresonemang, men man vinner likväl en praktiskt sett fullt användbar normalstandard för sannolikhetsbedömningen. Att grunda denna på statistiska beräkningar eller liknande vetenskapliga prognoser är väl tänkbart på speciella områden, men dylika metoder äro ej generellt möjliga att genomföra vid den rättsliga farebedömningen.

De resultat, till vilka man vid lagtolkning och rättstillämpning kan tänkas komma med användande av nu angivna normalstandard, skola här ej diskuteras. I regel torde man uppnå en praktiskt tillfredsställande nyansering av den fordrade faregraden med hänsyn till de skilda rättspolitiska behoven vid olika brottstyper. Sålunda torde man genomsnittligt komma att nöja sig med en låg faregrad vid brott där det hotade intresset är av synnerligt värde eller den befarade skadan obestämd med hänsyn till sin räckvidd och indirekta konsekvenser. Som exempel på brottstyper, vid vilka dylika hänsyn göra sig gällande, kunna nämnas angrepp mot den

³⁴ Jfr den skadeståndsrättsliga litteraturen, t. ex. KARLGRÉN s. 51 ff., 72 ff. och HELLNER, Culpabegreppet.

s. k. publica fides, alltså särskilt brott mot 12 och 13 kap., samt handlingar som sätta andra människors liv eller hälsa i fara, t. ex. sådana brott som avses i 14: 21 samt 19: 1, 3, 5 och 6³⁵ (jfr det allmänna farebrottet i BrB 1: 9).

I sammanhang med det nu behandlade spörsmålet om den i varje fall straffbara graden av risk står den rättstekniskt betydelsefulla olikhet som råder mellan skilda grupper av faredelikt med hänsyn till den i brottsbeskrivningarna uttryckta *graden av konkretisering eller individualisering* av den risk som framkallas av det straffbelagda handlandet. I vissa fall beskrives situationen i lagbudet så, att ett angivet angreppsobjekt eller intresse hotas av en *bestämt angiven, aktuell fara*. Man talar då om att en konkret fara uppstått och benämner brottstypen *konkret faredelikt*. I andra fall har lagstiftaren tagit sikte på det genomsnittligt eller typiskt farliga i handlingssättet. Detta bestraffas oavsett om någon aktualiserad fara faktiskt uppstått för ett konkret angivet intresse; det är tillräckligt att handlingar av ifrågavarande slag innebära en s. k. *generell faremöjlighet*. Man brukar beteckna denna typ av fara såsom abstrakt, och brottstypen går följaktligen under rubriken *abstrakt faredelikt*. Farebrottens konstruerande såsom abstrakta kan vara förenat med avsevärda kriminalpolitiska och rent praktiska fördelar. Om ett handlingssätt anses särskilt riskabelt eller hotar mycket viktiga intressen på den sociala värdeskalen, söker lagstiftaren göra repressionen mera effektiv genom att för straffs inträde ej kräva utredning om att fara för intresset verkligen uppstod i det aktuella fallet utan blott att handlingstypen generellt sett innesluter risk för vissa angivna intressen. Abstraktionen kan vara driven mer eller mindre

³⁵ Särskilt viktigt har lagstiftaren funnit det vara att på detta sätt åstadkomma en effektiv repression mot sådana brott mot allmänheten, vid vilka skadeverkningar av yttre beskaffenhet och ofta med stor omfattning hota. Dessa brott kallas av lagstiftaren *allmänfarliga brott*, se 19 kap. och BSA s. 510 ff. Förhållandet mellan de båda beteckningarna synes icke alldeles klart. Medan THYRÉN II s. 74 ff. satte likhetstecken dem emellan har doktrinen i övrigt sökt framföra än den ena, än den andra egenskapen hos de allmänfarliga brotten såsom begränsande karakteristikum; se härom AGGE, Tolkningen av 19: 6 SL, och Förfalskningsbrotten, s. 63 f., HAGSTRÖMER, Mordbrandsbrotten, s. 306 f., HURWITZ, Speciel del, s. 157 f. ävensom SAUER, System, s. 313 ff. och MAURACH s. 183 f.

långt, vilket framgår av de varierande formuleringarna av farerekvisitet, eller också omnämnes faran ej alls utan presumeras som förbunden med själva handlingssättet; till dessa olika varianter återkomma vi strax.

Den nu gjorda kategoriklyvningen i konkreta och abstrakta faredelikt är vanlig i nordisk och kontinental doktrin³⁶ och avspeglas i olika typer av farebrott enligt gällande rätt. Här skall endast några få typexempel lämnas för att åskådliggöra den gjorda begreppsdistinktionen. I försöksdefinitionen i 3: 1 talas om att straffbart försök är för handen »såframt fara förelegat att handlingen skulle leda till brottets fullbordan».³⁷ Vid högförräderi och uppror enligt 8: 1 resp. 9: 1 förutsattes att omstörtningssplanerna omsatts i handling som »innebär fara för uppsåtets förverkligande». Vid utsättande av barn eller hjälplös person enligt 14: 30—33 förutsattes genomgående att fara uppstått för den utsattes liv eller hälsa; brottet uppdelas i olika fall alltefter den objektiva riskens betydelse och gärningsmannens (subjektiva) uppfattning om densamma. Beskrivningen av brottet allmänfarlig ödeläggelse i 19: 3 använder uttrycket att den explosion, trafikolycka etc. som åstadkommes »framkallar fara för annans liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom». Motsvarande uttryckssätt är vanligt vid övriga s. k. allmänfarliga brott samt vid den närbesläktade brottstypen grov skadegörelse enligt 24: 3 st. 2. Att samtliga nu nämnda gärningstyper utgöra klara fall av konkreta farebrott synes uppenbart.

Något tveksammare kan det förefalla, om de praktiskt viktiga brott enligt 12 och 13 kap., vid vilka det för straffbarhet förutsattes att handlingen innebär »fara i bevishänseende», icke kunna tänkas bygga på den generella skademjighet

³⁶ Se sålunda WETTER s. 24 f., HURWITZ s. 25 f. och Speciel del, s. 158 samt MEZGER s. 193 och MAURACH s. 202 f. Ofta begagnas termen abstrakt fara så, att antingen därunder inbegripas även brotten med presumerad fara eller enbart avses denna grupp; se härom närmare THORNSTEDT, Företagaransvar, s. 28 f. samt nedan not 42.

³⁷ Det bör tilläggas att det till sin betydelse ej alldeles klara specialfall, som nämnes omedelbart därefter i försöksdefinitionen, nämligen att »sådan fara», d. v. s. konkret fara, »endast på grund av tillfälliga omständigheter varit utesluten» får uppfattas som ett fall av en typisk eller abstrakt faremjighet; jfr RÅ:s uttalanden i rättsfallet NJA 1960 s. 522.

(»aptitas nocendi»),³⁸ som rättspolitiskt sett uppbär hela brottsgruppen, och sålunda utgöra exempel på abstrakta faredelikt. Det torde emellertid vara mera i enlighet med lagstiftarens intentioner att uppfatta »fara i bevishänseende» som en aktuell fara av konkret natur, vilken fara utgör handlingens effekt. Detta brottsrekvisit måste alltså visas föreligga i det särskilda fallet, låt vara att faregraden ej behöver vara särdeles hög i betraktande av gärningstypens generella farlighet.³⁹ Åtskilligt tveksammare är beskaffenheten av det farerekvisit som i ett flertal lagrum uttryckes med lokutionen »ägnad» att åstadkomma ett visst skadligt resultat; jfr t. ex. brotts typerna samhällsfarlig ryktesspridning enligt 11: 6, förargelseväckande beteende enligt 11: 11, häleri enligt 21: 6 p. 1, svindleri enligt 21: 9 st. 2 och ekonomiskt förtal enligt BrB 7: 9 samt 1 § i 1943 års skattestrafflag. Det är självfallet en fråga av avgörande praktisk betydelse för den handlande, om det kräves utredning om att hans åtgöranden in concreto föranlett den i straffbudet angivna faran, t. ex. vid häleri, att den stulna egendomens återställande verkligen försvårats eller, vid deklara tionsbrott, att taxeringsmyndigheten så när hade förbisett deklara tions oriktighet. Det uppställda spörsmålet kan ej besvaras generellt, särskilt som praxis kan ha gått olika vägar vid olika brottsarter.⁴⁰

Som exempel på abstrakta faredelikt inom strafflagens område må här nämnas spioneri och olovlig underrättelse-

³⁸ Jfr BSA s. 341 ff., 366 ff., samt AGGE, Förfalskningsbrotten, s. 50 ff. och Mened som lagstiftningsproblem, s. 41 ff.

³⁹ BSA s. 369.

⁴⁰ Stundom kunna bevisvärigheter motivera en viss generalisering av faran, t. ex. vid förargelseväckande beteende; jfr BSA s. 329 ff. Beträffande det praktiskt betydelsefulla spörsmålet om det i skattestrafflagen avsedda måttet av fara för att en oriktig deklara tionsuppgift skall läggas till grund för taxering, se NJA 1953 s. 553, 1956 s. 103 och s. 256 samt 1958 s. 128 (I), vilka fall närmast böra uppfattas så, att väl en konkret fara i det särskilda fallet skall kunna påvisas, ehuru faregraden ej bör sättas högt av lätt insedda allmänpreventiva skäl; möjligen kan rättsfallet NJA 1948 s. 224 ge stöd för uppfattningen att en abstrakt fara fyller lagens rekvisit »ägnad» vid skattebrott. — Vad angår motsvarande spörsmål vid häleri, märkes rättsfallet NJA 1960 s. 522. Av HD:s motivering i detta fall vill det synas, som om en abstrakt fara ansetts tillfyllest; starka kriminalpolitiska skäl tala också för att låta straffansvar inträda, om ett förfarande »typiskt» eller »normalt» medför att godsets återställande försvåras genom hälarens åtgöranden.

verksamhet enligt 8: 4 och 7, spridande av efterbildning enligt 12: 10, resande av livsfarligt vapen enligt 14: 15, tagande av olovlig väg enligt 24: 4 samt vissa fall av rymningsbrott jämlikt 26: 12. Oftast uttryckes här den generella faren-möjligheten genom formuleringen att skada »kan» uppkomma.

Vad specialstraffrätten angår, äro brott byggda på konkret fara tämligen sällsynta i nutida lagstiftning. Men även gärningstyper som ange abstrakt fara såsom brottseffekt förekomma sällan; de mest kända exemplen återfinnas i 1 § 1 st. och 4 § 1 mom. i 1951 års lag om straff för vissa trafikbrott.⁴¹ På detta rättsområde föredrager modern lagteknik en annan metod än att laborera med begreppet abstrakt fara såsom uttryckligt brottsrekvisit. Lagstiftaren går nämligen *ytterligare ett steg i riktning mot att typisera faran*. Man presumerar att ett på visst sätt beskrivet handlande städse och undantagslöst implicerar uppkomsten av en viss fara. Denna nämnes ej i brottsbeskrivningarna och behöver alltså ej utredas och bevisas för att straffbudet skall tillämpas på lagöverträdaren. Att därigenom en kraftigare brottsprevenande effekt uppnås än genom de sedvanliga farekonstruktionerna synes uppenbart, och den ifrågavarande lagstiftningens processuella praktikabilitet ökas avsevärt. Man betecknar i svensk doktrin denna brottsgrupp såsom *brott med presumerad fara*.⁴²

⁴¹ I det förra fallet uttryckes kravet på fara indirekt men utgör dock ett brottsrekvisit: trafikantens vårdslöshet förutsättes ha satt trafik-säkerheten in abstracto i fara. Vad beträffar rattfylleri ligger faran uttryckt i rekvisitet att motorföraren på grund av spritpåverkan ej kan på betryggande sätt föra fordonet. Det behöver alltså ej bevisas att han i det särskilda fallet orsakat något konkret olyckstillbud; den särskilda bevispresumtionen, som anknytes till viss alkoholkoncentration i blodet, har ej med brottets principiella konstruktion att göra. Förhandenvaron av den nu angivna abstrakta faran måste styrkas på ett eller annat sätt; jfr THORNSTEDT, Rattfylleri, s. 148 f.

⁴² Som ovan not 36 anmärktes använda vissa författare termen abstrakta farebrott för den i texten behandlade brottsgruppen. Så t. ex. HURWITZ, Kollektive enheder, s. 168 f., som emellertid i sin Almindelig del, s. 25 f., vill utskilja de lättare överträdelsena från gruppen abstrakta faredelikt och sammanföra dem med vissa andra specialstraffrättsliga brottsarter till den gemensamma gruppen »överträdelse af preventive lover». Om förhållandet mellan brott med abstrakt eller presumerad fara och s. k. polisförseelser, se THORNSTEDT, Företagaransvar, s. 41 ff. — Av intresse är den av HAGSTRÖMER, Mordbrandsbrotten, s. 303 f. verkställda analysen av begreppen presumerad fara och abstrakt fara som

Ehuru dessa lagöverträdelser lika väl som de abstrakta faredelikten taga sikte på att motverka riskskapande handlingar, falla de strängt taget utanför den huvudgrupp vi här i främsta rummet analysera, nämligen effektdelikten. De äro ur rättsteknisk synpunkt att uppfatta som rena handlingsdelikt — en kategori som behandlats ovan under B. Deras nära släktskap med de abstrakta faredelikten är dock uppenbar och motiverar att de behandlas i förevarande sammanhang. Olikheten mellan de båda grupperna kan uttryckas så, att faran i presumtionsfallen utgör *den rättspolitiska grunden* för handlingssättets kriminaliserande, medan densamma vid de abstrakta faredelikten tillika upptages i respektive brottsbeskrivningar *som ett objektivt rekvisit av typiserad natur*.

Att nämna exempel på brott med presumerad fara från specialstraffrättens vida fält synes knappast erforderligt då de flesta lagöverträdelserna på detta område — i den mån de avse att motverka risken för intressekränkningar — äro av denna typ.⁴³ För åskådlighetens skull må dock hänvisas till ansvarsbestämmelserna i 1921 års förordning om eldfarliga oljor, 1949 års förordning om explosiva varor, 1949 års vapenförordning och 1951 års livsmedelsstadga ävensom de talrika, praktiskt betydelsefulla, straffsanktionerade föreskrifter i 1951 års vägtrafikförordning som röra fordons beskaffenhet och utrustning samt förare av fordon. I samtliga nu berörda fall är det en presumerad fara av mer eller mindre direkt natur för människors liv eller hälsa som motiverar ordningsbestämmelserna. Andra skyddsintressen ligga bakom straffbestämmelserna i exempelvis 27 § i 1949 års förordning angående handel med skrot, lump och begagnat gods eller 8 § i 1959 års förordning med särskilda bestämmelser om biografföreställningar m. m.

Till sist bör erinras om att brott med presumerad fara förekomma även inom strafflagens område. Av denna typ äro sålunda samtliga de i 3:2 nämnda fallen av straffbar förberedelse till brott,⁴⁴ vidare penningförfalskning enligt 12:6, dock ej helt motsvarar begreppens användning i nyare straffrättsligt språkbruk.

⁴³ Jfr HURWITZ s. 25 f. och THORNSTEDT a. a. s. 43.

⁴⁴ Här om BSA s. 89 f. och SRK II s. 78 f.

hållande av spelhus enligt 11:12, vissa arter av tjänstefel enligt 25:4 och obehörig befälsutövning enligt 26:6 samt åtskilliga andra rena handlingsdelikt.

Innan vi lämna redogörelsen för begreppen skadebrott och farebrott skall med ett par ord beröras det förhållandet, att vissa brottstyper äro uppbyggda så, att *dubbla eller successiva effekter* angivas såsom resultat av den brottsliga handlingen. Vanligen är det frågan om en kombination mellan en primär effekt, bestående i viss konkret skada, och en sekundär effekt, som oftast utgöres av en därigenom orsakad fara för något ytterligare intresse. Som exempel kunna nämnas mordbrand och allmänfarlig ödeläggelse enligt 19:1 och 3. Stundom kunna emellertid båda effekterna bestå i olika slag av fara, något som är fallet vid allmänfarlig vårdslöshet enligt 19:5, när denna består i framkallande av fara för brand eller ofärd som implicerar fara för människoliv eller omfattande förstörelse av annans egendom. Likartad konstruktion ha brotten spridande av gift eller smitta samt förgöring när dessa begås av grov oaktsamhet enligt 19:8. Tillämpningen av dessa lagstadganden kan skapa särskilda problem som gälla de dubbla leden av kausalsammanhang samt den subjektiva täckningen av de skilda effektrekvisiten.⁴⁵

⁴⁵ Om den från kanonisk rätt (principen »*versari in re illicita*») härrörande tanken att en gärningsman städse hade att svara för alla skadeverkningar som utvecklade sig ur hans handlande, oavsett subjektiv täckning och (sannolikt också) adekvat orsaksförlopp, se AGGE, Tolkningen av 19:6 SL, s. 13 ff. och ALANEN, Objektiva överskott, s. 534 ff. I gällande rätt har man givetvis att bedöma spörsmålen om ansvar för sekundära effekter — antingen dessa bestå i skada eller fara — med utgångspunkt dels från resp. lagbuds innehåll och dels från de allmänna grundsatserna om subjektiv täckning och om adekvat kausalitet; jfr ovan s. 255 ff. samt nedan s. 296 ff.

§ 11. KAUSALITETSSPÖRSMålet.¹

Den i det föregående lämnade redogörelsen för olika slags effektbrott är icke fullständig såtillvida, som en närmare analys av själva kausalsammanhanget mellan handlingen och det brottsliga resultatet ej företagits. Med den uppfattning som ovan² utvecklats rörande begreppen handling och effekt får kausalitetsproblemet en tämligen begränsad räckvidd och frågeställningarna en mera preciserad karaktär än med de åsikter vilka avvisats såsom mindre riktiga. Med hänsyn till ämnets oklara och kontroversiella beskaffenhet torde det emellertid vara nödvändigt att i föreliggande arbete söka lämna en icke alltför summarisk redogörelse för huvudpunkterna i de straffrättsliga kausalitetslärorna under särskilt beaktande av gängse uppfattningssätt i svensk doktrin och rättspraxis.

A. Straffrättens orsaksbegrepp.

Som bekant strävar det mänskliga intellektet efter att söka ett bestämt samband mellan de händelser som utspela sig i sinnevärlden. Att blott inordna företeelserna och i dem inträdda förändringar i rum och tid är icke tillräckligt för det praktiska förnuftet; kausalföreställningen utgör därför en a priori given kategori för mänskligt tänkande. Att »post hoc» icke är identiskt med »propter hoc» står ju klart för envar, men att fixera vari sistberörda relation mellan de yttre fenomenen består utgör ett filosofiskt problem av ganska invecklad beskaffenhet. När det gäller de rättsliga företeelserna är givetvis kausalsammanhanget i flera avseenden

¹ HAGSTRÖMER I s. 220 ff. och II s. 44 ff., THYRÉN II s. 8 ff. och Abhandlung I, WETTER § 7, HURWITZ § 32, KRABBE s. 89 ff., ANDENÆS § 12, LISZT-SCHMIDT § 29, MEZGER § 15, DE VABRES s. 82 f., WILLIAMS § 6 och Causation in homicide, HART-HONORÉ, Causation in the law, särskilt s. 292 ff., s. 381 ff. samt HALL, Studies, s. 158 ff. Jfr ock ÅRSAGSPROBLEMET s. 133 f., HELLNER, Juridik och filosofi, s. 14 ff. samt AGGE, Kriminologi s. 73 ff.

² Ovan § 10 vid not 16.

av största betydelse, och ytterst utgör rättsvetenskapens kausalproblem blott en del av ett allmänt kunskapsteoretiskt frågekomplex. Då det gäller att lösa praktiska rättstillämpningsfrågor visar det sig emellertid snart att de teoretiska begreppsbestämningar som den allmänna, filosofiska kausal-läran har att röra sig med sakna omedelbart värde. Särskilt ifråga om betydelsen av mänskliga handlingar såsom tänkta orsaker till vissa förändringar i sinnevärlden kan rättsvetenskapen icke underlåta att betrakta problemet ur den specifikt juridiska aspekten: vilka rättsföljder tillägger rättsordningen detta kausalförhållande såsom rättsfaktum? Härav blir följderna icke sällan att relationer som ur kunskapsteoretisk synpunkt kunna betecknas som kausalsammanhang sakna rättslig relevans. Av tvingande praktiska skäl måste nämligen ett *urval* ske bland alla de mänskliga handlingar som på något sätt påverka ett visst händelseförlopp, så att endast sådana handlingar anses utgöra orsak till en effekt vilka *på ett mera påtagligt eller väsentligt sätt* påverkat skeendet. Vad särskilt angår straffrätten — i viss mån gäller detsamma skadeståndsrätten — måste detta urval ske med hänsyn till det praktiska syftet med rättsreglerna, nämligen syftet att påverka människorna i sådan riktning, att de avstå från eller undvika handlingar, vilka enligt erfarenhetens vittnesbörd *uppfattas* som orsaker till en därefter inträdd skadlig förändring i sinnevärlden. Ovedersägligen har det juridiska kausalitetsbegreppet därför en delvis annan innebörd än det filosofiska eller allmänt kunskapsteoretiska, ehuru det historiskt bygger på detta senare.

Riktigheten av det sagda torde framgå vid ett studium av de skilda juridiska kausalitetsteorierna, vilka här endast i förbigående skola omnämnas. Den grundläggande läran på detta område utgöres av den s. k. *betingelse-teorien*, även kallad *ekvivalensteorien*. Utgående från den engelske filosofen John Stuart Mills orsakslära — enligt vilken en viss effekt med nödvändighet inträder, när samtliga omständigheter föreligga som utgöra betingelser för effektens inträde — formulerar betingelse-teorien det juridiska orsaksbegreppet så, att kausalitet mellan en mänsklig handling och en viss juridiskt relevant effekt föreligger, när handlingen icke

kan tänkas ogjord utan att effekten också med nödvändighet måste hava utblivit. Handlingen utgör alltså en »*conditio sine qua non*» för effektens inträde. Nyare doktrin uttrycker stundom samma princip så, att ett *hypotetiskt prov* eller en *differensbetraktelse* äger rum, i det man jämför å ena sidan det timade förloppet och å andra sidan det förlopp, som man på grundval av erfarenheten kan antaga skulle hava utspelats, om en viss handling ej företagits.

Dessa formuleringar kräva förtydligande i vissa avseenden. När det talas om en viss effekt, vars inträde är på nämnda sätt betingad av en handling, avses en *effekt som är närmare individualiserad* till tid och art samt övriga modaliteter. Om en person med ett revolverskott tager livet av en annan person, är det naturligtvis orimligt att säga att kausalsammanhang saknas därför att den dräpte ändå skulle hava avlidit förr eller senare. Men även om han vid tillfället svävat i livsfara eller varit döende, är det tydligt att den brottsliga handlingen inför en ny faktor i händelseförloppet, så att den skadliga effekten inträffar tidigare eller på ett annat sätt än eljest skolat ske. Naturligtvis kunna situationer uppstå, vid vilka tvekan kan råda huruvida effektens modaliteter genom handlingen förändrats i så märklig mån att dess identitet skall anses upphävd. Här liksom på andra punkter i den straffrättsliga kausalitetsläran måste frågan om den handlandes ansvar för den inträffade effekten ytterst besvaras med hjälp av *rättspolitiska avvägningar*; man står inför en rättstillämpningsfråga och *ej inför ett logiskt* eller allmänt kunskapsteoretiskt problem.³

Den ovan angivna differenssynpunkten tarvar förtydligande i ytterligare ett hänseende. Den kan nämligen synas leda till ett förnekande av kausalitet mellan handling och effekt i sådana fall, då identiskt samma effekt som den genom

* Jfr HURWITZ s. 249 ff. och ANDENÆS s. 114 f. Till undvikande av alltför lättvindiga slutsatser av det i texten sagda, bör kraftigt understrykas att det vanliga betingelseresonemanget äger sin tillämplighet så långt som en klar om än relativt obetydlig differens i fråga om tidpunkten för effektens inträde eller dess modaliteter kan påvisas. Eljest löper man risken att glida ut i en för straffrätten farlig benägenhet för avgöranden med ledning av det »allmänna rättsmedvetandet». Från denna synpunkt synes RÅ:s och HD:s ståndpunkt i rättsfallet NJA 1957 s. 139 betänklilig.

handlingen åstadkomna under alla förhållanden skulle ha inträffat, därför att en annan, på samma sätt verkande faktor skulle ha trätt i funktion om handlingen ej företagits och lett till samma resultat. En dylik tillämpning av betingelse teorien leder emellertid till praktiskt sett otillfredsställande resultat. Om någon t. ex. överrumplar och skjuter sin antagonist, uteslutes naturligtvis icke det straffrättsliga ansvaret för effekten därigenom, att en tredje person samtidigt ligger i bakhåll med ett laddat vapen beredd att döda samma person vid exakt samma tillfälle, ehuru han förekommes av den först nämnde. Den ovan givna formuleringen av det hypotetiska provet bör därför kompletteras så, att effekten skulle hava uteblivit om handlingen icke företagits och ej heller ersatts av någon annan på samma sätt verkande faktor. De båda gärningarna kunna betecknas som *alternativa betingelser*.⁴

Av det föregående torde framgå att en viss mänsklig handling ej alltid är den enda betingelsen för att en viss skadlig effekt skall uppstå i anslutning till handlandet. Tvärtom är det regel att handlingen samverkar med andra faktorer vilka jämväl äga kausal betydelse i händelseförloppet. Man kan här tala om *samverkande skadeorsaker*.⁵ Dessa ytterligare

⁴ Om man så vill kan man uttrycka saken så, att det ej är identiskt samma effekt som förverkligats, om döden orsakas av skottet från sistnämnda persons skjutvapen; i så fall torde det i texten gjorda tillägget till betingelse definitionen i princip vara överflödigt.

⁵ Från denna konstellation är att skilja de situationer där det föreligger en s. k. *konkurrens* mellan flera samtidigt verkande självständiga orsaker eller orsakskedjor. Dessa fall spela i straffrätten föga praktisk roll och kunna här förbigås med ett par anmärkningar. Om exempelvis en persons död orsakas genom att han intagit en dryck, vari två personer, ovetande om varandras förhållanden, blandat tvenne i sig klart dödande doser av samma gift, lär det i regel ej vara möjligt att analysera kausalitetssammanhang med hjälp av betingelse principen. Båda handlingarna äro i sig tillräckliga orsaker och det kan synas mest tilltalande för den allmänna rättsuppfattningen att båda gärningarna bestraffas såsom fullbordade brott; så ock ANDENÆS s. 115 och HURWITZ s. 248. Även om detta resultat får godtagas såsom en nödfallslösning, bör det likväl inskärpas, att regeln ej godtages, så snart det finnes möjlighet att bevisa den faktiska inverkan på händelseförloppet av vardera handlingen för sig. Om exempelvis döden inträtt under former som medicinskt sett äro typiska för det ena av tvenne olika, samtidigt intagna gifter eller en saklig eller tidsmässig skillnad kan påvisas mellan verkningarna av två livsfarliga kroppsskador som vid ett och samma slagsmål tillfogats offret, torde de i texten tidigare utvecklade principerna om effektens identitet föranleda att den ena handlingen betraktas såsom ensam orsak till den dödliga utgången. Den

faktorer kunna utgöras av andra personers, även den skadelidandes, handlingar likaväl som av andra yttre skeenden, och de kunna utöva sitt inflytande på olika stadier av händelseförloppet fram till den slutliga effektens inträde. Utgångspunkten för lösandet av de kausalproblem som föranledas av det påpekade förhållandet är, åtminstone för straffrättens vidkommande, att söka i betingelsekriteriet, sådant detta ovan preciserats. Varje faktor, således även den mänskliga handling, vars ansvarsgrundande rättsverkan närmast är ifråga, är att räkna som kausal i förhållande till effekten om den ej kan tänkas bort utan att resultatet uteblir. De skilda orsaksfaktorerna betraktas i princip som likvärdiga eller *ekvivalenta*; därav beteckningen ekvivalensteorien. Denna princip gäller antingen de olika faktorerna utövat sin verkan samtidigt eller i följd efter varandra.

Det anförda må belysas av några exempel ur litteratur och praxis. Om två personer utan kännedom om varandras åtgöranden ge en tredje giftdoser, vilka var för sig icke kunnat leda till döden men tillhoppa hava denna verkan, är enligt betingelsesteorien vardera handlingen i princip att betrakta som orsak till den dödliga utgången.⁶ På samma sätt blir situationen att bedöma, om en effekt åstadkommits genom en handling endast därför att särskilda s. k. *gynnande betingelser* förelegat redan vid handlingens företagande, gärningsmannen måhända helt ovetande. Sålunda kan exempel-

andra gärningen kan då endast bestraffas såsom försök till dödande. — I det föregående har förutsatts att de brottsliga gärningarna företagits samtidigt i den meningen att de konkurrerande skadeorsakerna börjat verka samtidigt. Har däremot den ena betingelsen trätt i funktion först sedan den andra genom ett tidigare handlande satt händelseförloppet i gång, har man än större anledning att bedöma kausalsammanhanget med ledning av betingelseprincipen (och i förekommande fall adekvanssynpunkten), på sätt framgår av det fortsatta resonemanget i texten. Hurwitz s. 249 f. anser däremot att skäl kunna föreligga att i vissa tillhörande fall uppfatta de båda handlingarna såsom parallellt verkande orsaker till en effekt, för vilka ansvar för fullbordat brott bör åvila båda gärningsmännen; jfr ock NJA 1957 s. 139.

⁶ Därmed är naturligtvis ej sagt att de båda gärningsmännen, som ej äro delaktiga i varandras brott, skola var för sig straffas för fullbordat mord. För den först verksammes del torde icke i regel ej kravet på adekvans (se nedan under B.) vara uppfyllt och för den därefter verksammes vidkommande saknas erforderlig vetskap om det faktum — den tidigare intagna giftdosen — som gör hans handling farlig för dödens inträde. Under vissa förutsättningar kunna båda straffas för mordförsök.

vis nämnas det fall, att en person med abnormt tunn huvudskål, svårartat hjärtfel eller annan fysisk defekt utsättes för en i och för sig lindrig eller måttlig misshandel med följd att han avlider, eller den händelse att en patient under narkos dör på operationsbordet till följd av en okänd överkänslighet för just det begagnade bedövningsmedlet. I dylika fall måste erforderligt orsakssammanhang mellan handling och effekt anses föreligga, även om den gynnande betingelsen spelat en betydelsefull roll för händelseutvecklingen. Endast för den oförmodade händelse att denna betingelse skulle ha utvecklats sin verkan oavsett om den ifrågavarande handlingen företagits — t. ex. den hjärtsjuka skulle ändå ha avlidit vid identiskt samma tidpunkt — brister det i kausal-sammanhanget: handlingen har ej påverkat händelseförloppet och saknar därför rättslig relevans.

Motsvarande resonemang kan föras ifråga om s. k. *tillstötande orsaker*, d. v. s. betingelser som tillstött efter det att den eventuellt ansvarsgrundade handlingen företagits. Om exempelvis en våldsvärkare tillfogat en annan person viss, i sig icke livsfarlig kroppsskada men denna leder till döden på grund av att den skadade felbehandlas på sjukhuset eller under ambulanstransporten dit råkar ut för en trafikolycka, har dock misshandeln satt händelseförloppet i gång och utgör en oundgänglig länk i orsakskedjan. Endast för det fall att de tillstötande orsakerna under alla omständigheter — oberoende av den tidigare handlingen — skulle ha trätt i funktion och ensamma varit tillräckliga att framkalla effekten, är handlingen ej att betrakta som kausal i förhållande till denna. Som exempel kan väljas den situation som uppstår då en person, som utsatts för en livsfarlig misshandel i sitt hem och vårdas där, omkommer vid ett överrumplande luftangrepp, vilket ödelägger stora delar av orten. Den tillstötande omständigheten kan också utgöras av *en ny brottslig gärning*, företagen av samma eller annan gärningsman.⁷

⁷ Stundom göres gällande att en ny brottslig handling av gärningsmannen själv ej skulle avbryta kausalförloppet på samma sätt som andra mellankommande händelser. De brottsliga handlingarna betraktas då som en enhet i kausalt hänseende, och den slutliga effekten anses åstadkommen genom den första handlingen; se bl. a. HURWITZ s. 254. Denna åsikt kan ej biträdas i annat fall än då gärningsmannens senare åtgöranden utgöra en adekvat följd av den första handlingen och täckas

Om sålunda ett planerat giftmord påbörjas genom att ett långsamt verkande gift i dödande dosis blandas i offrets föda och av honom intages men innan giftet utövat sin fulla verkan offret överrumplas av en rånare och nedskjutes, är givetvis sistnämnda brott ensamt att betrakta som tillräcklig orsak till dödsfallet. Givetvis går giftblandaren här ej fri från ansvar, men hans brott kan blott rubriceras som mordförsök. Här föreligga alltså ej samverkande utan alternativa skadeorsaker. Stundom uttrycker doktrinen läget så att kausaliteten säges ha *avbrutits* genom den mellankommande händelsen eller gärningen.⁸

En blick på svensk *rättspraxis* utvisar att våra domstolar i regel ansett att ett för juridiskt ansvar tillräckligt kausal-sammanhang föreligger mellan handling och effekt så snart handlingen utgjort en betingelse för resultatet i ovan angivna mening.⁹ En annan sak är att vissa ytterligare förutsättningar för straffansvar kunna brista i det särskilda fallet, framför allt det för brottsarten erforderliga subjektiva rekvisitet samt det krav på s. k. adekvans som torde böra uppställas och som behandlas i det följande.¹⁰ Dessa ytterligare rekvisit ha icke med själva orsaksbegreppet, sådant detta uppfattats av ekvivalensteorien, att skaffa; de böra i allt fall ur systematisk synpunkt hållas utanför detsamma.

Brister enligt det ovan sagda *kausalsammanhanget* mellan handling och effekt, betyder detta ej nödvändigtvis att handlingen går fri från straff. Gäller det en medveten mänsklig

av samma subjektiva rekvisit som denna, något som nämnde förf. också antyder. Måhända ge överrätternas ståndpunkt i det svårtolkade fallet NJA 1933 s. 332 uttryck för nämnda enhetsprincip.

⁸ Termen avbrott i kausalitet har i texten reserverats för de fall att intet som helst orsakssammanhang föreligger mellan den ursprungliga handlingen och den mellankommande händelsen. Äldre doktrin synes ha begagnat uttrycket även för de fall då ett dylikt samband väl måste anses råda men kravet på adekvat kausalitet mellan handlingen och effekten ej uppfyllts, t. ex. i det tidigare nämnda fallet med ambulansolyckan. Jfr t. ex. HAGSTRÖMER I s. 223 f.

⁹ Se sålunda NJA 1901 s. 93, 1907 s. 499, 1918 s. 194, 1927 s. 14, 1933 s. 117, 1934 s. 86, 1937 s. 434, 1938 s. 84 och 1957 s. 139. Mindre väl förenlig med den i texten uttalade meningen synes utgången vara i rättsfallet 1933 s. 120; måhända är förklaringen att söka i det förhållandet att det ifrågavarande handlingssättet utgjordes av en underlåtenhet i vilket fall måhända en starkare kausal betydelse kräves för straffansvar; härom nedan § 12.

¹⁰ Jfr nedan under B.

samverkan till ett brottsligt resultat, träda de särskilda reglerna i 3: 4 och 5 om medverkan till brott i funktion: straffansvaret kan här sträcka sig även till medverkanshandlingar, som ej utgöra betingelser för den brottsliga effekten i ovan angivna mening.¹¹ I några fall ger SL särbestämmelser om ett slags kollektivansvar som i viss mån sätta de allmänna kausalitetsprinciperna ur funktion; se sålunda 14: 7, 8 och 14. Dessa stadganden, som uttrycka ålderdomliga principer och ej äga någon motsvarighet i BrB, kunna här lämnas å sido.¹² Detsamma gäller även de särskilda reglerna om betydelsen av sådana särskilda medverkande omständigheter, vilka lagen i 14: 43 och 44 betecknar som »ofall».¹³

Bortsett från dessa fall kan, såsom i det föregående påpekats, under givna förutsättningar en handling, som ej framträder såsom en betingelse för det — genom andra orsaksfaktorer — framkallade skadliga resultatet, vara att bestraffa som försök resp. förberedelse eller stämpling till brott enligt 3: 1 och 2.

B. A d e k v a n s k r a v e t.

Efter denna summariska redogörelse för betingelseteoriens innebörd torde det utan vidare vara uppenbart att ett så allmänt formulerat orsaksbegrepp — om än logiskt oantastligt — är alldeles för vidsträckt för att utan inskränningar kunna användas som grund för bestraffning med anledning av ett visst handlingssätt, därvid den timade effekten tages till måttstock för reaktionen. På grund av den s. k. världskausalitetens lagar medför ju varje handling oöverskådliga följder; den sätter krafter i rörelse, vilkas slutliga konsekvenser det icke står i mänsklig makt att förutse. Ser man saken med utgångspunkt från den effekt, som lagen an-

¹¹ Jfr SRK II s. 90 ff. samt STRAHL i SvJT 1943 s. 30 ff.

¹² Härom HAGSTRÖMER II s. 10 ff., THYRÉN, Kommentarer till kap. 14, s. 23 ff. samt SOU 1934: 56 s. 79 och SRK II s. 356 f. Jfr ur praxis NJA 1919 s. 47 samt 1926 s. 416, 1929 s. 652 och 1942 s. 167.

¹³ Härom HAGSTRÖMER II s. 51 ff., s. 132 f., THYRÉN a.a. samt SOU 1934: 56 s. 78 f. Jfr ur praxis NJA 1912 s. 273, 1920 s. 616 och 1927 s. 14.

ser icke-önskvärd, blir resultatet detsamma: man kan följa orsakskedjan bakåt i det oändliga och städse peka på ännu längre bort liggande handlingar, vilka jämte andra faktorer onekligen utgjort betingelser för det fram till ifrågavarande effekt sig utvecklande händelseförloppet.

Med utgångspunkt från dylika betraktelser har man stundom i doktrinen velat göra skillnad mellan olika betingelser efter deras större eller mindre vikt och *utvälja någon betingelse såsom avgörande* och upphöja den till rangen av enda orsak i juridisk mening. Detta låter sig emellertid knappast genomföra efter enhetliga principer. Med allt skäl ha också betingelsesteoriens män understrukit, att alla faktorer som betinga en effekts inträde från logisk synpunkt äro likvärdiga, ekvivalenta. Ur praktisk synpunkt är det emellertid intet som hindrar att strafflagstiftaren i vissa fall genom uttryckliga lagregler tillmåter en mänsklig handling särskild större eller mindre vikt i dess relation till ett brottsligt resultat, t. ex. då det gäller fördelningen av ansvaret mellan flera i ett brott samverkande personer.¹⁴

Mera framgångsrika ha de försök varit som i doktrinen gjorts att begränsa ansvaret för de ur en handling sig utvecklande effekterna *med utgångspunkt från straffbudens syfte* att påverka människors handlingssätt, så att sådana handlingar icke företagas, vilka erfarenhetsmässigt innebära en fara för de inträffade skadeverkningarna. Denna tankegång har lett till uppställandet av ett flertal, inbördes ganska olikartade s. k. adekvansteorier,¹⁵ vilka äga det gemensamt att de uppställa kravet att en handling skall utgöra ej allenast en orsak (i betingelsesteoriens mening) utan också en adekvat orsak till den timade effekten, för att straffrättsligt ansvar för denna skall inträda. Med denna uppfattning utgör adekvansrekvisitet ett moment i effektdeliktens allmänna konstruktion, låt vara att dess förhandenvaro i flertalet fall är så självfallen, att detsamma ej särskilt uppmärksammas eller föranleder mera ingående överväganden.

¹⁴ Se sålunda stadgandet i 3: 5; härtill SRK II s. 102 f. Jfr ock THYRÉN II s. 9 f. samt om s. k. avgörande kausalitet vid underlåtenhetsbrott nedan § 12 not 7.

¹⁵ Om utvecklingen av doktrinen, se bl. a. HURWITZ § 32, MEZGER s. 117 ff. samt THYRÉN, Abhandlungen I.

Innan vi undersöka svensk rätts ståndpunkt till ifrågasvarande problem, är en närmare bestämning av själva *adekvansbegreppet* nödvändig. Kort uttryckt kan adekvans sägas föreligga, då den brottsliga handlingen vid tidpunkten för dess företagande *innefattade en objektiv fara* för inträdet av den timade skadliga effekten och för effektens inträde *just på det sätt* som sedermera blivit fallet. Denna definition tarvar emellertid närmare belysning.

När det talas om en objektiv fara användes detta uttryck i samma bemärkelse som när vi tidigare sökt karakterisera de i vår nyare straffrätt alltmer dominerande farebrottens centrala rekvisit.¹⁶ Då man har att bedöma den fara för effektens inträde som förelåg i handlingsögonblicket, har man alltså ej att utgå från vad gärningsmannen i det konkreta fallet faktiskt insåg eller borde ha insett beträffande riskerna av sitt handlingssätt. Vad som härvidlag erfordras för straffansvar är ett spørsmål som hänför sig till brottets subjektiva sida, till kravet på subjektiv täckning av det objektiva farerekvisitet.¹⁷ En objektiv fara däremot säges vara för handen, då det med hänsyn till *alla faktiska omständigheter och erfarenhetsrön, som vid tidpunkten för handlingens företagande varit tillgängliga för mänsklig kunskap*, förelåg så stor risk för effektens inträde, att handlingen icke skulle ha företagits av den som känt till omständigheterna och velat undvika effekten.¹⁸ Stundom uttryckes förhållandet kortare så, att handlingen säges innebära en »typisk

¹⁶ Ovan s. 278 ff.

¹⁷ Doktrinen har ej hållit tillräckligt klart åtskilda dessa båda sidor av problemet, alltså frågan om den objektiva faran resp. gärningsmannens insikt om farans förhandenvaro (vid dolösa brott) eller hans förmåga och skyldighet i detta hänseende (vid culpösa brott). Jfr den träffande kritiken hos MEZGER s. 122 ff. samt den instruktiva framställningen hos KARLGREN s. 38 ff. Att en dylik fusion av synpunkterna ej är ovanlig i rättspraxis påvisas för dansk rätts vidkommande av HURWITZ s. 252 f. — Det förtjänar påpekas att den svenska lagens specialstadgande om betydelsen av efteråt tillstötande »ofall» i 14:43 skjuter frågan om gärningsmannens skuld till denna medverkande orsaks inträde i förgrunden; i själva verket kommer regeln att äga tillämplighet, vare sig ofallet är en adekvat följd av misshandeln eller ej.

¹⁸ Definitionen är i sak den i nyare svensk straffrätt traditionella; se sålunda HAGSTRÖMER I s. 102 ff., 222 f., WETTER s. 23 f. samt AGGE, Huvuddrag, s. 157 f. Överensstämmande för skadeståndsrättens del KARLGREN a. st.

fara» för effekten eller att den »typiskt inrymmer den fare-möjlighet som sedermera realiserats». ¹⁹ Detta uttrycksätt bör emellertid undvikas, då detsamma synes uttrycka en betydligt kraftigare begränsning av de juridiskt relevanta orsakssammanhangens krets än som här avsetts och som antagits av rättspraxis. ²⁰ Man möter ej sällan en annan formulering av adekvansrekvisitet, nämligen då det säges att effekten är en »beräknelig» följd av handlingen. Denna lokution kan lätt föra vilse då den leder tanken till gärningsmannens möjlighet att i handlingsögonblicket med iakttagande av ett större eller mindre mått av aktsamhet inse riskens förhandenvaro, ett rekvisit som tydligtvis hänför sig till brottets subjektiva sida. ²¹

Vid bedömningen av frågan huruvida objektiv farlighet och därmed adekvans föreligger har man givetvis att taga hänsyn icke blott till den erfarenhet som en omdömesgill genomsnittsmänniska kan antagas äga utan ock till den speciella kunskap som en fackman på området besitter angående de naturvetenskapliga och tekniska sammanhangen mellan handling och effekt av den art som är ifråga. Därvid får bedömningen ej begränsas till sina förutsättningar på så sätt, att hänsyn tages allenast till sådana fakta som kunna antagas *bekanta* vid tidpunkten för handlingens företagande. Kalkylen måste utgå från alla de fakta, som över huvud vid detta tillfälle *kunnat omfattas* av mänsklig kunskap. Att vissa för uppkomsten av effekten gynnande omständigheter eller andra säregna förhållanden varit fördolda för gärningsmannen och vid denna tidpunkt måste ha varit det även för den aktsamma genomsnittsmänniskan eller t. o. m. för specialisten och kommit i dagen, först sedan händelseförloppet blivit allsidigt utrett, utesluter icke antagandet av ett adekvat orsakssammanhang. Detta konstateras, om man så vill,

¹⁹ Denna formulering användes som synonym av KARLGRÉN s. 39 och AGGE, Huvuddrag, s. 158. Hos WETTER s. 20 f. begagnas uttrycket »typiskt orsakssammanhang» för att beteckna det andra ledet i adekvansen, nämligen att händelseförloppet fram till effekten utvecklat sig i farans riktning.

²⁰ Se t. ex. NJA 1927 s. 14, 1943 s. 22, 1944 s. 333, 1948 s. 104, 1952 s. 104 och 1956 s. 635.

²¹ Jfr den träffande kritiken hos KARLGRÉN s. 39 f.

genom *en efterföljande prognos* beträffande handlingens farlighet, d. v. s. *effektens möjlighet*.²²

Det nu sagda får ej missförstås därhän, att man vid farebedömningen utgår från att handlingen i det särskilda fallet faktiskt medfört den inträffade skadan; med detta resonemang skulle ju farerekvisitet alltid anses vara uppfyllt. Det bör därför kraftigt understrykas att det städse är fråga om *en generell bedömning* med ledning av nyssnämnda mänskliga kunskap om farligheten hos handlingstypen, låt vara att ett konkret händelseförlopp tages till utgångspunkt för betraktelsen.²³ Om bedömningen utfaller så, att genom handlingens företagande effektens inträde under samtliga förefintliga omständigheter i allmänhet ligger *så pass tydligt inom det möjligas gräns* att man icke kan undgå att räkna med effekten, ter det sig också rimligt och naturligt att gärningsmannen i det särskilda fallet rent objektivt sett står i visst ansvar för den inträdda följderna av sitt handlande. Om bedömningen däremot utfaller så, att effektens inträde, generellt sett, framstår *mera som en ren slump*, saknas tillräckliga skäl att statuera något ansvar för den handlande. Såsom framgår av det sagda utgör adekvansbedömningen ytterst en skälighetsprövning av juridisk art, varvid hänsyn tages bl. a. till att graden av försvarligt risktagande kan ställa sig olika på skilda levnadsområden, det hotade intressets större eller mindre vikt samt den hotande brottspåföljdens stränghet. Det må tilläggas att denna prövning måhända ej utfaller alldeles lika för straffrättens och skadeståndsrättens vidkommande. Med hänsyn till de rättstillämpningsprinciper, som i allmänhet gälla på det straffrättsliga området, är en restriktiv hållning att rekommendera ifråga om straffansvar för sådana verkningar av en handling, som för det allmänna uppfattningssättet synas som en mera »avlågsen» eller »indirekt» följd av densamma.

I den ovan lämnade definitionen på adekvansbegreppet in- gick ej endast det hittills diskuterade momentet, d. v. s. gär-

²² Ur bevisningssynpunkt är därför läget betydligt klarare vid de fullbordade effektdeliktens än vid farebrotten, där ju den fortsatta händelseutvecklingen är kuperad. Jfr emellertid HURWITZ s. 244 f.

²³ Jfr de karakteristiska uttrycken »en efter Aarsagsloven paaregnelig Evne» hos KRABBE s. 89 och »generell farevoldende evne» hos ANDENÆS s. 117.

ningens objektiva och generella farlighet för den inträffade skadan, utan även ett andra moment, nämligen att effekten förverkligats på ett adekvat sätt, eller annorlunda uttryckt, att *händelseförloppet utspelat sig i farans riktning*. Vad detta betyder belyses bäst av ett känt skolexempel. En person misshandlar en annan och tillfogar denne livsfarliga skador. Den misshandlade avlider på väg till sjukhuset till följd av en svår ambulanskollision. Här har visserligen faran förverkligats men ej på det sätt för vilket misshandeln innebar fara. Förhållandet kan också uttryckas så att det icke är den i misshandeln liggande faran som förverkligats utan en annan fara, som icke är identisk med den förstnämnda.

Värdet av adekvanskravets uppställande som allmänt brottsrekvisit sättes stundom ifråga. Främst plägar åberopas det skälet att vid de flesta hithörande brott *kravet på subjektiv täckning* av de objektiva brottsrekvisiten — alltså även den skadliga effektens åstadkommande — plägar uppställas av strafflagstiftaren. Då de subjektiva brottsrekvisiten *dolus* och *culpa* i sina olika former innebära att gärningsmannen in concreto velat effektens inträde eller åtminstone insett eller bort inse att effekten sannolikt skulle bli en följd av hans handling, medför detta en ännu kraftigare begränsning av ansvarigheten för en handling följer än den som åstadkommes genom kravet på adekvans. Endast om lagen undantagsvis uppställer särskilt straffansvar för s. k. *objektiva överskott* eller statuerar straff utan att kräva *bevisning om egen skuld* hos den ansvarige, får adekvanskravet praktisk betydelse för åstadkommande av en rimlig begränsning av straffbarheten.²⁴ Då emellertid de objektiva överskotten numera äro stadda på avskrivning²⁵ och då ett s. k. objektivt straffansvar torde vara ytterst sällsynt vid brott av den typ, som här betecknats som effektdelikt,²⁶ skulle adekvansproblemet kunna avföras ur straffrätten såsom nästan alldeles betydelselöst ur praktisk synpunkt.

Den återgivna tankegången är till viss grad berättigad, men systematiska och i viss utsträckning praktiska skäl torde lik-

²⁴ Så särskilt THYRÉN i TfR 1915 s. 346.

²⁵ Härom ovan s. 255 ff.

²⁶ Jfr ovan s. 256.

väl leda till att *adekvanskravet bör uppställas* som allmänt objektivt rekvisit i läran om brottsbegreppets uppbyggnad, i varje fall för effektdeliktens vidkommande. Ur systematisk synpunkt bör sålunda observeras att vid andra brottstyper än de fullbordade effektdelikten gärningens farlighet, bedömd med hänsyn till situationen vid handlingens företagande, i regel är avgörande för brottsrekvisitens utformning och graden av straffbarhet hos brottet. Särskilt är konstruktionen av de i vår nyare strafflagstiftning vanliga (konkreta) farebrotten och av det straffbara försöket baserad på det brottsliga handlandets objektiva farlighet, och det skulle då te sig ganska främmande om icke det fullbordade effektdeliktet uppfattades från samma utgångspunkter. I vissa situationer — låt vara att dessa torde föreligga ganska sällan — synes adekvanskravet icke heller av praktiska skäl kunna frånfallas utan att betänkliga resultat uppnåddes. Sålunda kan det stundom inträffa att en person vid företagandet av en handling haft åtminstone eventuellt uppsåt att framkalla en viss skadlig effekt och att denna sedermera verkligen inträffat på det sätt den handlande föreställt sig; likväl har denna händelsernas utveckling berott på att en objektivt sett ej beräknelig faktor, som gärningsmannen i sin fantasi hoppats skulle bliva verklighet, kommit att föreligga. En person förmår exempelvis genom vilseledande uppgifter sin arvlätare att företaga en sjöresa i förhoppning att fartyget skall förlisa, något som också av en ren händelse inträffar. I dylika fall torde i regel straff för uppsåtligt dödande icke vara motiverat med hänsyn till vare sig gärningstypens farlighet eller graden av brottslig aggressivitet hos gärningsmannen. Slumpen har ingripit på ett sätt som förrycker bilden och förbjuder användandet av ekvivalensteoriens orsakslära utan lämpligt korrektiv.²⁷

²⁷ Så ock WETTER s. 20. I nordisk doktrin har ofta framträtt en tendens att söka det i texten nämnda korrektivet vid mera säregna händelseförlopp i en skönsmässig värdering av hela situationen, inklusive gärningsmannens skuld; se sålunda HURWITZ s. 233 f., s. 245 och ANDENÆS s. 116 ff. På motsvarande sätt söker engelsk rätt lösa problemet genom att hänvisa till relativ skönsmässig bedömning av den brottsliga handlingens högre eller lägre grad av »remoteness» såsom orsak till den inträffade skadan; jfr WILLIAMS, Causation in homicide. Onekligen ligga skälighetssynpunkter även bakom uppställandet av adekvanskravet, men det synes lämpligare att söka uppställa fasta regler för kor-

Straffrättsdogmatiskt sett leder det också till den största klarheten om man räknar med en ansvarsbegränsning med utgångspunkt från företagna handlingars objektiva farlighet. Inlägges icke denna begränsning i läran om kausalsammanhanget, kommer frågan om dess inpassande i systemet tillbaka på annat håll i läran om brottets element. Sålunda har farekriteriet stundom uppfattats som ett led i ett särskilt s. k. rättsstridighetsrekvisit på brottsbegreppets objektiva sida²⁸ eller tagits i betraktande som ett moment vid bedömningen av gärningsmannens skuld.²⁹ Intetdera alternativet är ägnat att befordra den systematiska klarheten.

Till sist må nämnas att man stundom möter den ståndpunkten, att ett särskilt adekvansrekvisit är överflödigt, sedan man väl kommit till insikt om att kausalitet i juridisk mening icke sammanfaller med kausalitet i naturvetenskaplig eller allmänt kunskapsteoretisk bemärkelse. Det juridiska kausalitetsbegreppet såsom uttryck för sociala och juridiska värderingar om det samband mellan mänskligt handlande och inträffade skadeverkningar, vilket bör föranleda inträdet av straff, skadestånd eller andra rättsföljder, kan nämligen bestämmas så, att hänsyn toges till den med handlingen förbundna faran medan mera avlägsna eller irreguljära konsekvenser av handlingen fränkännas relevans såsom rättsfaktum för rättsföljdens inträde.

Mot denna tankegång är i och för sig ej mycket att invända, och den ger uttryck för samma uppfattning om kausalitetsproblemets läge inom juridiken som ligger till grund

rigeringen av ekvivalensprincipen än att överlämna denna till en relativt fri värdering i det särskilda fallet; jfr ovan not 3 samt texten i det följande.

²⁸ Detta har särskilt varit brukligt hos företrädarna för den s. k. nordiska rättsstridighetsläran; se sålunda framställningen hos TORP § 23, HURWITZ s. 232 ff., KRABBE s. 88 ff. samt HAGSTRÖMER I s. 219, som emellertid preciserar rättsstridighetskravet i förevarande hänseende med hjälp av adekvansresonemang.

²⁹ I viss mån låter detta sig göra vid oaktsamhetsbrotten. För de uppsåtliga brottsens del är en dylik subjektivering av adekvanskravet ej möjlig utan att det traditionella dolusbegreppet kompletteras med ett rekvisit av den innebörden att gärningsmannen ej blott (åtminstone eventuellt) velat den inträdda effekten utan även att han ansett risken för effekten beaktansvärd. Då det ej kräves att en objektiv fara verkligen visats föreligga, skulle gärningsmannen här kunna dömas för ett slags subjektivt överskott, även om effekten orsakats på ett icke-adekvat sätt; detta resultat ter sig främmande för svensk rättsuppfattning.

för hela den föregående framställningen. I viss mån reduceras på detta sätt frågan om adekvanskravets uppställande till ett terminologiskt spørsmål: saknas adekvans föreligger icke kausalitet i juridisk mening. Då man likväl ej kommer ifrån att närmare undersöka och bestämma de kriterier, efter vilka urvalet skall ske av de orsakssammanhang som skola tillerkännas juridisk relevans på sätt nyss angivits, synes det framställningstekniskt och rättssystematiskt mest klarläggande att hålla diskussionen om adekvansen och eventuellt andra ansvarsbegränsande rekvisit utanför behandlingen av själva kausalbegreppet och innebörden av betingelse- och ekvivalensteorierna. Det är ju dock mot bakgrunden av dessa som det specifikt juridiska orsakspellet måste uppfattas. Därtill kommer att detta sistnämnda problem kan förmodas ställa sig olika på olika rättsområden. Ett studium av litteratur och rättspraxis synes sålunda utvisa att adekvanskravet ej har samma innehåll och betydelse i straffrätten som i skadeståndsrätten eller försäkringsrätten.

Vänder man sig från de mera principiella övervägandena till *gällande svensk rätt*, skall man finna att nyare doktrin tämligen allmänt uppställer kravet på adekvans eller farlighet hos handlingen som ett för effektdelikten nödvändigt begränsningsrekvisit.³⁰ Doktrinen inställning till adekvanskravet torde åtminstone numera i princip omfattas av praxis, något som kommer till uttryck i ett flertal rättsfall, som huvudsakligen angå mål rörande ansvar för kroppsskada eller dödsfall.³¹ Då emellertid adekvansproblemet mera sällan

³⁰ Hänvisningar se ovan not 18.

³¹ Jfr NJA 1925 s. 398 (ansvar för följderna av sjöolycka; olika meningar i instanserna i adekvansfrågan), 1927 s. 14, 1933 s. 117, 1934 s. 86 (adekvans torde med hänsyn till omständigheterna ha underförståtts, något som bestyrkes genom referatets hänvisning till vissa uttalanden av Hagströmer), 1935 s. 147, 1935 s. 525, 1942 s. 430 och 1946 s. 28 (adekvans torde i alla dessa fall ha ansetts uppenbar), 1937 s. 434 och 1938 s. 84 (att HD i båda dessa fall funnit adekvat kausalsammanhang mellan misshandeln och den dödliga utgången styrkt framgår av att domstolen till mildring av de eljest stränga straffsatserna åberopat det år 1937 införda stadgandet i 5: 12 st. 2), 1938 s. 69, 1943 s. 22, 1944 s. 164 (här ansågs händelseutvecklingen ej adekvat; jfr skadeståndsmålet 1945 s. 55), 1948 s. 104 och 1956 s. 635 (HovR antog i motsats till HR att adekvat kausalitet förelåg i mål om vållande till annans död; HD beviljade ej sökt fullföljdstillstånd). I rättsfallet NJA 1957 s. 139, som gällde betydelsen av flera samverkande orsaker till en dödsolycka, var

ställes på sin spets i straffrättsliga sammanhang, kan man knappast påstå att praxis utbildat några mera fasta regler för tillvägagångssättet vid adekvansbedömningen på förevarande rättsområde, exempelvis vid urvalet av de fakta på grundval av vilka bedömningen skall äga rum eller den standard efter vilken föreliggande risker äro att uppskatta. Rättsfallen ge emellertid ett allmänt intryck av att adekvat orsakssammanhang antages föreligga i synnerligen vidsträckt omfattning i de mål det här vanligen gäller, nämligen misshandel med dödlig utgång samt vållande till annans död. Att resultaten ändå i regel tillfredsställa billighetens fordringar vinner sin förklaring däri, att domstolarna ej sällan komma till ett frikännande resultat, därför att de erforderliga subjektiva rekvisiten — vanligen gäller det culpösa brottstyper eller ansvaret för culpösa överskott — i många fall ansetts brista.

i själva verket adekvansproblemet av central betydelse, men ett ståndpunktstagande till detta skedde ej i HD (utom av en ledamot, jfr AF TROLLE), som i stället grundade sin fällande dom på en åsikt om samverkande orsakers betydelse för den straffrättsliga kausaliteten, som ej förefaller övertygande (jfr ovan not 5).

Den närmast föregående undersökningen har huvudsakligen tagit sikte på de frågeställningar som uppkomma vid en analys av brottet såsom positivt (aktivt) handlande, medan de särskilda problem som hänföra sig till underlåtenheten (passiviteten) såsom rättsfaktum avsiktligen lämnats å sido. Redogörelsen för den brottsliga handlingen, dess element och huvudtyper måste därför kompletteras med en redovisning av de särskilda förhållanden som betinga underlåtenhetens straffbarhet.

A. Äkta och oäkta underlåtenhetsbrott.

Det är sedan gammalt brukligt i doktrinen att göra en markerad skillnad mellan *brott medelst positivt handlande* eller kommissivdelikt (*delicta commissionis*) och *underlåtenhetsbrott* eller omissivdelikt (*delicta omissionis*). Skillnaden består i de typiska fallen däri, att det mänskliga handlingssättet i det förra fallet av lagen beskrives såsom en verksamhet och i det senare fallet som en passivitet. Detta förhållande korresponderar med det faktum att straff kan användas såsom sanktion icke blott för negativa rättsregler (förbud) utan även för positiva rättsregler, d. v. s. för att framtinga vissa handlingssätt av medborgarna. Denna användning av straffet såsom tvångsmedel är visserligen i många fall mindre lämplig men förekommer icke desto mindre i vidsträckt omfattning särskilt inom politi- och näringslagstiftningen.² Medan passiviteten endast undantagsvis är av så allvarlig natur att den kriminaliserats i den allmänna

¹ HAGSTRÖMER I s. 224 f., THYRÉN II s. 14 ff., WETTER s. 26 f., HURWITZ s. 29 ff., ANDENÆS § 13 och framför allt den grundläggande monografien *Straffbar unnlåtelse*, LISZT-SCHMIDT § 30, MEZGER § 16, DE VABRES s. 70 ff. samt WILLIAMS § 2. Jfr även BERGENDAL, *Avtalsbrott*, s. 176 ff., LUNDSTEDT, *Principindelning*, s. 40 ff. och HÄGERSTRÖM, *Svikligt förtigande*, s. 319 ff.

² Se ovan s. 204 samt s. 267 f.; jfr ock HERLITZ III s. 550 ff., THORNSTEDT, *Företagaransvar*, s. 27 f., 48 ff., 103 ff. och EKELÖF s. 47 ff., 143 ff.

straffrätten,³ äro underlåtenhetsbrott vanliga i specialstraffrätten, t. ex. i form av försummelse att ingiva anmälningar till myndigheter, att vidtaga säkerhetsåtgärder för att undanröja faror och olägenheter för andra människor i vissa situationer eller att fullgöra andra medborgerliga prestanda.

I det föregående har i första hand avsetts s. k. *rena* eller *äkta underlåtenhetsbrott*, vid vilka brottsbeskrivningen utslutande tager sikte på det faktum att inculpaten icke varit verksam på visst sätt. Resultatet av passiviteten är irrelevant, d. v. s. ingår icke som någon beståndsdel i det av straffbudet angivna gärningsinnehållet.⁴ Denna brottstyp är sålunda närmast en negativ motsvarighet till vad som ovan betecknats såsom rena handlingsdelikt. Underlåtenhetsdelikten förekomma emellertid även i en annan form, för vilken är utmärkande att en viss skadlig effekt ingår bland brottsrekvisiten och av lagstiftaren tillmättes största vikt bedömningen av passivitetsens straffvärdhet. Delikt av denna typ pläga kallas *oäkta underlåtenhetsbrott* (*delicta commissionis per omissionem*). Ur vissa synpunkter kunna vi säga att dessa brott utgöra en negativ motsvarighet till de s. k. effektdelikten.⁵

³ Se sålunda underlåtenhet att avslöja brott 3:6 st. 1 i förbindelse med bl. a. 8:11, 9:9, 12:12, 14:2, 10 och 18 samt 19:11, ävensom i övrigt exempelvis 25:4, 26:1, 11 och 18 samt 27:8 och 10.

⁴ Emellertid bör observeras att de kriminaliserade fallen av underlåtenhet att avslöja brott enligt 3:6 st. 3 förutsätta att »den gärning som var å färde så fortskridit att straff kan följa därå». Denna lokution innebär emellertid ej att det måste visas att en brottslig effekt av gärningen möjliggjorts genom den förbjudna passiviteten; detta i motsats till vissa av de fall som avses i 3:6 st. 2, nämligen då vårdnadshavare underlåter att hindra brotts begående. Annan tolkning BSA s. 126 f.

⁵ Härom ovan § 10 under B. Ett par ytterligare anmärkningar torde emellertid här vara på sin plats. Då det vid de oäkta underlåtenhetsbrotten är vanligt att själva effekten framstår som det centrala i brottsbeskrivningarna, kan det förekomma att själva handlingen uttryckes med en formulering som innefattar både verksamhet och overksamhet eller har en rent neutral karaktär; se sålunda 14:9, 15:9 och 19:5 samt de längre fram i texten behandlade lagstadganden, vilka främst avse aktivt handlande men jämväl kunna inbegripa former av passivitet, t. ex. 14:1 och 22:1. Å andra sidan förekomma brottstyper, där effekten ej dominerar brottsbeskrivningen ehuru den ej helt saknas och där jämväl fall av passivitet äro straffbara, t. ex. 11:12 och 18:11. För ett brotts klassificerande som kommissiv- eller omissivdelikt är icke lagens formulering avgörande utan det väsentliga är, huruvida lagstiftaren ytterst avser att sanktionera ett förbud (en aktivitetshämmande regel) eller ett påbud (en aktivitetskrävande regel). Även med denna

De rena underlåtenhetsbrotten erbjuda med hänsyn till uppbyggnaden av brottets objektiva sida icke större svårigheter än de positiva handlingsdelikten; i regel är gärningsinnehållet givet i och med att lagen anger det positiva handlingssätt som under straffhot kräves av medborgaren.⁶ De oäkta underlåtenhetsbrotten giva däremot anledning till åtskilliga frågor av teoretisk och praktisk natur, vilka äro allt annat än lätt besvarade och därför tilldragit sig stort intresse i litteraturen. I denna framställning kan icke problemkomplexet i dess helhet behandlas. Vi skola endast söka besvara några spörsmål av grundläggande betydelse för en rätt uppfattning om de oäkta underlåtenhetsbrottens uppbyggnad i stort och deras ställning i straffrättens allmänna system.

B. De oäkta underlåtenhetsbrottens konstruktion.

Den första frågan gäller kausalitetsproblemet vid de oäkta underlåtenhetsdelikten. Läget är icke detsamma som vid de positiva effektdelikten. I regel återfinner man visserligen i doktrinen och stundom i lagtexten den formuleringen av ifrågavarande brotts element, att den angivna skadliga effekten orsakats av någons passivitet. Närmare besett är detta uttryck missvisande. Om passivitet är en negation till begreppet mänsklig verksamhet, kan man med fog invända att ett kausalsammanhang i vanlig kunskapsteoretisk mening är otänkbart: »ex nihilo nihil fit». Som stundom framhålles i litteraturen, består detta kausalsammanhang i själva verket endast *hypotetiskt*, nämligen mellan den av lagen önskade positiva handlingen och det tänkta faktum att inträdet av den hotade skadliga effekten förebyggts. Detta senare sammanhang är visserligen ett tankeexperiment men äger indirekt betydelse för underlåtelstens bestraffande; det måste sålunda

insikt måste man dock erkänna, att analysens resultat ofta är ovisst eller giver vid handen att deliktstyper finnas som ur nu förevarande synpunkt äro blandade; jfr ANDENÆS, Unnlåtelse, s. 17 ff., samt ovan s. 273 f. och nedan s. 310 ff.

⁶ Däremot uppstå, särskilt inom specialstraffrätten, ofta betydande svårigheter att bestämma vilken viljeriktning som skall föreligga för att passiviteten skall vara straffbar; jfr THORNSTEDT, Företagaransvar, s. 58 ff., SRK III s. 380 samt ANDENÆS a. a. s. 432 ff.

enligt vedertagen uppfattning styrkas att, om den positiva handlingen företagits, effekten med till visshet gränsande sannolikhet uteblivit. Det räcker därvid icke att en handling av den ifrågavarande typen genomsnittligt sett varit ägnad att förebygga skadan, utan omständigheterna skola vara sådana, att den person som göres ansvarig varit oberoende av andra medverkande faktorer i så pass hög grad att han praktiskt sett *haft läget i sin hand* och alltså in concreto kunnat förhindra skadans inträde.⁷

Än vidare bör observeras följande. Om också talet om passiviteten såsom orsak till den timade effekten enligt det ovan sagda logiskt sett måste betecknas såsom missvisande, är det likväl obestriddigt att lagstiftaren i många fall i överensstämmelse med allmänna språkbruket använder uttryckssätt som innebära att en underlåtenhet räknas såsom orsak till en skadlig effekt. Mot detta är intet att invända, om man blott gör klart för sig att »orsak» i så fall icke användes i sin vanliga betydelse utan som uttryck för ett rent etiskt-juridiskt värdeomdöme: en person i den i lagbudet avsedda situationen *uppfattas såsom ansvarig* för den inträffade skadan, just därför att det enligt de sociala åskådningarna generellt sett kunnat förväntas av honom att han skolat ingripa och för-

⁷Det sagda innebär att det tänkta kausalsammanhanget mellan den krävda handlingen och uteblivandet av den skadliga effekten är starkare än enligt den vanliga betingelse teorien. Ansvar kan sålunda icke ådömas om grundad anledning finnes att antaga, att skadan hade inträtt även om den felande uppfyllt sina skyldigheter. Underlåtenheten framstår sålunda som en s. k. nödvändig betingelse för skadans inträde. Doktrinen talar här stundom om *avgörande kausalitet*; jfr BSA s. 126, HAGSTRÖMER I s. 337 och THYRÉN II s. 14 ff. Å andra sidan uteslutes ej ansvar därigenom, att andra faktorer medverkat till effektens inträde, t. ex. vårdslösa handlingar från tredje mans eller den skadelidandes egen sida. Om banvakten försummar att fälla bommarna vid järnvägsövergången och en kollision inträffar mellan tåget och en bil som just passerar korsningen med påföljd att passagerarna i bilen dödas, kan ej banvakten undgå ansvar enligt 14:9, därför att bilföraren varit ouppmärksam och i tid kunnat observera tåget. Han går däremot fri från straff enligt nämnda lagrum (men väl ej för tjänsteförsummelsen), om det kan visas, att bilföraren varit så höggradigt onykter och hållit så orimligt hög hastighet, att denne under alla förhållanden skulle ha kört genom bommarna och kolliderat med tåget.

Svensk rättspraxis synes i stort sett uppfatta kausalitetsfrågan vid oäkta underlåtenhetsbrott på nu angivet sätt; se sålunda NJA 1901 s. 93, 1921 s. 660, 1926 s. 18, 1930 s. 122, 1933 s. 120, 1934 s. 497, 1937 s. 143, 1940 s. 270, 1943 s. 522, 1946 s. 712 och 1952 s. 152. I fallen NJA 1918 s. 194 och 1950 s. 423 synes kravet på underlåtenhetens avgörande betydelse för den timade skadan ej fullt ut ha upprätthållits.

hindra effektens inträde. Däremot uppfattas ordet »orsak» här icke så, att en passivitet från vilken persons sida som helst, som faktiskt haft möjlighet att ingripa, skulle stå i sådan relation till effekten att hans underlåtenhet ådroge honom ansvar. Förhållandet kan också uttryckas så, att underlåtenheten för det allmänna uppfattningssättet framstår som orsak till den inträffade skadan endast när densamma är av så anormal karaktär att den giver en praktiskt sett *tillfredsställande förklaring* till den timade skadan.⁸

Den nu antydda tankegången har endast haft till uppgift att helt allmänt söka förklara vad det innebär när det erforderliga sambandet mellan en persons överksamhet och en skadlig effekt ikläder sig kausalsammanhangets form vid de oäkta underlåtenhetsdelikten. Däremot hava vi ännu icke kommit fram till ett svar på frågan i vilka konkreta fall lagen avser att bestraffa passiviteten såsom tänkt orsak till en timad skada eller, annorlunda uttryckt, i vilka fall lagen kräver en aktivitet av medborgaren till förekommande av en hotande skada å enskilda eller allmänna intressen.

Därmed äro vi inne på det andra huvudproblemet inom läran om de oäkta underlåtenhetsdelikten, vilket gäller *frågan om urvalet av de relationer eller situationer, som göra passiviteten straffbar*, d. v. s. föranleda att denna betraktas som den praktiska orsaken till den timade skadliga effekten. Även på denna punkt råder en avgjord olikhet mot förhållandet vid de positiva effektdelikten. Där beskriver i regel varje särskilt straffbud med tillräcklig tydlighet vilka handlingsätt som ådraga den handlande straffrättsligt ansvar, låt vara att själva kausalsambandet mellan handling och effekt stundom bereder svårigheter i rättstillämpningen. Brotten äro med andra ord tillräckligt typiserade genom straffbudets beskrivning av själva handlingen och den åstadkomna effekten. Vid de oäkta underlåtenhetsdelikten är återigen själva handlingsättet, d. v. s. passiviteten, i regel icke närmare beskrivet utan angives vanligen med allmänna uttryckssätt såsom »försummelse» eller »underlåtenhet»; t. ex. 14: 9. Ej heller angives för dessa fall i vilka situationer passiviteten skall föreligga, och till vilka subjekt den primära regeln tän-

⁸ Jfr ANDENÆS s. 124 och Unnlåtelse, s. 152 ff.

kes rikta sig. Och icke nog härmed: enligt fast grundad uppfattning i doktrin och praxis måste man i många fall räkna med att passivitet bestraffas såsom praktisk orsak till en skadlig effekt *utan att straffbudet över huvud taget talar om detta alternativ* men efter ordalagen behandlar positivt handlande som orsak till effekten ifråga.

Detta kan vid första påseende förefalla orimligt eller åtminstone stridande mot legalitetsprincipen i vår straffrätt,⁹ men redan ett par enkla exempel visa att en dylik *i viss mån utvidgad tolkning* av ett straffbuds handlingsbeskrivning kan vara både försvarlig och överensstämmande med lagstiftarens intentioner. I 21:1 bestraffas som bedrägeri att någon medelst »vilseledande förmår» annan till en för denne förlustbringande disposition. Att detta vilseledande icke alltid behöver bestå i positivt oriktiga uppgifter utan också kan taga formen av ett s. k. svikligt förtigande av omständigheter, som, om de varit för motparten kända, skulle hava bildat ett avgörande motiv för honom att icke företaga dispositionen, är sedan länge allmänt erkänt.¹⁰ Då 22:4 som olovligt förfogande bestraffar det fall att någon under angivna förutsättningar »vidtager åtgärd», varigenom egendom frånhändes annan, omfattar denna brottsbeskrivning givetvis också fall, då den som fått hittegods i sin besittning i tillägnelseuppsåt underlåter att anmäla fyndet och behåller saken som sin egendom och därmed åsamkar ägaren förlust.¹¹ Som koppleri bestraffas i 18:11 varje åtgärd som sker vanemässigt eller i vinningssyfte och innebär att gärningsmannen »främjar otukt mellan andra». Att härvidlag vissa fall av ren passivitet äro straffbara torde icke kunna förnekas.¹² De anförda exemplen torde vara tillräckliga för att

⁹ Här om ovan s. 225 ff. samt texten i det följande. De betänkligheter som här möta kunna knappast anses undanröjda genom en general-klausul av motsvarande slag som den norska strafflagen, § 4, där det heter: »Overalt, hvor denne lov benytter ordet handling, er, med mindre det motsatte uttrykkelig er sagt eller fremgår av sammenhengen, derunder også innbefattet undlatelse av å handle.» Jfr ANDENÆS, Unnlåtelse, s. 160 ff.

¹⁰ Se SRK I s. 130 f. och FB s. 176 f. samt STERZEL, Bedrägeribrottet, s. 96 ff.; jfr NJA 1945 s. 351.

¹¹ Se FB s. 261 och 266 samt stadgandet i 22:8 p. 2.

¹² Jfr emellertid STJERNBERG, Kommentar till kap. 17—18, s. 94 ff., s. 101 samt SRK III s. 251 f. När det gäller hållande av spelhus enligt 11:12 angives den straffbara passiviteten explicit.

visa att uttryckssätt, som — mer eller mindre exklusivt — synas avse positivt handlande, i rättstillämpningen tolkas såsom avseende jämväl vissa fall av passivitet. De oäkta underlåtenhetsbrotten äro sålunda ofta *otillräckligt typiserade* i de tillämpliga straffbuden, och det blir sålunda en ganska besvärlig uppgift att närmare precisera när underlåtenhet skall straffas efter samma regler som gälla positivt handlande resp. enligt de regler som i mera allmänna ordalag kriminalisera »försummelse» med viss effekt som följd.

Vid nämnda frågor besvarande bör man hålla i minnet att några allmängiltiga regler icke kunna uppställas i den meningen att svaren på de konkreta frågorna skulle kunna omedelbart härledas ur desamma. De allmänna formuleringar, som doktrinen ända sedan Feuerbachs tid eftersträvat och som tidigare trots innebära en principiell lösning av hela den föreliggande frågan, ha endast betydelsen av *vägledande synpunkter* och äga dessutom ett visst värde för de olika fallens systematiserande.

Som utgångspunkt uppställas vanligen tesen, att givetvis icke all passivitet, som föreligger inför en hotande skada, medför ansvar då lagen iakttagit tystnad på denna punkt, utan att *en särskild rättspflicht* att vara verksam för farans neutraliserande måste kunna påvisas. Denna formulering lämnar rum för vissa anmärkningar. För det första göres därmed gällande att särskilda regler utanför straffbudet alltid skulle kunna påvisas, vilka påbjöde ett visst handlings sätt till undanröjande av den föreliggande faran. Detta är emellertid icke fallet kanske ens i flertalet situationer. Tvärtom är det ofta så, att just genom att passiviteten i vissa fall straffas den önskvärda aktiviteten fastslås såsom en rättsligt sanktionerad plikt, se t. ex. det ofta citerade lagrummet 3: 6. För det andra kan anmärkas att, även om en särskild plikt kan påvisas — på grund av avtal, familjerättsligt förhållande o. s. v. — och denna plikt går ut på tillsyn, kanske rent av på positiv verksamhet till skydd för vissa intressen, därmed icke alltid är sagt att straffansvar för en timad skada skall inträda så snart denna står i erforderligt s. k. kausalsamband med pliktförsummelsen. Det måste sålunda krävas att rättspflichten ifråga avser förhindrande just av den

skadliga effekt som straffbudet behandlar. Detta får i varje särskilt fall undersökas med hänsyn till sådana faktorer som den särskilda rättspflichtens större eller mindre sociala betydelse, avfattningen av det lagbud som i förekommande fall statuerar handlingsplikten, parternas avsikter vid ett avtalsförhållandes tillkomst och arten av den positiva handling som krävts för olyckans avvärjande.¹³

Om sålunda rättspflichtsprincipen är på en gång för snäv och för vid för att generellt lösa problemen, torde intet annat återstå än att i varje särskild situation söka sig fram med en *lagtolkning*, som tager hänsyn till straffbudets och andra, indirekt relevanta lagbuds ordalydelse, lagstiftarens avsikt och straffbudets sociala syftemål och i sista hand rättsordningens allmänna grundsatser om medborgarnas skyldigheter samt i viss mån det allmänna uppfattningssättet.

Ehuru denna lagtolkningsoperation tager sikte på varje särskilt straffbud, framträda på de olika områdena av straffrätten vissa *likartade fall* av passivitet som kunna anses medföra ansvar och det har då naturligtvis systematiskt värde och skapar förutsättningar för enhetligt bedömande av de konkreta fallen om doktrinen söker angiva det karakteristiska för de vanligaste typerna av situationer som bilda grundvalen för en särskild skyldighet att förhindra en skadlig effekt.

C. De särskilda ansvarsgrunderna.

Tidigare har det varit brukligt att skilja mellan tre typer av ansvarsgrundande omständigheter: *särskilt lagstadgande*, *avtal* och *föregående positivt handlande*, som skapat en farlig situation. Vi vilja i korthet uppehålla oss vid vart och ett av dessa fall och skola då finna att dessa tre kategorier stundom äro för abstrakt formulerade och stundom otillräckliga för att medgiva en klassificering av alla praktiskt viktiga situationer, där straffansvar synes kunna komma ifråga. Systematiken kräver därför dels modifikationer på vissa punkter, dels kompletteringar.¹⁴

¹³ Jfr nedan under C. samt exemplen i not 16 och not 21.

¹⁴ En indelning av fallen efter andra grunder än den traditionella begagnas av ANDENÆS, Unnlatelse, s. 250 f. Förf. tager sikte på att sam-

Bortsett från de fall, då straffbudet självt uttryckligen fastslår en särskild plikt för någon att vara verksam, t. ex. 3:6 (jfr 5:12 st. 2), har man ofta att söka grundvalen för ansvaret i *positiva rättsregler* på olika områden. Som exempel kunna nämnas de familjerättsliga stadganden som fastställa föräldrars vårdnadsplikt med avseende å sina barn, varigenom förutsättningar skapats för ansvar, å ena sidan för de skadebringande handlingar barnen kunna företaga (jfr 6:6), å andra sidan för skada som drabbar barnen på grund av att rimlig tillsyn eftersatts. Ett annat exempel utgöres av de lagregler som statuera kreatursägares skyldighet att taga vård om sina djur, så att dessa icke orsaka skada å annans person eller egendom, ävensom lagbud vilka stadga skyldighet för den som bedriver viss riskskapande verksamhet att vidtaga vissa säkerhetsåtgärder eller på annat sätt motverka den med verksamheten förenade faran. Som exempel på sistberörda skyldigheter kunna nämnas ett flertal ordningsbestämmelser inom motorfordonslagstiftningen samt gällande sjöfartssäkerhetsbestämmelser.¹⁵

Den nu uppställda principen får emellertid icke missbrukas; därmed att lagen stadgar viss vårdnads- eller tillsynsplikt, skyldighet att företaga vissa säkerhetsföranstaltningar o. s. v., är ingalunda givet att straffansvar bör inträda

bandet mellan underlåtelsen och den skada som lagen vill motverka kan föreligga antingen på den aktiva sidan eller på den passiva. En anknytning av det aktiva slaget betyder att den ansvarige står i särskild relation till den skadevällande faktorn: han har genom egen verksamhet eller genom åtgöranden av personer, för vilka han står i ansvar, medverkat till den farliga situationens uppkomst. En anknytning av det passiva slaget föreligger när den ansvarige står i särskild relation till det hotade intressets bärare. Otivelaktigt innebär en gruppering av fallen efter dessa linjer mycket av värde, i det att den tager sikte på den rättspolitiska grunden för ansvaret. Förf. visar emellertid själv att denna gruppering ej lämpligen kan genomföras över hela linjen: vissa rättslagen, t. ex. på grund av kontrakt eller offentlig tjänsteställning, kunna skapa anknytning på antingen aktiv- eller passivsidan.

¹⁵ Som bekant uppvisar specialstraffrätten en provkarta på rättsliga regleringar vilka lägga ansvar på företagare, ägare av viss egendom, viss familjemedlem etc. för överträdelser emot säkerhets- och kontrollföreskrifter, näringsreglerande författningar o. s. v. som förekomma inom den sfär, för vilken han ansvarar. De olika formerna av dylikt s. k. företagaransvar och husbondeansvar avser både fall av lagöverträdelser genom aktivt handlande och passivitet. Inom den senare gruppen av fall torde de äkta underlåtenhetsbrotten dominera, varför hela denna lagstiftning här kan lämnas åsido; härom THORNSTEDT, Företagaransvar, särskilt s. 96 ff.

för alla skadliga effekter som orsakats av denna plikts åsidosättande. Det kräves att rättsplikten ifråga har det innehållet att den syftar till att förebygga *skada just av den art*, varom i det konkreta fallet är fråga. Detta kan icke fastställas utom genom en noggrann analys av varje särskild rättsregel och varje särskilt civilrättsligt, förvaltningsrättsligt o. s. v. pliktförhållande för sig.¹⁶

Lika med uttryckliga lagregler som fastställa en särskild rättsplikt torde man få betrakta *myndighets befallning*, när denna meddelas inom vederbörande myndighets kompetenssfär och träffar personer som hava lydnadsplikt.

Den andra traditionellt uppställda typen av fall avser *avtal*, varigenom någon åtagit sig att tillvarataga en annan persons intressen eller allmänna sådana.¹⁷ Här måste man i ännu högre grad än då frågan är om lagregler som grundval för ansvar vakta sig för en generalisering och en tillämpning av den uppställda principen utan betydelsefulla modifikationer.¹⁸ Därför att en person, exempelvis såsom hyresgäst

¹⁶ Som exempel på tolkningsproblem av denna art må nämnas frågan om omfattningen av ansvaret för vägtrafikant som gör sig skyldig till »smitning» från platsen för en trafikolycka i vilken han haft del utan att ha vidtagit de åtgärder som varit påkallade av omständigheterna. Att han kan ådraga sig straff enligt 5 § i 1951 års lag om straff för vissa trafikbrott, utesluter ej ur teoretisk synpunkt att han dessutom kan bli ansvarig för en vid olyckan skadad trafikants död, därest han underlåter att taga vård om den skadade och erforderligt kausalsamband visas föreligga mellan passiviteten och den dödliga utgången. Med hänsyn till det stränga straffet för själva trafikbrottet, synes dock en sådan mening ej väl förlika sig med lagstiftarens intentioner. Ett annat exempel där tvekan kan råda utgör polismans passivitet då han varseblivit en person som fallit i vattnet och riskerar att drunkna; härom nedan not 21. — Vilken åsikt man nu än må hysa om den ena eller andra primära rättspliktens förmåga att bilda ansvarsgrundval för en av pliktförsummelse »orsakad» skadlig effekt, bör det noga inskräpas, att en överträdelse av lagstadgade (ofta straffsanktionerade) skyldigheter icke i och för sig berättigar till antagandet av ett kausalsammanhang mellan överträdelsen och den inträffade skadan, ehuru detta ofta ligger nära till hands; jfr ur praxis NJA 1901 s. 93, 1906 s. 77, 1940 s. 270 och 1946 s. 28.

¹⁷ Ett särskilt problem, som uppkommer i detta sammanhang men här lämnas å sido, rör frågan om genom avtal en viss rättsplikt som åvilar en person kan överflyttas på medkontrahenten med ansvarsbefriande verkan för den förstnämnde; detta problem som nästan uteslutande har betydelse i specialstraffrätten sammanhänger med det allmänna problemet om ansvarsfördelningen mellan flera tänkbara brottssubjekt; se härom THORNSTEDT a.a. s. 124 ff., s. 179 ff., s. 259 f. samt ANDENÆS, Unnlåtelse, s. 266 ff.

¹⁸ Se härom närmare ANDENÆS a.a. s. 381 ff. samt BERGENDAL, Avtalsbrott, s. 188 ff.

av en sommarvilla, anses skyldig att tillvarataga ägarens intressen genom att väl vårda fastigheten, är naturligtvis icke sagt att han ådrager sig straffansvar om han underlåter att söka släcka en eldsvåda i huset vilken utbrutit utan hans förvållande. Orimligast skulle ett sådant ansvar te sig, om hyresgästen i nämnda fall skulle kunna dömas till mångårigt straff för mordbrand, därest det kunde bevisas, att han — t. ex. på grund av inträdd fiendskap mellan honom och ägaren — icke utan tillfredsställelse betraktade ägarens förlust genom branden och passiviteten alltså kunde anses såsom »uppsåtlig».

I avtalsfallen fordras därför för straffansvar icke blott att avtalet grundar en allmän vårdnads- eller tillsynsplikt utan även att avtalets typ och parternas vilja indicera en särskild *plikt att söka förhindra en skadlig effekt av just den art som är ifråga*. Sålunda ådrager sig t. ex. en simlärare eller strandvakt ansvar, därest han icke söker bispringa drunknande personer inom ramen för sin avtalade tillsynsplikt. Ett annat exempel visar huru en viss ansvarsbegränsning rimligtvis måste göras inom ramen för en avtalad tillsynsplikt: om en person åtagit sig att fungera som vägvisare åt ett sällskap turister, ådrager han sig icke ansvar på denna grund, därigenom att han underlåter att söka behandla en av turisterna som blivit ormbiten.¹⁹ Han svarar blott för den skada som kan uppstå genom att han lämnar sällskapet i sticket under förhållanden som äro farliga för detsamma (så uttryckligen 14: 33). Naturligtvis kunna delikata omdömesfrågor uppstå vid bestämmandet av avtalets innebörd, men dylika uppgifter möta ju straffdomaren på många punkter i läran om de oäkta underlåtenhetsbrotten, ej minst vid den grundläggande lagtexttolkningen.

Nära den nu berörda gruppen stå de fall då *offentlig tjänsteställning* grundar ansvar för passivitet. Till väsentliga delar äro de offentliga funktionärernas positiva plikter reglerade genom författningar, instruktioner och särskilda befallningar i tjänsten, och uppkommande spörsmål om funk-

¹⁹ En annan situation föreligger naturligen, om genom förarens omdömeslöshet turisterna råkat ut för en speciell fara. Principen om föregående handlande såsom ansvarsgrundval kan då sättas i funktion; härom i det följande.

tionärens ansvar för skada som orsakats av hans underlåtenhet erhålla indirekt sitt svar genom tolkningen av nämnda författningar och föreskrifter. Det bör dock observeras att rättspraxis vid tolkningen av sådana lagrum som 25:4 räknar med allmänna tjänsteplikter utöver de instruktionsmässigt fastställda.²⁰ Om detta också är försvarligt, när det gäller att bestraffa passiviteten såsom tjänstefel, är därmed icke givet att ansvaret för en timad skadlig effekt, som genom den fordrade aktiviteten från funktionärernas sida kunnat förebyggas, skall utsträckas i motsvarande grad. Även här står rättstillämpningen inför en omdömesfråga av ömtålig natur.²¹

I anslutning till de sist berörda fallen påkalla även de fall intresse, i vilka *en socialt betydelsefull verksamhet* utövas av personer vilka därtill äro särskilt legitimerade, exempelvis läkare och barnmorskor. Ehuru några bestämda regler härom icke utbildat sig i svensk rätt, kunde det synas motiverat att kräva ett positivt ingripande av dessa personer för att avvärja en fara när deras speciella kompetens gör dem särskilt skickade därtill.²² Emellertid möter det stora svårigheter att draga klara gränser för en dylik plikt att ingripa, och regeln vill gärna tendera till en allmänt medborgerlig skyldighet att avvärja olyckor, blott situationen är sådan, att vederbörande haft faktiska resurser att gå i land med räddningsförsöket. Någon sådan allmän regel finnes icke i svensk rätt.²³

Från de nu berörda fallen har man att skilja det ansvar som kan baseras på *utövandet av en lovlig men med vissa risker förbunden yrkesutövning eller verksamhet*. I viss utsträckning höra dessa fall av plikt att vara verksam till dem

²⁰ Se SRK II s. 404 ff. samt Agge, Bidrag till tolkningen av 25:16 och 17, s. 81 ff.

²¹ När exempelvis 1 § i 1948 års allmänna polisinstruktion ålägger polisen att »lämna allmänheten skydd, upplysning och annan hjälp», får sålunda därav ej utan en noggrann intresseavvägning dragas den slutsatsen att polisman riskerar straffrättsligt ansvar för orsakande av den skada, t. ex. någons död eller skada å egendom, som han genom ett ingripande hade kunnat avvärja. Om ansvar för tjänsteförsummelse kan inträda, beror också på omständigheterna.

²² I texten avses naturligen icke tjänsteläkares etc. plikter.

²³ I främmande lagar och lagförslag förekomma sådana regler. Sålunda stadgar den norska strafflagen, § 387, straff för den »som undlater,

som äro direkt reglerade i lag; de ha ur denna synpunkt behandlats i det föregående. I andra fall kan ansvaret härledas ur ett uttryckligt eller genom konkludent handlande ingånget avtal. Att en läkare som påbörjat en livsfarlig operation icke får lämna patienten utan är skyldig avsluta ingreppet följer sålunda ofta redan av läkarens åtagande att utföra operationen. Men även bortsett från de genom lag och avtal reglerade fallen kan verksamheten många gånger anses medföra viss tillsynsplikt, vars eftersättande kan ådraga vederbörande straffansvar. Dock får icke utan vidare antagas att en eventuell skadeståndsskyldighet alltid indicerar ett straffansvar i motsvarande fall. Tillräckliga skäl kunna tala för den ena men icke för den andra sanktionens användande. Svaret på frågan kan endast givas för varje enskild situation för sig.²⁴

Härmed ha vi närmast oss det tredje och sista av de »klassiska» rättspliktfallen, nämligen *föregående positiv handling*, varigenom en fara uppstått. Doktrinen är synnerligen vacklande, när det gäller att bestämma arten av den handling som här förmenas utgöra ansvarsgrundval. Delvis äro de uppkommande frågorna snarast skenproblem. Är den föregående verksamheten *en brottslig handling*, grundar den ansvar även för en effekt som utvecklats genom handlingens farlighet om denna effekt är objektivt beräknelig. Särskild bestraffning för underlåtenheten att neutralisera faran torde icke komma ifråga. Om exempelvis någon gräver ett dike tvärs igenom en allmän väg för att avleda vatten från sin mark, kan denna positiva handling ådraga honom straffansvar. Underlåter han vid mörkrets inbrott att utsätta varningstecken i form av lyktor och förolyckas därför en vägfarande, är det enklast att säga att skadan vållats på ett adekvat sätt genom den positiva handlingen. Särskilt

uaktet det var ham muligt uten særlig fare eller opofrelse for ham selv eller andre, etter evne å hjelpe den, der er i øyensynlig og overhangende livsfare». I den danske strafflagen statueras i §§ 185 och 253 en liknande plikt, när det gäller att avvärja ett katastroftillbud som medför fara för människoliv; dessutom stadgas i § 142 en plikt att på anmodan av därtill behörig myndighet lämna bistånd i vissa dithörande fall. SRK III s. 143 diskuterar behovet av liknade särskilda rättsregler men finner ej tillräckliga skäl föreligga att införa sådana i BrB.

²⁴ Se närmare KARLGREN s. 24 ff.

naturligt är detta betraktelsesätt om samtliga led i händelseförloppet äro av culpös natur. Men uppenbarligen bygga även åtskilliga dolösa brottsbeskrivningar medvetet eller omedvetet på denna tanke, nämligen att det positiva handlandet konsumerar den senare underlåtenheten. Vid misshandelsbrotten är detta fallet: den som svårt knivskurit en person straffas icke särskilt för att han därefter underlåtit att hindra offret att förblöda.

Emellertid kompliceras frågan ofta därav att den genom underlåtenheten orsakade slutliga effekten *ej alltid åstadkommits med samma viljeriktning* som förelegat vid det inledande positiva handlandet. I så fall ligger det närmare till hands att behandla vardera gärningsmomentet för sig.²⁵ Sålunda torde i det nyssnämnda dikesexemplet trafikolyckan sannolikt ej ha omfattats av gärningsmannens uppsåt, något som däremot är fallet beträffande grävningsarbetet; han får då dömas dels för det förbjudna grävandet och dels för vållande till annans död genom sin underlåtenhet att neutralisera följderna av den av honom skapade faran. Motsvarande får anses gälla i det omvända fallet, då uppsåt att åstadkomma den slutliga effekten ej kan bevisas ha förelegat förrän efter avslutandet av den positiva verksamheten, vare sig denna i och för sig är av oaktsam eller uppsåtlig natur. Om exempelvis en bilförare genom vårdslös framfart skadat en annan vägtrafikanter och, sedan han upptäckt att denne var en gammal antagonist till honom, kallblodigt låter honom förblöda eller lämnar honom på vägbanan med uppsåt att han skall bli överkörd till följd av den livliga trafiken, får vardera gärningen betraktas för sig. Samma grundsats torde böra gälla om exemplet varierar så att den första brottsliga verksamheten antages bestå i ett uppsåtligt misshandelsbrott som begås utan uppsåt att dräpa, men döden blir en följd av en senare passivitet som täckes av dylikt uppsåt.²⁶

Är åter läget sådant att det föregående positiva handlandet *icke utgöres av en straffbar handling* eller att skadan icke på ett adekvat och för gärningsmannen beräkneligt sätt utvecklats ur ett brottsligt positivt handlande, rycker läget

²⁵ Jfr THYRÉN, *Über subsequente imputation de lege ferenda.*

²⁶ Strängt taget kunde samma resonemang föras beträffande varje fall av misshandel med dödlig utgång, åtminstone där händelseförloppet

vid en senare tidpunkt — nämligen då den fareavvärjande handlingen normalt bort företagas — i blickpunkten. Underlåtenheten är ju här icke konsumerad av ett tidigare positivt handlande, för vilket ett lämpligt utmätt straff kan ådömas. Någon allmän regel om att en underlåtenhet att avvärja eller neutralisera en på detta sätt av vederbörande framkallad fara skulle vara straffbar lär icke kunna uppställas för svensk rätts del, icke ens i de fall då den föregående handlingen betraktas som icke-önskvärd (»rättsstridig») och företagits med insikt om dess farlighet. En allmän princip av denna innebörd skulle föra alltför långt och dessutom göra gränsen mellan straffbar och icke straffbar passivitet totalt flytande.²⁷ Enstaka lagrum ställa emellertid en dylik rättspflicht under sanktion; se 13: 9 och 19: 9. Av dessa mera sporadiska straffbud, tillkomna för att motverka en speciell fara, får väl icke dragas någon slutsats *e contrario*, men säkra hållpunkter för ett analogislut föreligga icke heller. Däremot stödja lagrummen ifråga ett krav som mera genomgående måste ställas för hithörande fall, nämligen att något ansvar aldrig inträder om icke vederbörande varseblivit faran; en omedveten culpa räcker icke för straffs inträde, även om ett dylikt culpöst orsakande av ifrågavarande effekt i och för sig är straffbart.

mera tydligt sönderfaller i ett aktivt och ett passivt skede. Detta skulle emellertid te sig främmande för det vanliga betraktelsesättet. Genom bestämmelserna i 14: 4 och 5, även så som deras verkningskrets begränsats genom regeln i 5: 12 st. 2, har lagen på ett viktigt område konstruerat ett sammanhang mellan en uppsåtlig positiv handling — misshandel — och en senare, culpös underlåtenhet att avvärja den fara för döden eller svårare kroppsskada som skapats genom misshandeln. Detta innebär i princip att culpa i förhållande till den särskilda senare effektens inträde, även om det är fråga om en culpa subsequens, har den verkan att effekten anses åstadkommen genom det ursprungliga positiva handlandet; om skälen härför, se SLK s. 137 ff. och SOU 1934: 56 s. 77 f.; SRK III s. 118, s. 133 anser däremot dylika särregler onödiga eller olämpliga och upptager i BrB över huvud icke som en särskild brottstyp med blandat subjektivt rekvisit misshandel varav särskild skadlig effekt orsakats; jfr ovan s. 256. I stället skola vanliga regler om konkurrens mellan misshandel och vållande till annans död eller till kroppsskada användas i förekommande fall. Vad denna ståndpunkt innebär för det här diskuterade underlåtenhetsproblemet del är ovisst.

²⁷ Doktrinen uttalar sig ej närmare om beskaffenheten av den föregående fareskapande åtgärden men dess uttalanden torde närmast överensstämma med den i texten hävdade restriktiva uppfattningen. Jfr THYRÉN II s. 23 f., WETTER s. 27, SOU 1934: 56 s. 77; annan mening uttalar till synes av HAGSTRÖMER I s. 105.

Vad särskilt angår det fall att faran uppstått genom ett handlande som i och för sig är *fullt tillåtligt eller rent av önskvärt*, kan man å andra sidan icke utesluta möjligheten av straffansvar för senare underlåtenhet att undanröja faran med inträdd skada som följd. Sålunda är naturligtvis läkaren som öppnar buken på en patient ansvarig för att den därmed uppkomna livsfaran undanröjes genom ett lämpligt avslutande av operationen. I de flesta fall kan ansvaret här sägas grunda sig lika mycket på ett avtalsliknande förhållande, och de ovan utvecklade grundsatserna om avtal såsom ansvarsgrundande faktum äga motsvarande tillämpning. I många fall åter torde man i praxis betrakta hela förfarandet i ett samband och kräva att anstalter för den medvetet främställade farans neutraliserande skola vidtagas alltefter som handlandet skrider framåt. Försummas detta, uppfattas den skadliga effekten närmast som orsakad av ett positivt, culpöst handlande.²⁸

Den lämnade redogörelsen för de olika typerna av grunder för passivitetens jämställande i straffbarhetshänseende med positiva effektdelikt har avsett att ge någon vägledning för hithörande, ganska svårlösta frågors besvarande i praktiken. Emellertid får man icke taga alltför starkt intryck av de gruppindelningar och hjälpsatser som doktrinen ansett sig kunna utforma. En synpunkt som ständigt bör ihågkommas vid undersökningen av frågan om passivitet omfattas av ett straffbud, som kriminaliserar åstadkommandet av en skadlig effekt, är nämligen den, att den ifrågavarande lagtolkningen icke får leda till resultat som äro helt främmande med hänsyn till *lagbudets uttryckssätt*. Även om en särskild vårdnadsplikt eller annan speciell grundval för ansvar kan påvisas, kräver dock den ständigt lika betydelsefulla legalitetsprincipen att man icke utvidgar straffansvaret till i och för sig straffvärda handlingssätt som dock enligt ett naturligt uppfattningssätt ligga utanför straffbudets ordalag och rimliga tolkning.²⁹ En *restriktiv* lagtolkning är sålunda oftast att förorda. Ju mer utpräglat aktiv ett straffbuds beskriv-

²⁸ Se t. ex. NJA 1925 s. 439, 1927 s. 382, 1937 s. 457 (II), 1948 s. 104 och 1956 s. 635.

²⁹ Synpunkten har berörts ovan s. 313.

ning av det kriminaliserade handlingsättet är, desto större försiktighet måste man iakttaga när det gäller att tillämpa lagrummet på fall av passivitet. Uttryck sådana som »taga» i 20: 1, »tillgripa» i 20: 6, »anlägga brand» i 19: 1, ävensom »misshandla» i 14: 10 och 11, kunna knappast användas på en underlåtenhet, genom vilken besittningsövergång av lös sak, brand resp. kroppsskada orsakats. Något obestämdare äro sådana uttryck som »beröva någon livet» i 14: 1 och 3, »beröva någon friheten» i 15: 9, »bereda sig otillbörlig vinning» i 21: 6, samt »bete sig» i 11: 11. Ännu mer omfattande äro uttryckssätt som taga sikte på själva orsakandet av effekten, t. ex. »utsätta annan för fara att bliva smittad» i 14: 21, »framkalla allmän fara» i 19: 7, »åstadkomma ofärd» i 19: 3 och liknande lokutioner.³⁰ I några fall slutligen nämner lagen uttryckligen underlåtenhetsfallen och särskilda tolkningsvårigheter uppstå knappast; se t. ex. 14: 9 och 22.

Stöter ett ifrågasatt användande av ett straffbud i fall av passivitet alltför markant *mot en naturlig läsning* av lagstadgandet, gör man försiktigast i att icke döma till straff enligt detsamma. Även om erforderligt uppsåt anses bevisat, får man ur rättssäkerhetssynpunkt icke allt för mycket avlägsna sig från lagens beskrivning av det objektiva gärningsinnehållet.

Den förordade restriktiva tolkningen leder dessutom ytterst sällan till några allvarliga luckor i lagen. Hela problemet om underlåtenhetens bestraffning vid inträffad skada har avgjort sin mest praktiska betydelse när det gäller culpös passivitet, och i de fall culpa bestraffas äro straffbuden vanligtvis avfattade så, att underlåtenhetsfallen antingen direkt framhävas eller också, utan att våld göres på lagtexten, låta sig inpassa under lämpligt straffbud; se t. ex. 14: 9 och 17 samt 19: 5. Slutligen sörjer icke sällan lagstiftningen för erforderlig reaktion mot de mera straffvärda fallen genom att kriminalisera redan passiviteten som sådan, t. ex. vid försummelse att iakttaga vissa säkerhetsföreskrifter vid farlig verksamhet eller när personer i ansvarsfull ställning åsidosatt sina särskilda skyldigheter.

³⁰ Jfr ovan not 5.

CITERADE SVENSKA RÄTTSFALL

(avser såväl första som andra häftet av arbetet)

NJA

1901 s. 93 295 not 9,
309 not 7,
315 not 16
1906 s. 77 315 not 16
1907 s. 499 295 not 9
1912 s. 273 296 not 13
1918 s. 194 295 not 9,
309 not 7
1918 s. 534 228 not 60
1919 s. 47 296 not 12
1920 s. 616 296 not 13
1921 s. 660 309 not 7
1922 s. 254 228 not 60
1925 s. 398 304 not 31
s. 439 321 not 28
1926 s. 18 309 not 7
s. 416 296 not 12
1927 s. 14 295 not 9,
296 not 13,
299 not 20,
304 not 31
s. 382 321 not 28
1929 s. 652 296 not 12
1930 s. 122 309 not 7
1933 s. 117 295 not 9,
304 not 31
s. 120 295 not 9,
309 not 7
s. 332 294 not 7
1934 s. 86 295 not 9,
304 not 31
s. 497 309 not 7
1935 s. 147 304 not 31
s. 525 304 not 31
1937 s. 143 309 not 7
s. 434 295 not 9,
304 not 31
s. 457 (II) 321 not 28

NJA

1938 s. 69 304 not 31
s. 84 205 not 9,
304 not 31
1940 s. 270 309 not 7,
315 not 16
1942 s. 167 296 not 12
s. 430 304 not 31
1943 s. 22 299 not 20,
304 not 31
s. 45 234 not 71
1943 s. 522 309 not 7
1944 s. 164 304 not 31
s. 231 234 not 71
s. 333 299 not 20
s. 442 234 not 71
1945 s. 55 304 not 31
s. 351 311 not 10
1946 s. 28 304 not 31,
315 not 16
s. 712 309 not 7
1948 s. 104 299 not 20,
304 not 31,
321 not 28
s. 224 285 not 40
1950 s. 423 309 not 7
1952 s. 104 299 not 20
s. 152 309 not 7
s. 240 27 not 62
1953 s. 309 228 not 61
s. 364 228 not 61
s. 553 285 not 40
s. 696 228 not 61
1953 C 477 263 not 45
1956 s. 66 257 not 31
s. 103 285 not 40,
228 not 61
s. 256 285 not 40
s. 635 299 not 20,

XVIII

CITERADE SVENSKA RÄTTSFALL

NJA

	304 not 31,
	321 not 28
s. 670	27 not 62
1957 s. 139	291 not 3,
	292 not 5,
	295 not 9,
	304 not 31
s. 352	228 not 61
1958 s. 128 (I)	285 not 40
s. 304	228 not 61

NJA

1959 s. 254	228 not 60
1960 s. 292	228 not 60
s. 522	284 not 37,
	285 not 40

SvJT

1946 rf. s. 32	234 not 71
1947 rf. s. 20	234 not 71
1954 rf. s. 14	228 not 61
1954 rf. s. 29	263 not 45

SAKREGISTER

(avser såväl första som andra häftet av arbetet)

- Abnormbrottsling, se Personlig straffkapacitet
- Abstraktionsprocess (vid utmejslandet av brottstyper) 231
- Accessorietetsgrundsats 126
- Adekvansbegreppet 296 ff., 301 f.
- Adekvat möjlighet 278
- Administrativa frihetsberövanden 190 f.
- Affliktiva straff 50
- Alkoholism 119
- Allmän straffrätt 18, 25 ff.
se även Specialstraffrätt
- Allmänfarliga brott, se Brott mot allmänheten
- Allmänprevention 46, 50 ff., 71
- Alternativa betingelser 292, 295
- Ambulatorisk vård 13
- Analogisk lagtillämpning, se Laganalogi
- Angivelse 163
- Angreppsobjekt 134, 207 ff., 216
se även Skyddsobjekt
- Anstaltsgrupp 121
- Anstaltsnämnd 122
- Ansvarighetsprincipen, se Skuldprincipen
- Aptitas nocendi• 285
- Arbetsgemensamhet 105, 123
se även Auburnsystemet, Enrumsprincipen, Philadelphiasystemet
- Argumentationsteknik (juridisk) 242
- Atypisk samhällsfarlighet, se Samhällsfarlighet
- Atypiska situationer 246
- Auburnsystemet 84
- Avbrott i kausalitet, se Kausalitets-
spörsmålet
- Avgörande kausalitet, se Kausalitets-
spörsmålet
- Avskräckningsteorien 50 ff.
se även Allmänprevention
- Avtalsförhållanden 315 f.
- Bagatellförseelse 20
- Begreppsapparat 34
- Behandling
individualisering av 124
- Behandlingsjournal 124
- Behandlingskollegium 122
- Behandlingslinjen 115, 124
- Behandlingsplan 124
- Behandlingsundersökning 124
- Behandlingsvetenskap 13
- Betingelse teorien 290 ff., 309
- Bevisvärderingsfrågor 254
- Bistraf 178 f.
- Blankettstadgande 22
- Brott mot allmänheten 126, 283
mot förmögenhet, se Förmögenhetsbrott
- mot person 127, 131, 245
- mot staten 126
- Brottets särskilda former 31, 246 f.
se även Förberedelse, Försök, Medverkan
- Brottsbalksförslaget 3, 131 ff.
- Brottsbegreppet 35, 156 ff., 244 ff.
- Brottsbeskrivningar
generaliserande 231
- kasuistiska 229
- slutna el. fullständiga 235
- öppna el. ofullständiga 233, 242 f.
- Brottsetiologi 12
- Brottsförebyggande åtgärder 13
- Brottsgenetik 12

- Brottskatalog 29, 198 f., 222
 Brottskonkurrens 7, 26, 110, 256
 Brottspåföljd
 alternativ 176 f.
 primär (principal) 176
 sekundär 179
 subsidiär 177
 se även Påföljdssystemet
 Brotsrekvisit
 kuperade 258
 negativa 246
 objektiva 245
 positiva 245
 subjektiva 237, 245
 blandade subjektiva 253, 256
 med specifik juridisk innebörd 240
 Böter, se Verkställighet av bötesstraff
- Civilrättsliga regler 9
 »Common law» 223
 »Corpus delicti» 250
 se även Gärningsinnehåll
 Criminallag — 1832 års förslag till
 Allmän Criminallag 31, 85 f., 225
 Culpa 132, 138, 166, 252 f.
 »Culpa subsequens» 320
- Dagsbotsystemet, se Verkställighet av bötesstraff
 »Défense sociale», se Rörelsen för socialskydd
 Delaktighet, se Medverkan
 »Delicta commissionis», se Handlingsbrott
 »Delicta commissionis per omissionem», se Oäkta underlåtenhetsbrott
 »Delicta communia» 20
 »Delicta propria» 20
 »Delicta omissionis», se Underlåtenhetsbrott
 Deskriptiva element (i brottsbeskrivningar) 232, 241 ff., 269
 Differentiebetraktelse, se Hypotetiskt prov
 Differentieringsprincipen 104, 124
 Disciplintraffrätt 20 f., 127 ff.
 i förhållande till allmän straffrätt och specialtraffrätt 21 f.
 Disciplinär bestraffning
 av krigsman 20, 177
 av präst 20, 128 f.
 av tjänsteman 8, 20 f.
 Distributiva metoden 75
 Dolus 28, 132, 138, 166, 252 f.
 Domarskön 232 ff.
 Dualism (i reaktionssystemet) 61, 146, 171 f.
- Effektbrott, effektdelikt 208, 239, 271 f., 301, 308 f.
 Effektstraffrätt 90 f.
 Eftervård 111
 Egendomsbrott, se Förmögenhetsbrott
 Ekonomisk skada 277
 Eklektiska skolan 69
 Ekvivalensprincipen 49
 Ekvivalensteorien, se Betingelsesteorien
 Enhetligt frihetsstraff, se Frihetsstraff
 Enrumsprincipen 103 f., 123
 se även Auburnsystemet, Philadelphiasystemet
 Enspårighetens princip, se Monism
 Ettårsförvaring, se Förvaring
 Exempelvara 134, 203
- Fara
 abstrakt 282 ff.
 konkret 283 ff.
 objektiv 279, 282, 298 f.
 presumerad 275, 282, 284, 286
 Farebegreppet 239, 278, 298 f.
 Farebrott, faredelikt 239, 276 ff.
 Faregrad 281
 Finala handlingsläran 269
 Formaldelikt 272
 Frihetsstraff
 enhetligt 132, 140 f.
 korta 59

- se även Verkställighet av frihetsstraff
- Fängelse, se Verkställighet av frihetsstraff
- Fängelseväsen 83, 120
- Förberedelse till brott 31, 127, 246 f., 258
- Förbättringsteorien 55 f.
- Föreningsteorier 69, 72
- Företagaransvar 229, 314
- Förmans befallning 139
- Förmedlande riktningar 61, 68 f.
- Förmögenhetsbrott 125, 245
- Förseelse 19
se även Polisförseelse
- Förslag, 1923 års 31, 102
- Försoningsteorien 47
- Försök till brott 31, 126, 136 f., 246 f., 258
- Förvaltningsrätt 8
- Förvaring 105 f., 117 f., 142
- Förverkande 27 f., 126, 180, 229
- Generalprevention, se Allmänprevention
- Grupptraffrätt, se Kärstraffrätt
- Gränsnorm 74
- Gynnande betingelser 293 f.
- Gärningsinnehåll 250, 257 f., 267
- Gärningsmannatyp 217
- Gärningsmoment
fristående objektiva 162, 250, 263
fristående subjektiva 259 f.
kvalificerande resp. privilegierande subj. moment 261 ff.
- Gärningstyp 216 f., 275
- Handlingsbegreppet 267 ff.
- Handlingsbrott, handlingsdelikt 268, 306
rena 208, 272 ff.
- Handlingsmönster (för domstolarna) 231
inskränkande 233
- Handlingsobjekt 208 f., 216, 248
- Handlingsplikt 316 ff.
se även Rättsplikt
- Handlingssubjekt 270
- Historisk rättsforskning 9
- Hjälpvetskaper (straffrättens) 11 ff.
- Husbondeansvar 314
- Huvudstraff
allmänna 176, 179
särskilda 177
- Hypotetiskt prov 291
- Högsta domstolen 82 f.
- Idealistisk rättsfilosofi 48
- Idéprogram (Thyréns) 100
- Imputabilitet, se Personlig straffkapacitet
- Imputation, se Dolus, Culpa
- Individualiserande metod 32 f.
- Individualisering av behandling, se Behandling
- Individualprevention 46, 54 ff., 71
- Inre fakta 249, 270
- Instruktioner, se Handlingsmönster
- Integration 47
- Integritetskränkning, se Brott mot person
- Internationella kriminalistföreningen, se Kriminalistföreningen
- Internationellt samarbete 10
- Internerings, se Förvaring
- Intresseangrepp 206
- Intressekollision 139
- Intressekränkning 211
- Intressetyp 210
- Italienska skolan, se Positiva skolan
- Kasuistisk metod 133, 229
se även Syntetisk linje
- Kausalitetsspörsmålet 289 ff., 295, 308 f.
- Klassiska skolan 48, 170
- Kollektivansvar 296
- Kollektivbrott, se Sammansatta brott
- Kolonisystemet 104, 120
- Kommissivdelikt, se Handlingsbrott
- Komparativ rättsforskning 9
- Complexbegrepp 240
- Konfiskation, se Förverkande

- Konkreta reformprogram 54 f.
 Konkurrerande betingelser 292 f.
 »Konstruktiva brott» 227
 Konsumtionspunkt 136
 Korrelatförbrytelse 272
 Krigsman, se Disciplinstraffrätt, Disciplinär bestraffning
 Kriminalistföreningen 58, 98 f.
 Kriminallagfarenhet, se Kriminalrätt
 Kriminalpolitik 4, 13 ff., 76, 162, 253
 Kriminalpsykologi 16, 135
 Kriminalrätt 6
 Kriminalteknik 16
 Kriminalterapi 13, 17
 Kriminalvetenskap 4, 10 ff.
 Kriminalvård i frihet 97, 111, 146
 Kriminologi 12 ff., 57 f.
 deskriptiv 12
 teoretisk 14
 tillämpad 14
 Kriminologiens fenomenlära 12
 Kriminologiens orsakslära 12
 Kriminologisk behandlingsforskning 13
 Kumulation av straff 176 f.
 Kvalificerad brottstyp 261
 Kårstraffrätt 20
 se även Disciplinstraffrätt

 Lag, 1734 års 80 ff.
 Laganalogi 226 ff.
 Lagberedningen 86
 Lagkommittén 86
 Lagtolkningsmetod 28, 34, 36, 45, 230, 321 f.
 Latitudsystem, se Strafflatitud
 Legaldefinition 240
 Legalitetsprincipen 44, 133, 221 ff., 242, 311
 Leuterationsrätt 81
 Lex veneris 106
 Lösdriveri 119

 Maktfördelningsläran 82 f., 222, 224
 »Mala in se» 203.
 »Mala prohibita» 203
 Marburgprogrammet 58

 Materialdelikt 272
 Medverkan till brott 25, 27 f., 31, 126, 246 f.
 Militära rättegångsväsendet 128
 Militärstraffrätt, se Disciplinstraffrätt
 »Minima non curat prætor» 163
 Minimiprogram, se Rörelsen för socialskydd
 Moderna skolan 58 ff., 98
 »Modus operandi» 134 f., 216 f.
 Monism (i reaktionssystemet) 60, 110, 145
 Moralbildningsteorierna 51 f.
 Moralfilosofiska system 42
 Myndighets befallning 315

 Normativa element (i brottsbeskrivningar) 236 ff., 241 ff.
 Normutfyllnad 233
 Normvetenskap 4 f.
 Nordiska rättsstridighetsläran 303
 »Nullum crimen nulla poena sine lege» 44, 222
 se även Legalitetsprincipen
 Nyanserad straffkapacitet 165 f.
 Nöd, se Straffrihetsgrunder
 Nödvändig betingelse 309

 Oaktsamhet, se Culpa
 Obestämd straffdom 101
 Obestämda frihetsberövanden 184
 Objektivt straffansvar 301
 Ockupationsrätt 23
 Ofall 296, 298
 Offentlig tjänsteställning, se Ämbetsansvar
 Offentligrättsligt penningvite, se Vite
 Omissivdelikt, se Underlåtenhetsbrott
 Ordningföreseelse, se Polisföreseelse
 Orsaksbegreppet, se Kausalitetsförsmålet

 Parallellismens princip 255, 257
 Partiella reformer 3, 87, 94 ff., 103, 107 ff.

- Passivitet 229, 268, 310 ff., 317
 se även Underlåtenhetsbrott
 Penitentiärrörelsen 84
 Penologi 13
 Personlig straffkapacitet 30 f., 117 f.,
 120, 161, 164 ff., 252
 Philadelphiasystemet 84
 Polisförseelse 23, 286
 Polisetenskap, se Kriminalteknik
 Politi 23, 186
 Positiva skolan 62 ff., 110
 Postdeliktueella skyddsåtgärder, se
 Skyddsåtgärder
 Predeliktueella skyddsåtgärder, se
 Skyddsåtgärder
 Preskription
 av ådömt straff 92, 106, 141
 av åtal 92, 141, 164
 Prevention, se Allmänprevention
 resp. Individualprevention
 Preventionsteori (Hagströmers) 56
 Principutredning (Thyréns) 99 ff.
 Privilegerad brottstyp 261
 »Probation» 112
 Processförutsättningar 162
 Prognosläran 12
 se även Kriminologi
 Program, 1932 och 1934 års 108
 Progressivsystemet 104
 »Progetto preliminare» 63, 110
 Proportionalitetsprincipen 49, 90
 »Publica fides» 283
 »Punitur quia peccatum est» 45
 »Punitur ut ne peccetur» 45
 Påföljdseftergift 141
 Påföljdssystemet 8, 36 f., 44, 76,
 140 ff., 253

 Ramnormer 33
 Reaktionssystemet, se Påföljdssyste-
 met
 Reform, 1890 års 95
 Rekvisit, se Brottrekvisit
 Restriktiv lagtolkning, se Lagtolk-
 ningsmetod
 Riskfylld verksamhet 318

 Riskprognos 278 f., 281
 Räjongsystemet 121 f.
 Rättighetsförklaring, 1789 års frans-
 ka 224 f.
 Rättsbegrepp, rena, se Komplexbe-
 grepp
 Rättsfaktum 159, 232, 241
 Rättsföljd 159, 232, 241
 Rättsgrund 42, 272
 Rättskälproblem 36
 Rättskällesystem 223
 se även »Common law», »Statute
 law»
 Rättsmedicin 16
 Rättsplikt 312 f., 318
 Rättspsykiatri 16
 Rättspsykologi 16
 Rättssociologi 11, 43
 Rättssäkerhet 44, 60, 223
 se även Legalitetsprincipen
 Rättsvillfarelse 137 f., 264
 Rörelsen för socialskydd 41, 66 ff.,
 221

 Samhällsfarlighet 100 f.
 atypisk 101 f.
 Sammansatta brott 269
 Sammansatt handlande 269
 Sammanträffande av brott, se Brottss-
 konkurrens
 Samtycke, se Straffrihetsgrunder
 Samverkande betingelser 292 f., 304 f.
 Sanktioner (»Sanzioni») 110
 Sedvanerättsliga regler 28
 Självförvällat rus 166, 257
 Skadebegreppet 277 f.
 Skadebrott, skadedelikt 276 ff.
 Skadestånd
 ideellt 195 f.
 utomobligatoriskt 194 f.
 Skuldprincipen 49, 166 f., 253 f.
 Skyddsassistent 112
 Skyddsbalk 140
 Skyddsfostran 143, 149 f.
 Skyddsinternering 148 f.
 Skyddsintresse 133 f., 207, 215

- Skyddskonsulent 112
 Skyddslagsförslaget 3, 8, 142 ff.
 Skyddsobjekt 207 f., 216
 Skyddsorganisation 111 f., 147
 Skyddstillsyn 143, 147
 se även Tillsynsnämnd
 Skyddsuppfostran 114
 Skyddsvårdens ungdomsnämnd 151
 Skyddsvårdsanstalt 143
 se även Tillsynsanstalt
 Skyddsåtgärder 54, 101
 administrativa eller non-delikt-
 uella 165, 174, 181, 191
 judiciella eller deliktueella 165, 171,
 181
 postdeliktueella 181
 predeliktueella 181
 Skön, se Domarskön
 Slussar (till socialvården) 114
 Socialrätt 8
 Socialskydd, se Rörelsen för social-
 skydd
 Socialvård (överlämnande till) 114,
 143, 149, 221
 Sociologiska skolan, se Moderna sko-
 lan
 Specialprevention, se Individualpre-
 vention
 Specialstraffrätt 18, 25 ff.
 Standarder, rättsliga 239
 •Statute law• 223
 Straff
 allmänna 176 f.
 särskilda 176 f.
 se även Bistraf, Brottspåföljd,
 Huvudstraff
 Straffbalk —1844 års förslag till
 Straffbalk 31, 86 f.
 Straffbarhetsbetingelser, straffbar-
 hetsvillkor
 allmänna 160
 formella 7, 31
 materiella 30
 negativa 168 f.
 positiva 168 f.
 särskilda 156, 160 ff., 247, 251
 Straffbegrepp 35, 170 f., 173
 Straffrihetsgrunder 7, 31, 132, 138 f.
 objektiva 246
 subjektiva 246
 Strafflag, 1864 års 88
 Strafflagberedningen (SLB) 120 ff.
 Strafflagens allmänna del, se Straff-
 rättens allmänna del
 Strafflags tillämplighet
 i rummet 132, 168
 i tiden 132
 Strafflagskommissionen (SLK) 102
 Strafflatitud 69, 234 f.
 Straffprocessrätten 7
 Straffrättens allmänna del (allmänna
 läror) 29, 34, 102, 126 ff., 132,
 137 ff.
 grenar 17 ff.
 konkretiseringsprocess 74 f.
 källproblem 34
 speciella del 29, 34, 102, 137
 Straffrättsideologi
 preventiv 46
 repressiv 46
 Straffrättskommittén (SRK) 125 ff.
 Straffrättskolor, se resp. Eklektiska,
 Klassiska, Moderna och Positiva
 skolan
 Straffrättsvetenskapens föremål 6 ff.
 Straffsystemet 95, 110 f.
 Straffteori 38 ff., 41
 absolut 45 ff.
 relativ 45 f., 54 ff.
 Straffvite, se Vite
 Straffändamål 41 ff., 46
 Strikt ansvar 256 f.
 Subjektiv täckning, se Täcknings-
 principen
 Subjektiva omständigheter 91
 Subjektivering av straffrätten 90
 Subjektpluralitet, se Medverkan
 Successiva effekter 288
 Svenska kriminalistföreningen, se
 Kriminalistföreningen
 Symptomatisk brottsuppfattning 218
 Syntetisk linje 133, 229
 Särbehandling av unga lagöverträ-
 dare 59, 97, 149 ff.

- »Särskild påföljd» se Brottpåföljd, sekundär
- Särskilda ansvarsgrunder 313 ff.
- Särskilda brotten, se Brott mot resp. allmänheten, person, staten samt Förmögenhetsbrott
- Tankeschema 35
se även Tydningsschema
- »Tatbestand», se Gärningsinnehåll
- Teleologisk rättsmetod 5
- Tillräknande, se Dolus, Culpa
- Tillräknelighet, se Personlig straffkapacitet
- Tillståndsdeltikt 273
- Tillstötande orsaker 294
se även Betingelse teorien
- Tillsynsanstalt 147
- Tillsynsnämnd 147
- Tjänstefel, se Ämbetsbrott
- Tjänstemannarätt, se Ämbetsansvar
- Trikotomi 19
- Tvångsmedel
direkta 187 ff.
indirekta 189 f.
- Tvångsuppfostran 97, 103, 115
- Tydningsschema 245
- Typisk fara, se Farebegreppet
- Täckningsprincipen 31, 245, 253, 255 ff., 279, 301
- Underlåtenhetsbrott 204, 247, 268, 295, 306 ff.
oäkta 228 f., 306 ff.
äkta 306 ff.
- Underårig
påföljd för brott av 114 ff.
- Ungdomsfängelse 116
- Uppsåt, se Dolus
- Vanart
social 191
- Vanarts- och vårdlagstiftning 158
- Vedergällningsteorien 47 f., 253
- Vederlagspåföljd 179
se även Förverkande
- Verkställighet
av frihetsstraff 97 f., 103 ff., 120 ff.
av bötesstraff 107, 113 f., 147
- »Versari in re illicita» 288
- »Verwaltungsstrafrecht» 18
- Villkorlig dom 96 f., 103
enkel 112, 146 f.
kvalificerad 112, 146 f.
- Villkorlig frigivning 96, 103, 112, 147 f.
fakultativ 113
obligatorisk 113
- Vite 189 f.
- Vård, se Socialvård
- »Zustandsverbrechen» 273
- Åtalseftergift 114, 120, 141, 163 f.
- Åtalspreskription, se Preskription
- Åtalsprövning 31
särskild 167 f.
- Åtalsrätt 31
- Återfallsreglerna 125, 141
- Ämbetsansvar 8, 317
- Ämbetsbrott 8 f.
av präst 20, 128 f.
i vidsträckt bemärkelse 178
osjälvständiga 178
självständiga 177
- Ämbetsstraff 8, 21, 176
se även Huvudstraff
- Ändamålsföreställning 268
se även Handlingsbegreppet
- Öppna anstalter 123
- Överlämnande till socialvård, se Socialvård
- Överskott
culpösa 256, 305
objektiva 57, 109, 256 f., 301
subjektiva 258 f.
se även Täckningsprincipen

STOCKHOLMS
UNIVERSITET

1 8 JAN 1973

INSTITUTET
FÖR RÄTTSVETENSKAPLIG FORSKNING (IURF)

- I HJALMAR KARLGRÉN
Skadeståndsrätt
4:e uppl. 2:a tryckn. 1969
- II HÅKAN NIAL
Internationell förmögenhetsrätt
2:a uppl. 1953
- III LARS WELAMSON
Om anslutningsvad och reformatio in pejus
- IV KARL OLIVECRONA
Rättegången i brottmål enligt RB
3:e uppl. 1968
- V GUNNAR LAGERGRÉN
Delivery of the goods and transfer of property and risk in the law on sale
- VI HJALMAR KARLGRÉN
Avtalsrättsliga spörsmål
- VII HÅKAN NIAL
Handelsbolag och enkla bolag
- VIII PER OLOF EKELÖF
Processuella grundbegrepp och allmänna processprinciper
- IX LARS WELAMSON
Domvillobesvär av tredje man
- X HANS THORNSTEDT
Om rättsvillfarelse
- XI KNUT RODHE
Obligationsrätt
- XII TORE STRÖMBERG
Åtalspreskription
- XIII PER OLOF BOLDING
Skiljeförfarande och rättegång
- XIV ÅKE MALMSTRÖM
Föräldrarätt
3:e tryckn. 1969
- XV PER OLOF EKELÖF
Rättegång I
3:e uppl. 1970
- XVI NILS REGNER
Svensk juridisk litteratur
- XVII NILS HERLITZ
Nordisk offentlig rätt I
- XVIII NILS HERLITZ
Nordisk offentlig rätt II
- XIX PER OLOF EKELÖF
Rättegång II
3:e uppl. 1970
- XX HJALMAR KARLGRÉN
Säkerhetsöverlåtelse
- XXI FOLKE SCHMIDT
Tjänsteavtal
Nyskriven uppl. 1968
2:a tryckn. 1970
- XXII IVAR AGGE
Straffrättens allmänna del I
3:e tryckn. 1968
- XXIII HJALMAR KARLGRÉN
Kutym och rättsregel
- XXIV KARL OLIVECRONA
Rätt och dom
2:a uppl. 1966
- XXV LENNART VAHLÉN
Avtal och tolkning
2:a tryckn. 1966
- XXVI OLE WESTERBERG
Skatter, avgifter och pålagor
- XXVII PER OLOF EKELÖF
Rättegång III
3:e uppl. 1970
- XXVIII SEVE LJUNGMAN—
PER STJERNQUIST
Den rättsliga kontrollen över mark och vatten I
5:e uppl. 1970
- XXIX KURT GRÖNFORS
Ställningsfullmakt och bulvanskap
- XXX IVAR AGGE
Straffrättens allmänna del II
3:e tryckn. 1968
- XXXI SIGURD DENNEMARK
Om svensk domstols behörighet i internationellt förmögenhetsrättsliga mål
- XXXII LARS WELAMSON
Konkursrätt
- XXXIII HILDING EEK
Internationell privaträtt
2:a uppl. 1967
- XXXIV SEVE LJUNGMAN—
PER STJERNQUIST
Den rättsliga kontrollen över mark och vatten II
3:e uppl. 2:a tryckn. 1970
- XXXV PER OLOF BOLDING
Skiljedom
- XXXVI NILS HERLITZ
Nordisk offentlig rätt III
- XXXVII FOLKE SCHMIDT
Äktenskapsrätt
4:e uppl. 1970
- XXXVIII PER OLOF EKELÖF
Rättegång IV
2:a uppl. 1969
- XXXIX AXEL ADLERCREUTZ
Arbetslagarbegreppet
- XL IVAR AGGE
Straffrättens allmänna del III
- XLI LARS WELAMSON
Konkurs
2:a uppl. 2:a tryckn. 1970
- XLII HJALMAR KARLGRÉN
Passivitet
- XLIII PETER WESTERLIND
Studier över tomträttsinstitutet I
- XLIV LENNART VAHLÉN
Fastighetsköp
2:a uppl. 1968
- XLV ÅKE HASSLER
Skiljeförfarande
- XLVI PER OLOF EKELÖF
Rättegång V
2:a uppl. 1969
- XLVII KNUT RODHE
Lärobok i obligationsrätt
2:a uppl. 1969
- XLVIII BERTIL BENGTISSON
Hävningsrätt
- XLIX NILS BÖRJE LIHNÉ
Lagsökning
- L KURT GRÖNFORS
Successiva transporter
- LI HILDING EEK
Folkkrätten
- LII NILS REGNER
Rättspraxis i litteraturen
- LIII OLE WESTERBERG
Förfarandet i förvaltningen
- LIV NILS HERLITZ
Elements of Nordic Public Law
- LV JACOB W. F. SUNDBERG
Familjerätt i omvandling
- LVI FREDRIK STERZEL
Riksdagens kontrollmakt

